

# KONSTANTINÁPOLY.

---

IRTA

**HALÁSZ MIHÁLY.**

---

BUDAPEST.

A „HUNYADI MÁTYÁS” INTÉZET NYOMÁSA.

1883.

328086



## ELŐSZÓ.

Régenten szokás volt a gazdáknál az ebéd végével vendégeitől bocsánatot kérni, hogy őket jobban meg nem vendégelték. Mire nem egyszer megesett, hogy egyik, vagy másik vendég tréfából rögtön oda vetette: „tehát máskor jobban!” Ezen szokást szem előtt tartva, én is szükségesnek találom e jelen szellemi traktára vonatkozólag igen tisztelt olvasóimnak elnézését kikérni, ha mindjárt az említett tréfás ötlet reám alkalmazási veszélyének teszem is ki magamat.

Az epemirigyről szóló rémhír, mely itt Konstantinápolyban az Egyiptussal s általában a Kelettel való sűrű közlekedés miatt, sokkal borzasztóbb benyomást tesz, mint a távolabbi vidékeken, engem is azon kényszerűségbe hozott, hogy e munkát, rövid három heti idő alatt kénytelen voltam befejezni. Ha tehát ezen sietségnek nyomai magán a munkán is észlelhetők lesznek, a hibákat kérem a jelzett kényszerűségnek tulajdonítani.

Azonban, nehogy a gyávaság vádja rajtam száradjon, egyuttal szükségesnek találom még azt is kinyilatkoztatni, hogy nem a jelzett kórtól való félelem, mert a török mondásaként: „Mindenütt Allah kezeiben vagyunk,“ hanem a magyar-osztrák határon felállítandó vesztegzár volt az ijesztő rém, mely szemeim előtt lebegett, elhatározott szándékom lévén a határon azonnal tultenni magamat, mihelyt tudomásomra jön, hogy a nevezett emberkinzó intézetet felállítani, vagyis életbeléptetni akarják.

Konstantinápoly, július 15-én. 1883.

**Halász Mihály.**



## I. FEJEZET.

### *Konstantinápoly östörténelmének rövid vázlata.*

Azon hosszú hegyhát gerinc, mely az arany-szarv és márvány-tengerek közt magát a Bosporusba mintegy beékeli, s mai napság kizárólag Stambulnak hivatik, volt az első hely, melyre Byzas, megarai (görög-orosz) polgár, néhányad magával első telepítvényét lefektette Krisztus Urunk születése előtt 658-ban, mely aztán későbbben alkotója után Byzancnak lett elnevezve. Jóllehet pedig ezen helynek átellenében az ázsiai oldalon már azelőtt létezett Chalcedon, a mai Kadiköi városa, mégis Byzanc, az ő kedvező fekvése miatt, melynek folytán a Fekete tengerből jövő hajókat ő fogta fel legelőször, nem csak Chalcedont, hanem a többi környékbeli városokat is csakhamar tulszárnyalta, kivált miután lakosainak száma egy jó csapat milletusbeliakkal is megszaporodott.

Ezen, eredetileg egészen görög várost 490-ben Kr. előtt Dárius perzsa király foglalta el; kitől azonban a spártai Pauzaniás 479-ben a plateai csata után ismét visszavette. Későbbben a spartaiakat athenebeliek váltották fel, kiktől megint a macedoniai Fülöp akarta elragadni; de midőn az ostromlás közben egy éjjel az égen rögtön történt világosság folytán felébredt lakosok őt nagy hévvel megtámadták, kénytelen volt elfoglalási

szándékával felhagyni. Ezen fénynek emlékére vetették volna fel cimerőkbe a byzanciak a f é l h o l d a t, amelyet aztán a törökök is megtartottak. Ami azonban Fülöpnek nem sikerült, azt utána nagy Sándor a macedonok királya, véghez vitte, midőn győzelmes seregével a várost elfoglalta.

Ezen időtől fogva, s későbbben is, a rómaiak és görögök közt folytatott háboruszkodások alatt Byzanc városa közel hétszáz esztendeig meglehetősen virágzásnak örvendett, míg végre 196-ban Kr. után Septimius Severus római imperator azon ürügy alatt, hogy a város az ő vetélytársának, Persennius Nigernek pártját karolta fel, falait beromboltatván, szabad városi minőségéből római praefecturává átalakította. Már Vespásián római császár idejében megfordult itt sz. András apostol és a byzanci temetőben, ahol predikációit tartotta, még sokáig őriztek egy állítólag általa készített fakeresztet, mely későbbben oly kiváló tisztelet tárgyává vált, hogy a hajósok, mielőtt a tengerszoroson átkeltek volna, mindenkor előbb a kereszt-kápolnába siettek, hogy maguknak az utazásra kedvező szerencsét kiesdekeljenek.

A felebb említett Septimius Severus nem elégedvén meg a város falainak lerombolásával, a lakosokat még azzal is megbüntette, hogy a tartomány főhelyi minőségét Byzanc helyett Perinthbe tette át ; és ez az oka, hogy a perinthi érsek mai nap is a konstantinápolyi felett elsőbbséggel bir. Azonban a város épen az ő kedvező fekvése miatt, dacára minden sértéseknek, mindig jobban és jobban gyarapodott, úgy, hogy már II. Claudius római császár alatt jogainak is nagy részét visszanyerte, és képes volt egyuttal a góthok ostromait is hatalmasan visszaverni.

Nagy Constantin római császár volt az első, aki a városnak igazi fővárosi színezetet kölcsönzött, midőn itt ütvén fel székhelyét, nem csak a város falait tolta küljebb tizenöt stadiummal, hanem magát a várost is pompás épületekkel és nagyszerű szobrokkal kiékesítette. Ő alapította meg a második hegyen a főteret (forum principale), melyen a többi szobrokon kívül azt is ő állíttatta fel, mely mai napig is é g e t t s z o b o r neve alatt ismeretes. A második, A u g u s t e á n a k nevezett forumon a mostani sz. Sophia melletti a r a n y m i l l i a r e t (mértföldmutatót) állíttatott fel. A Hippodromnak is ő volt alkotója, melyet a világ minden városaiból összekobzott szobraival iparkodott feldiszipteni. De a mai napig is fennálló ropant vízvezetékét csak Valens császárnak 378-ban sikerült végképen befejezni. Nagy Constantin császár idejétől egész 395-ig Konstantinápoly volt az egész római birodalom fővárosa, és csak a nevezett év után, midőn t. i. Theodosiusnak két fia a birodalmat egymás közt felosztotta, lett Konstantinápoly a keleti résznek fő helye, melyben mint első császár Arcádus kezdett uralkodni.

Ezután Konstantinápoly az akkori világ városai közt igen jelentékeny szerepet játszott. 451-ben a chalcedoni zsinat Konstantinápolyt Róma után első városnak nyilatkoztatta, meghagyván egyúttal, hogy az oda való püspök, rangra nézve a többieket megelőzze. 537. dec. 27. lett a nagy sz. Sophia temploma ünnepélyesen felszentelve, mely talán az egyetlen épület a világon, amely még mai napig is csak nem eredeti minőségében és terjedelmében használtatik. 553-ban tartatott itt egy általános egyházi zsinat, melyben Eutyeches helybeli püspök elnökölt. Ugyanazon évben hozta két szerzetes férfiú botjában ügyesen elrejtve Chinából az első

selyembogár tojásokat ; minek folytán az első selyemgyárak is itt keletkeztek. 559 ben a hunok jelentek meg Konstantinápoly előtt, de azt elfoglalni nem sikerült nekik. 626 július 31-kén az avarok kezdték a várost ostromolni; de miután a velők szövetséget perzsák, a tenger tulsó oldaláról, az ázsiai részről, Chalcedonból vízi járművek hiánya miatt át nem kelhetvén, őket elegendőképp nem segíthették, ezek is kénytelenek voltak az ostromlással felhagyni. Ki tudja, ha akkor az avaroknak sikerül Konstantinápolyt elfoglalni, és magukat abban végképen megfészkelni, nem kellene-e ma ezen várost és vele az egész országot Magyarországnak nevezni ? Későbbben a nyolcadik és kilencedik századokban többrendbeli megtámadásoknak volt arabok és bolgárok részéről kitéve.

1096 július 30-án érkeznek ide az első kereszties csapatok Péter remete kíséretében. Reá következő decemberben maga Buillon Gottfried is seregével ide érkezett. A következő századokban megfordultak itt Conrád német császár, és Lajos francia király. 1203 június 23-án az egyesült francia és velencei hajóhad jelent meg a város előtti tengerben ; de a városnak teljes elfoglalása a kereszties vitézek által csak 1204. április 13-án sikerült, mire aztán május 9-én a flandriai Balduin lett a Sz.-Sophiában keleti császárrá kikiáltva. A latinok a városban egész 1261-ig uralkodtak, mely évnek július havában Paleologos Mihály keleti császár hadserege, élén Strategopulos vezérével, a hét tornyok táján a városba nyomulván, azt a latinoktól visszafoglalta ; a másik oldalon, vagyis az arany szarvnak nevezett öblön túl fekvő Galata továbbra is a genuiaiak birtokában hagyatván. A törökök 1432 próbálták először a várost ostrom alá venni, de a védők hősiesség magatartása miatt kénytelenek

voltak visszavonulni, mire II. Mahomed török császár, hogy a városhoz könnyebben hozzáférhessen, 1452-ben a Bosporus partján Rumili Hisszár váracst emeltette, és a reá következő évben egy, saját találmányu nagy mozsár-ágyuval oly sikeresen működött, hogy május 29-én a városba be is nyomulhatott.

Az ostrom ideje alatt négy nagy genuai és egy görög hajó Chió szigetből jövet az apró török gályák közt utat csinálván magának, élelemmel és legénységgel terhelve az aranyszarvnak nevezett öbölbe benyomult; mire II. Mahomed hajóit, nem lévén képes ezekkel a kikötőt elzáró nagy és erős láncot áttöretni, azon az uton, mely ma Tophánétól Kasszim Pasa városrész felé vezet, alájok illesztett fabengerek segítségével a külső tengerből a kikötőbe bevonatta, mialatt nagy ágyuival a keresztény hajókat szüntelen lövöldöztette, úgy, hogy végre sikerült neki a bátor Kokó kapitány hajóját elsüllyeszteni, és ennek folytán a keresztény védők bátorságát nagy mérvben lelohasztani. Az utolsó végzetes ostrom május 29-én történt, mely alkalommal, különösen a janitsárok oly vad dühvel rohanták meg a Charizius kaput, hogy a védők, kivált midőn a bátor genuai vitéz Justiniani is elesett, minden reményöket veszelve a legrendetlenebb futásnak eredtek, magukkal ragadván Constantin császárt is, aki a hajmeresztő tolongásban több ezered magával agyontiportatott. A bevett várost a törökök három napig irgalom nélküli préda alá vették, és a fosztogatástól és gyilkolástól csak akkor szüntek meg, mikor már többé sem fosztani, sem gyilkolni való tárgyra nem akadtak. Három nap eltelte után Mahomed a még fennmaradottak közt mindazoknak, kik a városban akartak maradni, oltalmat, és szabad vallásgyakorlatot biztosított. Mahomed

a bevett városban azonnal építkezésekhez fogott, helyreállította a hét tornyu kastélyt; felemelte az új Szerajt, és a keresztény templomok közül rögtön nyolcat, közöttük a világhírű sz. Sophiát is, török moscheákká átváltoztatott. Ujból építette pedig az ejubi, scheikbokhari és kasszimpasai, valamint a janitsárok djámiáját, és végre a nagy Mehemedje templomot, és pedig az egykori 12 apostolok templomának alapjaira.

A történelem a többi közt azt is felemlíti, hogy a törökök a pipázást, vagy ha úgy tetszik: dohányozást csak 1603 év táján kezdték, és tekintve annak mai használatát, be kell vallanunk, hogy ők ezen élvezeti ágban a tökéletesség non plus ultrájáig haladtak. Annál későbbben, t. i. 1723-ban lett az első nyomda Skutáriban felállítva. Az erejökkel és hatalmukkal visszaélő janitsárokat csak 1826 sikerült végkép megsemmíteni. A két hidat, mely Galatát Stambullal az aranyzarv fölött összeköti, 1837 és 1845 ben állították fel. Végre a lóvonatu vasutakat 1871, az Adrinápolyba és Philippopolba vezető vasutat pedig 1873 készítették el. Most már még csak az kell, hogy a hazánkból Szerbián és Bulgárián keresztül vezető vasut is minél előbb elkészüljön, hogy Budapestről egy-pár nap, vagy még rövidebb idő alatt is Konstantinápolyba lehessen érkezni; ami annyival inkább szükséges, mert amint magam is tapasztalom, hazánknak földi és kézműipari termékei itt igen is bő kelendősekre akadnának.

## II. FEJEZET.

### *Körjárat a falak körül.*

Ha a szerájnak (szeráj török nyelven p a l o - t á t és nem kizárólag nők lakását jelenti) a tengert érintő csucsánál hajóra ülünk, vagy akár a vasut mentében száraz uton haladunk, legelőször is a d e m i r k a p u (vas kapuval) találkozunk. Itt látni azon facsusztatót, melyen állítólag a bü-nös szultának zsákba varratva a tengerbe bocsát-tattak. Ezentul, egy kis emelvény mellett, van egy kut, melyet hangzatos neve miatt, S o t e r o s, vagyis M e g v á l t ó k u t j a, érdemes felemlíteni. Elhaladván a P h a r o s (világító torony), és G ü l h a n e (rózsatelep) mellett A k h o r - k a p u s z i h o z (istálló kapu) érkezünk, mely mel-lett és körül voltak a szultánnak nagyszerű lóis-tállói. Ezt követi a második világító torony, mely után a körfalakon mindenfelől kiszedett és összehordott szobrokat és emlékköveket szemlél-hetni. Az utóbb említett kapu után jön a T s a t - l á d i k a p u (hasadt kapu), mely fölött a k i s z k ü t s ü k a g a S o p h i a török djzsámi mutat-kozik.

Utunkat folytatva a hegyfokhoz, és emellett a k i s k u m k a p u h o z (homok kapu) érkezünk, mely körül van az igen népes görög telep, Elpidos és Kyriaki templomaival. Kum kapu után jönnek : a B l a n g a j e n i k a p u (uj kapu), a D a u d - p a s a k a p u, és a P s a m m a t i a k a p u, melynek táján csupa görögök és örmények laknak

míg tovább, ezen utolsó és a N á r l i k a p u közti teret E m i r A s e r d j z s a m i o k k a l együtt, kizárólag törökök foglalják el. Ezen töröklakta városrész után a vasut mentében a városnak déli csucsán fekvő szép Marmara toronyhoz érkezünk, melynél még a régi m o l ó n a k (tengeri védgát-nak) maradványai láthatók.

A h é t t o r n y u kastélynál elhagyván a tenger-partot, a Theodoziusféle szárazföldi falak hosszában haladunk, melyek egész e H e b d o m o n palotáig fennállanak, innét azonban egész a Balátnál levő xilocerci theodoziánus kapuig a falak többé nem láthatók, mert vagy lerombolvák, vagy pedig a melléjük rakott épületek által eltakartattak.

A város eleintén csak egy fallal volt körülkerítve, melyen hét polgári kapunyílást hagytak, ezek közül most már csak ötöt láthatni: a h é t t o r n y u t, a s z e l i b r i a i t, a j e n i m e v l a h á n é - i t, a t o p és a z e d r e n e kapukat.

Cyrus után még egy külső és távolabb eső falat huztak a város körül, melyre nyolc hadi kaput alkalmaztak, s amelyeknek őrizését ötöt ezer főre rugó nyolc góth katona-csapatokra bízák.

Az első, aranykapunak is nevezett hadikapu körül a falak a vasut kedvéért lerombolvák, de közel hozzája egy csinos leánynövelde emeltetett. A második D e u t e r a hadi kapu most be van falazva, hajdan a Szerbiából ide szállított hadi foglyok lakták körül, kiknek kedvéért Soliman török császár a Belgrádról cimezett sz. Mária templomát építette. A harmadik a szelibriai (peghe kapu) egy csoda tévő kutról emlékezetes, mely miatt b a l u k l u (halas tónak) is neveztetik. A legenda szerint egy társaságban egy hihetlennék látszó dologról lévén szó, a jelenlevők egyike felkiálta: „ezt csak akkor fogom elhinni, ha az épen előtte levő



serpenyőben sülő halak felelevenednek,” és ime a halak rögtön felugráltak. Igaz-e, nem-e az egész dolog, azt felesleges volna keresni; hanem annyi bizonyos, hogy a baluklui templomban a görög kalugyerek most is bizonyos, állítólag erre vonatkozó halakat mutogatnak.

Ezután következik a T r i t é kapu, mely körül a falak görög sigma  $\Sigma$  formára vannak vezetve, hihetőleg azon okból, hogy bennök a hadi catapultákat célszerűebben elhelyezhessék. Itt látni egyikét azon nagy réseknek, melyeket Mahomednak óriási ágyui a falakon keresztül törtek.

A t r i t é kapu után jön a j e n i m e v l a n a k a p u s z i (uj kapu), a szomszédságában levő egykori d e r v i s t é k é (hires török barát kólostorral). Ezen kaputól, egész a top-kapuig a körfal csodálatosan jól van conserválva, melynek tövében a krimi hadjárat alkalmával a francia hadseregek tanyáztak.

Az ezt követő t o p - k a p u n a k (ágyukapunak) déli oldala mellett foly el a Lycus patak, melyen túl a falakon még ma is láthatni azon borzasztó rombolásokat, melyeket II. Mahomednek szörnyű ágyui okoztak. Az itt levő résen keresztül rontottak be a törökök a városba; szintén itt esett el a jeles Justini genuai hadvezér, és végre itten tiporták agyon a szerencsétlen Konstantin utolsó keleti császárt is. Most ezen kapu körül cigányok telepedtek le.

Minthogy a törököknek ezen kapunál történt berohanása volt azon végső esemény, mely őket nem csak európai nagyhatalommá, hanem egyuttal az egész Európára nézve legveszélyesebb ellenséggé átváltoztatta: úgy vélem, nem lesz felesleges dolog ezen katasztrófának közelebbi okai felett okoskodni. Hogy az első és főök a keleti bi-

rodalomnak megvetést érdemlő elsatnyulása volt, az kétségtelen; de ezen kívül, szerény nézetem szerint, a schisma, vagyis vallási szakadás is nagy mérvben járult a soba eléggé nem gyászolható szerencsétlenség előidézéséhez. Mert ha a keletiek akkor is a nyugatiakkal egy testet és lelket képeznek, azaz, ha a boldogtalan vallási szakadás közöttök nem létezik, az utóbbiak bizonyosan egész erővel és lelkesültséggel sietnek segítségökre; azonban, minthogy a jelzett akadály csak kölcsönös bizodalmatlanságnak, hogy ne mondjam, elkeseredett gyűlölségnek volt ápolója, nem csoda, hogy a nyugatiak csak immel-ámmal s mintegy kényszerülve járultak a szükséges védelemhez, minek folytán a magukra hagyott görögöknek végre is veszniök kellett, vesztöket pedig a magyaroknak is több századokon át keservesen megszínlani. Egyéb-ként, hogy a magyarok és a római pápa ekkor is megfeleltek kötelességöknek, azt, úgy vélem, itt fel sem kellene említenem; azonban fájdalom, hogy ezek maguk nem voltak elégségesek a tulnyomó ozmán erő leverésére!

A top-kapura következő edrene (adriná-polyi kapu) kapunál látni a ma is még jól conser-vált, török mecsetté átalakított hajdani XII. apos-tolok templomát. Ezen kaputól kezdve a fal egy darabig csonka szegletet képez, mire aztán is-mét egyenes vonalt vesz fel egész a baláti kapuig. Ezentul egy kis összeköttetési fal követ-kezik, melynek tetején a II. Theodozius által emelt Hebdomon (törökül tekfur szeraj) vagyis császárok koronázási terme mutatkozik: nagyszerű terem, mely ma is a legnagyobb ritka-ságok közé tartozik. Ezen Balata táján van a hasonnevű zsidó colonia, amely a tisztaságra nézve sok kívánni valót hagy hátra. Annál tisztább, sőt

egyike a legcsinosabb és legjobban conservált városrészeknek a reá következő görög telep Ph a - n a r, melynek diszét még egy jeles görög lycaeum és görög patriarchatus is emelik.

Ezután sorba következnek a J e n i k a p u (ujkapu); H a g h i a k a p u, a mellette levő g ü l d j z s á m i v a l (rózsatemplommal); D j u b a l i k a p u (üvegesek kapuja) és végre U n k a p u szemben a felső hiddal, mely Galatát Stambul-lal köti össze. — Ezen a hidon tul vannak még az O d u n - k a p u (fakapu); Z i n d á n - k a p u (börtön kapu); b a l a k b a z á r - k a p u (halpiac kapu); t s i f u t - k a p u (zsidó kapu) a lóvonatu vasut induló pontjával; és végre b a g - t s e - k a p u s z i (kerti kapu) a nagy vámháznak és vasuti indóháznak szomszédságában; vagyis ugyanazon a ponton, melynél lefelé indulva, ezen kúrtat megkezdettük.

Sztambul tehát a mai Konstantinápolynak azon része, mely hajdan nagy Konstantinnak székhelyét és a valóságos Konstantinápolyt képezte, az arany-szarvnak nevezett öböl és a dardanellákba torkoló márvány tenger közt nem egészen félkör alaku meghajlással magát a Bosphorusba beleékelvén, valóságos félszigetet képez; talaja egész hosszában egy magas hegyhátgerinc, mely csak az alján, vagyis lábánál, ahol az őt környező tengerek vizei által mosatik, bir némi, kisebb-nagyobb kiterjedésű rónasággal, mely az általam fennebb ecsetelt körfal által van beszegve. És ezen körfalról, a rajta áttört kapukról és az egész hosszában bizonyos távolságokban fennálló tornyokról kívánván magamnak közelebbi tájékozást szerezni, junius 30-án délelőtti kilenc órakor a perai utcában létező angol követségi palotától megindulva, a galatai völgybe leereszkedtem, innét a Sultán Valide hid-

ján át Stambulva átmenve, az ettől néhány száz lépésnyire fekvő vasuti indóházba eljutottam. Nem találván mindjárt rést, vagy kaput, melyen az indóház udvarából a tengerpartra kimehettem volna, egy darabig a vasut mentében haladtam, folytonosan szemmel tartva a bal kéz felől mellettem végig huzódó roppant erődtési falakat; míg végre egy katona őrállomásnál talált kapun keresztül a falnak külső oldalára, a tenger partra eljuthattam. De itt már nem egy kényelmes gyalog ut, hanem csak igen keskeny ösvény állott rendelkezésemre, mely azonkívül, hogy helyel-helyel iszonyu nagy kőszikla darabokkal volt eltorlaszolva, némely tájakon még a tenger vize és a roppant magasságu fal között oly szűkre volt szorítva, hogy előhaladásom közben a vízbe való lefordulástól, csak a kiki álló kövekbe fogódzva ovhattam meg magamat. Végre részint a napnak csaknem pörkölő forrósága, részint pedig az egyik kőszikláról a másikra való átugrás okozta fáradtság következtében, nem tartóztathattam magamat, miszerint egy alkalmas helyen, egy a vízből kiemelkedő kőre ülve, s lábbelimből kibontakozva, igazán felfrisitő tengeri lábvizet ne vegyek magamnak. Azonban a jólesett felüdülés után tovább haladva, egyszerre csak, s pedig nem kis boszuságomra, oly pontra jutottam, amelynél a hullámok közvetlenül a falakat verdesték; itt tehát vége szakadván a kalandnak, nem volt egyéb hátra, mint ugyanazon az uton, amelyen jöttem, ismét vissza törtetnem. Mentem is, elég leverten, míg végre vagy tíz percnyi járás után sikerült egy, a földtől háromláb magasságban a falon áttört és alig félőlnyi átmérőjű kőralaku lyukon négykézláb a tulsó oldalra átbujva, utamat ismét a vasut mentében tovább folytatni.

A belső oldalon a falak nem látszottak oly

roppantaknak, mint a tenger mellett, természetesen, mert belől a talaj sokkal magasabb; de annál jobban kivehetők voltak rajtuk a lörések, a közbe eső tornyok alakzata és minősége, szóval az egész erődtetésnek műszaki rendszere.

A város falait már nagy Konstantin idejében küljebb nyújtották, és pedig a mai ó-hidtől kezdve, csak nem kör alakú vonalban egész Blangabosztánig; és ezen egész területet negyvenezer góth katonára őrizésére bízták. Ezen góthok II. Constantinus császár alatt, ezzel együtt az arianizmust karolták fel, midőn azonban Constantinnak utódja I. Theodosius császár a Rómával való közösségbe visszalépett, az arianizmushoz makacsul ragaszkodó góthokat nem akarván a városban megszenvedni, részökre a már fennálló erődtetési falon belül, közelebb a városhoz egy új falat emeltetett, és ezen kettős fal közé mintegy önálló váracsba szorítva folytatták a góthok tovább is őrizési kötelmeiket.

Ezen kettős fal közti téren, mely jelenleg a rostélyozott ablakok után itélve, nagyjából törökök által lakott házakkal van beépítve, tovább haladva, K u m k a p u, J e n i m e d z s i d j e és k ü c s ü k c s e s z m e d j e állomásokon át végre a J e d i k u l e (jedi = hét, kule = torony török nyelven) vagyis héttornyú kastély tájára érkeztem, épen midőn óráim délutáni egyet mutatott, úgy, hogy az egész járás körülbelül négy óráig tartott. De a járás okozta fáradságot bőven kárpótolta az utközben szerzett tapasztalás, különösen pedig a magyar történelemben is gyászemlékü héttornyú kastélynak meglátogatása, mely ma már nem bir ugyanazon borzasztó kinézéssel, amilyennel birhatott akkor, amidőn a győzedelmes török—magyar hőseinket ott zárva tartotta; azonban van annyi érdekessége most is, hogy meglátogatására érdemes egy kis áldozat-

tot hozni. Az egész kastélyból ma már csak egy igen nagy, szemmértékem után legalább is tíz öl magasságu fal áll fenn, melynek vastagságát ott, ahol hozzáférhettem, négy méternyinek találtam. A falhosszában egymástól bizonyos távolságban álló tornyok közöl, három oly jó karban áll, hogy azt könnyen a múlt században épültnek mondhatnók, jóllehet, hogy 1468-ban II. Mahomed által lett fel-emelve; azonban alakjukra nézve eltérnek egymástól, amennyiben az egyik egészen kör alakú, a másik négyszögű, a harmadik plane octogon, vagyis nyolc szegletekre van felosztva; magasságuk közbeeső falét igen nagy mérvben meghaladja; a többi tornyon, kisebb nagyobb mértékben az idő fogai nagyon is meglátszanak, különösen a vasut feletti, (mert a vasut épen a kastély területén vonul keresztül) annyira összedüledezett, hogy reája felkapaszkodva, falainak szélességét is megmérhettem. Mint különösséget kell felemlítenem, hogy a nyugati oldali szélső, egészen ép és jól conservált toronynak oldalára, a földtől körülbelől három öl magasságban egy — három ujnyi szélességű vaslemezről készült vaskereszt van oda szegezve — hogy miért van ott, és mikép jutott oda? el nem gondolhattam; annyi bizonyos, hogy a törökök nem tették oda, de hogy a keresztényeknek megengedték, azon is szintén lehet csodálkozni.

Ezen járásom közben győződtem meg újra, hogy valóban déli égöv alatt járkálok, mert a kertekben mindenütt a roppant terjedelmű füge és a gyönyörű biborszínű virágokkal diszeskedő granát almafák tűntek fel előttem; végre miután mindent összevissza néztem, és ami szükséges volt, feljegyeztem, a legközelebbi jedikulei állomáson kocsiba ülve, vasuton fél óra múlva ismét a sztambuli indóházban találtam magamat.

---

### III. FEJEZET.

#### *Külvárosok.*

Minthogy Sztambul az igazi és tulajdonképeni régi Konstantinápoly városa, ennek azon részei, melyek az aranszarv nevű öbölnek éjszak-nyugati oldalán fekszenek, méltán Konstantinápoly külvárosainak nevezhetők, melyeknek ecsetelésénél a topographicus írók rendesen Eyoubot veszik kiinduló pontul, hogy azt az ázsiai partokon fekvő részeknél folytatva, végre az ugynevezett herceg-szigeteken, (isles des princes) végezzék.

Eyoub, mely az aranszarv legbenső szegletében fekszik, azon hely, amelyből az ujonan trónra lépő szultánok a koronázási, vagyis Othmán kardjának felkötési szertartását végezve, ünnepélyes menetben a városba rándulnak. Ezen szertartás és ünnepélyes menet nem török eredetű, mert II Mahomed azt a régi görög császárokról vette át, adván csak neki némi mahomedán színezetet. Az eyoubi magaslaton volt már a görögök idejében az ugynevezett Campus militaris (hadi tábor), melyen a legiók az új imperatort pajzsukra ültetve, magasra felemelték; s ugyanott van a nagyszerű Hebdomon terem is, melyben a görög császárok megkoronáztattak. Ezen épületnek nagy erkélyéről mutatta be magát az új császár az egyházi és polgári hatóságoknak, s innét lépett ki az-

tán, hogy az említett ünnepélyes menetben részt vegyen.

Eyoub különben is a legkegyeltebb helye a törököknek, mert itt esett el állítólag A b u - E y o u b K h a l i d a n s a r i Mahomed profétának kedvenc társa, midőn 672-ben Jazid-dal a Kálif fiával Byzancot legelőször ostrom alá vették. Ennek emlékére emeltette Mahomed egészen fehér márványból a most is méltán csodálható elegans Eyoubi moscheát, melyben Eyoubnak sirja felett éjjel-nappal számtalan lámpák lobognak. E helyre nézve oly kényesek a törökök, hogy hozzá a keresztényeket közelíteni sem engedik. Az egész helynek díszét még a környezetében levő medreszek, kórházak és ékes paloták is emelik.

Ezt követik az európai édes vizeknek (les Eaux-douces d'Europe) nevezett séta és szórakozási ligetek, a törökök által k i a h a t - h a n e névvel kitüntetve, melyet csendes időben a fő városi lakosok igen sűrűen látogatnak.

Azután Sz ü d l ü d j e, H a s z k ö i, és P i r i p a s a városrészek, mely utolsó katona-növendékek iskolájával dicsekszik.

Ez utóbbi mellett fekszik az öböl partján T e r s z h a n é nagyszerű tengeri fegyvertár, (arsenal); felette a dombon egy pompásan épült katona-kórház; ezalatt pedig a völgyben, szintén az öböl partján K a s s z i m p a s a városrészben a gyönyörű admiralitási épület.

O k m e i d a n (nyíl-lövészeti tér) magaslaton fekvő tágas térség, melyen hajdan a szultánok nyíllövésben gyakorolták magukat. Egy becses kioszk van azon a helyen, melyen a szultánok állást vettek, és egyes márvány-szobrok ott, ahová a nyilak elrepültek.

K a s s z i m p a s a fölött fekszik a görögök-



nek sz. Athanáz temploma, melynek udvarából egy szép vízforrás fakad ki, mely azonban, amire a piszkos és szemetes Kasszim pasán át a tengerig lefoly, egészen büzhödtté és egészségtelenné válik. A templomot környező városrészt sz. Dimitri és T a t a v o l a nevekkel jelölik; lakosaik mind görögök, de talajuk borzasztó hegyekből és gödrökből áll, és egyes csoportokban (mert rendes utcát itt képzelni sem lehet,) halomra rakott rozszant faházak inkább vásáros bódéknak, mint emberek által látható helyiségeknek tekinthetők. Ezek szomszédságában van az ugynevezett t é k é d e D e r v i c h e s t o u r n e u r s, azaz török szerzetesek kápolnája, kiknek isteni szolgálata fejszédítő körforgásból áll; ezen sajátos-ságukat vasárnaponként tartják, melyre profán embereknek is szabad megjelenni.

G a l a t a, egyik jelentékenyebb része a városnak, a Pera alatti lejtőnek közepe táján kezdődik, egész az Aranyszarv nevű öbölíig kiterjed, magában foglalva ezen öblöt közvetlenül környező és átövedző síkságot is.

Ezen városrész már Justinján császár előtt a városnak egyik régióját képezte, de ekkor még csak a tenger körüli lapályra terjedt ki; későbbben a genuaiak, miután ott megtelepedtek, határait a hegyre is egész az ugynevezett galatai toronyig kiterjesztették, amely telepen bizonyos önálló függetlenségnek örvendettek, melytől II. Mahomed a város elfoglalása után megfosztotta őket azon ürügy alatt, hogy ők is az ostromlott görögökkel tartottak; a telep azonban mai napig is a frankoknak kiváló székhelye. A fal, mely Galatát, a fölötte fekvő Perától elválasztá, már régen leromboltatott, és a két városrész közti határt ma már csak az említett magas torony jelöli ki. Ezen torony

egyike a város nevezetesebb emléktárgyainak ; első tetejére nyolc emeleten keresztül 141 lépcső vezet ; a másodikig pedig még 41 lépcsőt kell meghaladni, melyről aztán a kilátás egyetlen a maga nemében.

Galatának éjszaki déli irányban húzódó főutcája a perai hegyről oly meredek talajon ereszkedik le, hogy a járókelők biztonságára szükség volt a követet lépcsőzetesen lerakni, melyen természetesen, kocsifogatok soha sem közelekedhetnek. Ezen főutcat a lejtőn, vagyis a hegyoldalán több, keletnyugati irányban húzódó, utcák szegik keresztül, míg végre lent a lapályon az ugynevezett *eszkiköprütől* (óhid-tól) kezdve, egész a *Sultánvalide* hid tájáig keletnyugati irányban egy hosszú és lóvonatu vasutnak is helyet engedő utca vonal végig, mely azonban oly keskeny, s amellet még a napnak minden óráiban annyira tultömött, hogy az omnibus előtt mindenkor egy kengyelfutó kénytelen ügetni, aki részint szóval, részint pedig ököllel is figyelmezteti az embereket, hogy az utból térjenek ki. Az utcának két végén igen szép házak láthatók ; az elsőhöz közel fekszik *Arabdjami*, hajdan keresztény templom ; fölebb a sz. Ferenc rendi szerzetesek által gondozott sz. Péter temploma ; a hidnál van a börze ; mellette a vámház ; a lázáristák és szerzetes nővérek által elfoglalt sz. Benedek zárda ; jobbra a tenger mellett az osztrák Lloyd és a francia Messengeriák. Egy nagyszerű föld- vagy inkább hegy-alatti gőzvasuttal ellátott tunnel, mely a perai hegy tetejéről egész a galatai hegy lábáig, vagyis le a lapályos utcákig több kilométernyi hosszúságban lenyulik, köti e két városrészt láthatlanul össze.

Ezen nagyszerű műhöz most egy másik hasonlón dolgoznak, s mint látni lehet, rövid idő

alatt be is fogják fejezni. (1883. július 15-én megnyitották) nem ugyan a föld alatt, hanem fölötte, de azért nem kevésbé hasznos és célszerű lesz. Ugyanis a magas, körülbelül 110 méternyire a tenger színe fölött emelkedő perai hegyeken járó lövonatu vasutat a fennebb említett galatai völgyben járóval összeköttetésbe fogják hozni. Ha tekintjük a nyaktörő meredekségű utcákat, melyeket keresztül törni és a közbeeső három-négy emeletes házakat, melyeket kisajátítani kelletik, méltán csodálkozhatunk, hogy ezen pénz-szegény ország képes ilyen nagy feladatnak megfelelni. Egyébiránt, nem csak ezen a vonalon, hanem másutt is, mint például a perai főutcában is dolgoznak hasonló nagy munkákon; mire nézve remélni lehet, hogy ilyen törekvés mellett a város lassan-lassan majd a s z é p n o k nevét is ki fogja magának küzdeni.

Mindezekben azonban egy kis visszasság is van; mert az áttört utcák, a félig vagy egészen lebontott kisebb-nagyobb házak, vagy omladékokban heverve; vagy pedig szobáik, konyháik, lépcső feljárásaik és egyéb lakóhelyeik félig levágott belsejökkel az utcára kitátongva hagyatnak, és hagyatni fognak talán még több évek után is, mert a szegénység nem engedi, hogy helyeikbe új házakat építhessenek. Igaz, hogy a budapesti sugár-ut sem épült ki egyszerre; azonban teljes beépítése mégis előbb fog bekövetkezni, mint a szegényebb konstantinápolyi birtokosoké.

P e r a Galátánál még jelentékenyebb, mert csinosabb és tán gazdagabb városrész, a tenger színe fölött 110 méternyi magasságban fekszik, környezve az alatta völgyben fekvő G a l a t a, T o p h a n é és F o n d u k l u városrészek által. Egy hátránya van, hogy a tengertől minden irányban távol esik, de annál egészségesebb

levegőnek és szebb kilátásnak örvend. Ezen városrész egy idő óta mindig tovább és tovább terjeszkedik annak jeléül, hogy a frank népség mely azt kizárólag lakja, napról-napra szaporodik; nem rég ideje, hogy több terjedelmes temetőt kiszorított határából, és nem csak ezeknek helyét építi be, hanem a városon kívül, a szabad mezőn Pancaldi nevű telepével, mindig tovább és tovább nyújtja ki magát. A kebelében néhány évek előtt dult borzasztó égések után most phönixként újra feléled, a régi rozzant fabárák helyett szép, kőből készült és nagyobb részben több emeletes házak emelkednek; fő utcája pedig, ha egyszer teljesen szabályozva lesz, bármely főváros utcájával ki fogja a versenyt állani, és ami földolog: vizirányos helyzete miatt nem csak a lóvonatu vasutnak, hanem más fogatoknak is kényelmes talajt szolgáltat. Persze, hogy itt is megvan a városnak az a sajátságos nyavalyája, hogy a legszebb házak szomszédságában vagy üres szemétdombokat képező telkek, vagy pedig romba dőlt épületek hevernek; azonban ezen helyeknek beépítésére még több nép és még több millió piaszterek szükségeltetnének, amiről, legalább az utolsóról, e jelen pillanatban, úgy látszik, nem igen rendelkezhetnek.

Nem kevésbé kell csodálkoznunk sokaknak építési izlésén; vannak ezen városban helyek, s pedig a főutcáktól is nem nagy távolságban, amelyeknek gödrös, piszkos és szemetes táján az olyan ember, aki csak azért jár, hogy járjon, bizony tévedésből is alig fordul meg, s legfeljebb azok koptatják arra lábaikat, kiket a sors külön helylyel nem áldott meg; s ilyen elhagyott, desolatióteljes helyre is találkozik vállalkozó, aki oda épít két, sőt három emeletes házat, olyant is, amely

akár mely budapesti térnek sem válnék szégyenére. Ehez járul, hogy sokszor a legközelebbi szom, szédjárt rothadt deszkákból és elporhadt zsindelekből oly hiányosan össze tákozott gunyhó képviseli-hogy szellőztetésére bizony soha sem kell a blakot nyitni. Így van e városban csaknem mindenütt, b o n a m i x t a m a l i s, szép a csunyával keverve.

Lehetnek talán olyanok is, kiknek ez tetszik, azonban az én szerény véleményem szerint a symetria, vagyis az egyöntetűség az aesthetikai szépségnek egyik főkelléke, mert vajjon mi teszi a budapesti felső-dunasor házait oly majestaticusokká? nemde azoknak egyarányu szabása és nagysága? És hogy venné ki magát ezen sor, ha például a nagy házak közé egy-egy kiszolgált vásáros bódét, vagy szemétdombnak használt üres telket bigyesztenének? Sőt csak nem rég olvastam valamelyik magyar lapban egy életrevaló ifiúnak azon nyilatkozatát, hogy köztök a kávéházban egy ő r e g u r j e l e n l é t e s z e m e t s z u r t, tehát itt is a symetria hiánya volt a l a p i s o f f e n s i o n i s, a botránykő, ámbár ez utolsó tekintetben — már csak saját érdekemből sem tudok jó ifju barátommal egyet érteni, sőt egész tisztelettel kérdelem tőle, vajjon nem hiszi-e, hogy egykor az ő feje teje is szürke szint fog játszani, vagy talán azt reméli, hogy mielőtt ezen kort megérné, a kötélfonó mester gyártmánya fog neki utolsó kenetül szolgálni?

De térjünk vissza a pérai városrészekre. Ennek a többi fölött még az az előnye is van, hogy az európai nagykövetségek hivatalos irodái mind benne vannak elhelyezve; sőt ezeken kívül még más sok és nevezetes épületeket is rejt kebelében. Ilyen a többi közt, amely a galatai toronytól fel-

felé jobb kézről legelőször szemünkbe tűnik: a táncoló dervisek zárdája, melynek elszigetelt udvara némi mysticus színezetet mutat. Ilyen továbbá a baloldalon a városháza; ezzel pedig szemben a másik oldalon a svéd követségi palota; a négy szegleteken a nagyszerű Missiri hotel; azután az orosz nagykövetnek villa-alaku lakása; a sz. ferenci szerzetesek által gondozott templom és zárdá; utána egy kis meredek utcában a francia, német és magyar-osztrák posta hivatalok, s az utolsónak consulatusa is. Ezek után jönnek a hollandi nagykövetség; a francia színház és az olasz theatrum; balról pedig egy kis temető szomszédságában az angol követ palotája és a Galata szerrajnak nevezett franciátörök Lyceum. Ezeket követik a Naum-féle színház, az Alhambra és Alcazar; végre a földött Taxim-féle kuttól nem messze a német nagykövetnek diszes palotája.

Ily sok és nagy részben fontos intézetek- és építményeknek csaknem egy utcába való összehalmozása, mindenesetre ennek jeles kitünősége mellett tanuskodik. Van azonban a pérai fő utcának is egy kis hibája, és ez a rögtöni meredek mélység, mely őt három oldalról környezi, úgy, hogy a Pankoldi városrészre néző torkolatát kivéve, akár melyik oldalról akarunk hozzá jutni, ezt csak lélekzet fojtó hegymászás által érhetjük el. Az egész, végtelenül hosszú és teljesen víz-szinvonalu utcát legjobban lehet egy ló hátához hasonlítani, melyre két oldaláról csak kengyel segítségével lehet felmászni, az utcának Galata-felé lefutó vége pedig a lónak nyakát tünteti elénk azon pillanatban, midőn ez gyeprágás végett fejével a földre borul.

Perának délkeleti torkolatán tul kezdődik az igen tágas és a lóvonatu vasutnak is helytadó

P a n k á l d i utca, melynek kezdetén mindjárt jobb felől fekszik a nagyszerű, török renaissance sylben épült és a gróf Széchenyi tábornok által vezényelt tűzoltó ezrednek két zászlóalját is magában foglaló tűzér laktanya; ezzel pedig szemben, az utcának bal oldalán a szép tágas lovasági gyakorló tér (place d'exercise de la Cavallerie), mely kedvező időben a perai szép, publicumnak leglátogatottabb séta-teret is szolgáltatja. Beljebb az utcának diszt emelik: az érseki székesegyház; egy kétemeletű nagyszerű községi iskola; azután szeretett nővérek által gondozott s több száz egyént magában foglaló menház; regényes nyilvános kertek naponkinti zeneelőadásokkal fűszerezve; sűrűen látogatott sör- és vendéglő házak és más jeles épületek.

Ugyanezen utcának jobb oldalán kimagasló s D o l m a b a g t s e n e k nevezett dombokon fekszik egy pompás arsenal, mely pompás építészeti styljét és roppant nagyszerűségét tekintve, párját ritkítja; tágas előtere pedig, az onnét élvezhető gyönyörű kilátás végett, a sétálni és szórakozni szerető közönségnek mindennapi gyűlhelyét képezi.

T o p h a n é (ágyuraktár, vagy félszer) Galatától keletre épen a tenger partján, szép tágas térségen fekszik; terjedelmes és a benézést legkevésbbé sem akadályozó elegans vasráczozattal kerített udvara tele van ágyu lafettákkal, vagyis tengelyekkel; maga az épület ágyugolyókkal és egyéb tűzérsi szerekkel van megrakva. Az épületnek diszt emeli az előtte való szép és igen tágas utca; és a vele szemben épült nagyszerű törvényház, palota. Ezen épületnek szomszédságában a nyugati oldalon fekszik K i l i d j A l i b a s a nevű egy minaretű gyönyörű moschea, melynek peristylje

két soron pompás oszlopokkal (colonnes) van felékesítve. Ezen templomot a tágas lóvonatu vasut választja el az átellenében fekvő igen szennyes *c s e r k e s z n e g y e d t ő l* (Quartier des Tcherkess) melyben állítólag még most is titokban gyakoroltatik cserkesz skláv, vagyis rabszolgaleány vásár és kereskedés. Az utca szegletén van egy török óratorony, mely török számokkal, a mienktől négy vagy öt órával eltérő időjárást mutatja.

A felebb említett tophanéi udvarnak kerítésében van a helyes *M a h m u d d j a m i*, két igen szép cannelirozott minaretjével és legujabb izlésü pavillonjával, mely a szultánnak leszálló helyül szolgál, midőn Tophanét meglátogatja

Innét a lóvonatu vasut nyomában tovább menve, először is egy kiálló hegyfokkal találkozunk, mely lerombolt, vagy leégett épületekkel van eltöltve; a hegy tetejéről a szép *D j e h a n g i r d j a m i* gyönyörködteti a néző szemeit. Ezen hegyfoknak megkerülése után jön a másik, *K a a b a t a s n a k* nevezett hegyfok, melynek végén a már lapályosabb talajon, közvetlenül a tenger partján fekszik az *A b d u l - M e d s i d d j a m i*; s ettől egy pár száz lépésnyire a *d o l m a b a g t s e i* esplunade, vagyis szép tágas tér a tenger partján, az erre való nyílt és teljesen akadálytalan kilátással, ami Konstantinápolyban a ritkaságok közé tartozik. Ezen tér a dolmabagtsei szultáni palotának előtere gyanánt tekinthető, melyet azonban sem ezen térről, sem az utcáról látni nem lehet, minthogy az óriási magas falak a nézők szemei előtt eltakarják; csupán csak a tengeren hajózők gyönyörködhetnek a tengerre néző pompás homlokzatában.

A dolmabagtsei palotát elhagyva, az ut egy darabig üres telkek mellett vezet, mig *B e s i k -*



t á s b a (bölcsőkő) bejutunk ; itt már egy egészen új és európai modorban épülni kezdő város tűnik fel előttünk, jóllehet még nem megvetendő része török fabódékkal ékeskedik. Nevét valami bölcső alakú sarcophagtól vette, mely most, hajdani rendeltetése helyett egy kut előtt vizfogó gyanánt használtatik, Besiktasnál már jóformán a Bosphor közepe táján vagyunk, melynek egész hosszát a Fekete-tengertől egész az Arany szarv elágazásáig körülbelől 27 kilométerre tehetni, szélessége az európai és ázsiai erődök közt 550, a beykosi és bujukdere-i öblökben pedig 2500- és 3200 méterre is kitarjed ; mélysége helylyel-helylyel 50 rőfnyit is teszen.

B e s i k t á s t elhagyva, mindig a szultánnak, csak hogy fájdalom, az ut felől óriási falak által eltakart Tseragani palotája mellett haladunk. míg végre a legnagyobb részben zsidók által lakott, de azért egy szép moscheával is ellátott O r t a k ő i-be érkezünk.

O r t a k ő i-nél végződik a valóban hosszú lóvonatu vasut s azért ezen ponttól fogva az utazást gőzösön kell megtenni. Erről aztán első sorban megláthatni a D e f t e r d á r hegyfokot, a közelében levő Mehemed Ali palotájával.

Ezt követi K u r u c s e s z m e (száraz kut), mely után jön A r n a u t h k ő i, hajdan Arnauthoknak (a mai Albánoknak) de most egészen görögöknek lakóhelye, az ablakrostélyok hiánya is, török lakosok nem léte mellett tanuszkodván.

A k i n t i b u r n u (sebes árfok), mely előtt a fekete tengerből benyomuló hullámok oly rohamos sebességgel folynak, hogy a dereglyeket a part hosszában kötelen kell vontatni.

B é b e k, hajdan C h e l a e Diana templommal. Ezen hely előtt a tenger vize oly sekélyes,

hogy a hajók csak nagy távolságban haladhatnak mellette; van benne egy, a Lazaristák által vezetett francia, fent a dombon pedig egy amerikai protestáns iskola.

Rumili Hisszár (római vár.) Itt veszi kezdetét a legsebesebb vizár, azaz a víznek legrohamosabb folyása, mely miatt a helyet is Seitan a kint iszi, vagyis: ördög árja névvel tisztelték meg. A számtalan erős tornyokkal ellátott váracsot II Mahomed 1452-ben Konstantinápoly ostromlása közben több ezer kőműves felhasználásával építette, mit sem gondolva a még uralkodó Konstantin császárnak neheztelésével és ellenmondásával. A tornyok közt van egy iszonyu, hat méter fal-vastagságu, mely bizonyosan a roppant ostromágyuk feltartására szolgált; a tornyot is, a többtől meg különböztetőleg b o g h á z-k é s z e n, azaz nyaktilónak, vagy torokmetszőnek nevezik.

Ezen pontnál volt állítólag a két, európai és ázsiai partot összekötő hid, amelyen Dariusz perzsa király a Scithák elleni hadjáratában hétszáz ezernyi hadseregét átvezette volna; de a hidnak ma már nyomát sem látni.

Balta-limán (szekerce, vagy balta kikötő) e két utolsó szó közül egyik szláv, a másik török szó, miből azt kell következtetni, hogy a magyarnak ezen vagó eszköz kifejezésére nincs is tulajdon eredeti neve. Bárd? ez egészen más; fejse? hasonlóképen. Balta limán nevezetes a kebelében történt 1838 és 1849-ki békekötésekről.

Emirghian, ezelőtt Cyparodus szép cyprus erdejéről; ezen helyben van az egyiptomi vice-királynak szép palotája; szintén ezen a tájon táboroztak a franciák a krími hadjárat alkalmával.

Stenia hajdan Sosthenion kikötőjében az

argonanták gyakran megfordultak; az általuk emelt templomot Konstantin császár sz. Mihály aranygyal templomává változtatta át.

J e n i k ö i (uj helység) itt a rohamosan jövő hullámok folytonos menydörgést okozólag csapkodják a kősziklás partokat. A görög és örmény lakosok szőlőműveléssel foglalkoznak. Az itt kinyuló hegyfok megkerülése után feltűnnek a szultán palotája, az angol és francia követeknek és Maurojeninek kies villái.

K i r e t s b u r n u (meszes fok) egy a legújabb időkben keletkezett község hajóállomással.

K i e f e l i k ő i (kényelem falva). Feltűnő e helyen egy elszigetelten álló szikladarab, mely a fenyő almához (pomme de pin) annyira hasonlít, hogy azt már a régiek P i t y e i a p e t r a - n a k elnevezték. A nép a hegy tetejéről feneke felé lemélyedő üregben kincseket rejteni gyanít.

B a t h y k o l p o s, a törököknél B u j u k d é r e, kedves kis helység, melyben nem csak a nagyköveteknek, hanem több gazdag magán egyéneknek, mint bankároknak és kereskedőknek kies villáik vagyis nyaralóik pompáznak. Ezek közt különös említést érdemel az orosz nagyköveté, mely nem csak építészeti stíljé, hanem az azt könnyező bájos park miatt is elragadtató látványt nyújt. A helység előtt elterülő szép rétségben egy évezredes platan diszlik, melynek árnyékában már a keresztetes vitéz Bouillon Godfried is tanyázott volna. A fának törzse oly terebélyes, hogy az évszázadok alatt kiporhanyódott belsejében egy kis kávéházat lehetett felállítani, melybe a fának oldalán támadt lyukon keresztül, mint bármely más ajtón ki- és bejárni lehet. Ugyanitt van egy, közköltésen fenntartott nyilvános kert, melynek kedvéért a konstantinápolyi közönség oly

tömegesen jár oda, hogy a közlekedést fenn-  
tartó gőzösök minidg teljesen el vannak fog-  
lalva. A helységtől éjszakkelet felé egy szép  
völgy nyulik ki, közönségesen ró z s a v ö l g y;  
a törököknél pedig K a s z t a n i é S z u (g e s z -  
t e n y é s p a t a k) név alatt ismeretes kirándu-  
lási pont, mely a látogatásoknak szintén egyik cél-  
pontját képezi. A vizen gondolák, a szárazon nyer-  
gelt lovak és bérkocsik tömegesen állanak a mu-  
latni kívánók rendelkezésére.

B a g t s e k ő i és B e l g r á d a határukban  
létező vízvezetésekről nevezeteseek; ez utolsó azon  
szerviai hadifoglyoktól kapta elnevetését, akiket I.  
Szolimán török császár az említett vízvezetékek  
gondozása végett oda telepített. Ezen, még a ró-  
maiak által épített csatorna huszonnyolc kilomé-  
terre kinyuló körfolyással bir. Ugy látszik, hogy  
a rómaiak előtt még nem volt ismeretes a víznyo-  
mási elv, melynél fogva a vizet hegyen völgyön  
keresztül lehet vezetni, feltéve, hogy a kiindulási  
pont valamennyinél magasabb helyet foglal el;  
s azért vízvezetékeiket akkép szervezték, hogy  
azok mindig és mindenütt a szükséges lej-  
tőséget megtartották. Ha a vezetékek csatorná-  
nak utjába völgy esett, azt két-három és  
több boltozatokra fektetett és magukban a szük-  
séges vizi csöveket rejtő falakkal áthidalták, ha  
pedig ezen vezetékek valamely hegybe ütközött, azt  
bevágták és rajta, mint valamely természetes csa-  
tornán a vizet átfolyatták. Azon pontosságnak és  
soliditásnak, amelylyel ők ezen műveket teljesi-  
tették, kell tulajdonitanunk, hogy azokat sok he-  
lyeken, többi közt Rómához is közel mai napon  
is bámulhatjuk. Az I. Mahmud török császár által  
1732-ben emelt bagtse-kői vízvezetéknek roppant  
nagyságu boltivezete gyönyörű parkalaku erdőség-

tól van környezve, melyben a déli égöv az éjszakkival feltűnőleg van egyesítve Itt látni egymás mellett a fenyő, tölgy, nyír, platan, hárs, jegenye, cyprus stb, részint halaványan. részint sötéten zöldelő fákat, melyek tövei körül a zamatos földi eper terjeszti kellemes illatát. Ezen vezeték a szükséges vízzel ellátja Perát, Galatát, Ortaköit, Kuru-cseszmét, Besiktást, Arnautköit és a szultán palotáit. A vezeték eredetét veszi két hatalmas falakkal biztosított vízfogónál, melyekből az ott összegyűlt eső és patak vizek a városba, csakhogy fájdalom, esős időben igen szürkén és zavarosan jutnak el.

B a g t s e k ö i t ő l öt kilometer távolságban fekszik B e l g r á d, melynek vízvezetékét Justinian görög császár építette. Ennek négy vízfogója van, melyeknek tartalma egy, a Comnenus Andronicus görög császár által épített, s jelenleg a törököktől P a s a h a r a s n a k elkeresztelt óriási cisternában egyesül s ebből a többivel együtt Pera előtti nagy elosztó medencébe származtatva, a szükség szerint mindenfelé elágaztatik.

M e z á r b u r u n (sir-fok), melynek helyén hajdan a V e n u s m e r e t r i c i á n a k szentelt pogány templom állott. Erre vonatkozólag Dethier Bondelmontenek egy érdekes kéziratára akadt a szeráji könyvtárban, mely szerint a nevezett helyen létezett volna egy, sz. Andrásnak, mint a férjhez menni ohajtó leányok pátronusának tiszteletére emelt kápolna, melyben a fekete tengeri utra készülő hajósok elindulásuk előtt rendszeren megfordultak, hogy az Istentől a szentnek közbenjárása által maguknak szerencsés utazást kiesdekeljenek. Ezen alkalommal mindegyik az ott levő közös pénzszekrénybe bizonyos összeget bocsátott, hogy az összejövendő mennyiség társai közül annak adassék, aki megházasodása után egy évre,

nősülési tettét meg nem bánta, és, ha igaz? ezen pénz kifizetésére soha sem volt szükség. Ezen tényt, némi tekintetben Elianus görög író is megerősíteni látszik, aki a bizanthiak, mint tengeri és kereskedelmi város lakóinak erkölcsiségére vonatkozólag feljegyezte, hogy ezek házaikat nejeikkel együtt idegeneknek ideiglenesen bérbe adták; ők pedig azalatt a korcsmákban éjjel-nappal dőzsöltek.

M e z á r b u r n u után még említést érdemelnek J e n i M a h a l l a (új telep) és t é l i t a b i a; végre R u m i l i k a v a k; mind a három erődtett váracs, melyek az ázsiai oldalon velök szemben fekvő Z s u s a és A n a d o l i k a v a k erősegekkel a bosporusi tenger szoros védelmére vannak felállítva.

Ezen ponttól kezdve, amint a Fekete tenger felé közeledünk, az emberek által lakott helyiségek szemlátomást ritkulnak, és ami a táj vad kinézését még zordabbá teszi, az azon körülmény, hogy a tengeri hullámok által csapkodott szikla partok, óriási magasságból egészen függő irányban ereszkednek le a víz színéig, nem hagyván egy talpalatnyi tért is a szükséges közlekedésre. A történelem mondja, hogy Rumili kavaknál Jázon Cybelenek egy oltárt; a bizanthiak pedig Serapisnek, az egészséges levegő tekintetéből templomot emeltek. A genuaiak a XIV. században ugyanazon tájon a continensnek mindakét oldalán egy-egy erőseget emeltek, és ezekből egy hosszú láncsal előforduló alkalmakkor a szorost is elzárták. Ezen váracsokon ma már az idő fogai igen meglátszanak.

B u j u k l i m a n (nagy öböl) a fekete tengerből jövő hajóknak első horgonyvető helye.

R u m i l i f e n e r szélső határpontja a Bosporusnak, melynél a kiváló három hegyfokról erős tűzér telepek védik a bejárást.

#### IV. FEJEZET.

##### *A Bosphorusnak ázsiai oldala.*

A Bosphorusnak ázsiai partjain, ugymond Lamartine, nincs Bujukdere sem Therapia; nincsenek gazdagoknak és örményeknek regényes villáik, sem a nagyköveteknek szemkápráztató pompás palotáik; nincs ott egyéb, mint pusztá, kopár kőszikla; szédülést okozó sötét mély barlangok, rohamosan ömlő zuhatagok és a fensikokon nébány elárvult tengerésznek magán kunyhója stb. Az újabb touristák pedig hozzá teszik: hogy a természetnek ezen néma csodáin kívül a tartomány belsejébe mélyebben ható látogatók ott még rókákra es farkasokra, sőt medvékre és sakálókra is akadhatnának, nem is említve az ezeknél is még vadabb embereket, kik az előbbiektől csakis külső alakjukra nézve különböznek, de ösztönük és hajlamukban egymásnak mitsem engednek.

Minthogy azonban itt nem a tartomány belsejéről, hanem csak a gőzösről látható helyek és tárgyak leírásáról van szó, azért az eddigi irányt követve, mondjuk: hogy az első hely, amely az ázsiai partok hosszában elhaladandónak szemébe tűnik: R i v a erősség; fekvése szép, kies völgyben van, de külseje kissé elhanyagolt állapotra mutat; rendeltetése: a Bosphorus bejáratát szükség idején megvédeni.

Ezt követi C o l o n é vagy K r o m i o n a tenger mélyéből függőleges irányban kimagasló hexagonalis bazaltokból alakult kőszikla orom, mely első tekintetre emberi kezek által emelt óriási kastélyoknak rommaradványai gyanánt tűnik fel. A part hosszában mély, tátongó barlangok váltják fel egymást, melyeket a felzudult hullámok fülhasogató morajjal csapkodják. A szikla környezetét tengeri madarak átláthatlan serege repdesi körül, melyek közt különösen feltűnik egy apró faj, mely nyugalmat nem ismerve, folytonosan magasban lebeg, és ezért a néptől is elátkozott lelkek tisztos (?) nevezetét nyerte el. E helyen a természet oly érdekes szépségeket fejtett ki, hogy ha egyéb nem, csupán csak ennek látása is elégséges indok volna arra nézve, hogy ezen körutat megtegyük.

J u m b u r n u f o k, hajdan Ancyranum, e helyen talált volna Jazon egy vas horgonyt, melynek emlékére a byzanciak sz. Siderosnak kápolnát emeltek. Ezen öblöt déli oldalról A n a d o l i F e n e r T a b i a s z i zárolja be. Utána jön P o i r a z, mely az átellenbeni k a r i b t s e f o k k a l a tengert még szűkebbre szorítja.

F i l b u r u n (elefánt fok) szintén erőditett váracs, mint a megelőzőtt; a felette kimagasló dombon félig meddig romokban heverő genuai kastélyt láthatni.

A n a d o l i k a v a k helység és váracs, melyben hajdan Neptunnak és Jupiternek voltak templomaik; ezeket Justinián császár sz. Mihály arkangyal templomává alakította át. A b o s p h o r u s e helyen csak 4 vagy öt stadium szélességgel bír. Azonban dacára, hogy azt minden korban, minél több erősségekkel iparkodtak körülvenni, minde-



mellett e herulok és góthok áttörtek rajta, mint szintén az oroszok is 865. és 941 években.

Z s u s a D a g h (óriás hegy) a legmagasabb pont a Bosphorus mentében, kiemelkedése a tenger színe felett 180 metert tévén; lábainál fekszik Z s u s a T a b i a erősség, mely tüzet az európai parton levő T é l i T a b i a erődnek ágyuival keresztezi. A hegy oldalából két fok nyúlik ki a tenger felé, melynek egyike M a d j a r n a k neveztetik. A hegy tetején láthatók még a Justinian császár által emelt sz. Pantaleon templomának romjai, mely fölött van egy, hat meter hosszú, és fél méter széles sirgödör; némelyek szerint egykor Herculesnek ágya; mások után a Pollux által megölt Berbicesek királyának A m i c u s n a k; és végre egy harmadik monda szerint J ó z s u e n e k temető helye.

Ez utolsó állításnak látszanak a Jozsuét is tiszteletben tartó törökök hitelt adni, mert a sirt, mint szent helyet két dervis folytonosan őrzi.

H u n k i á r e s z k e l e s z i igen kies völgy, a szultánoknak kedvenc tartózkodási helye, kik itt egymásután szebbnél-szebb kastélyokat emeltek; az utolsót M e h e m e t A l i Egyiptus alkirálya egészen a tenger mellett állíttatta fel a hajdani babyloniai toronynak alakjára.

B e y k o s jó vizéről híres, melylyel már az Argonauták is átutaztukban szokták hajóikat ellátni. Az e tájban a tenger színe fölött sűrűen uszkáló delfinek nem utolsó mulatságot szereznek. Ezen fekete, csikó nagyságu halakat ekkorra számban a víz színén uszkálni, csak a nápolyi-isztkiai öbölben láthatni.

Az ezt követő S u l t a n i e h, I n d z s i r k ö i, T s i b u k l u és K a n l i d z s o kisebb jelentőségű török telepek.

B u j u k - g ö k - s z u (nagy égi víz) az azsiai édes vizek neve alatt ismeretes. A helység elsjén áll I. Bajazet Ilderim által emelt A n a d o l i H i s s z á r váracs, ma már elhanyagolt állapotban; ellenében a Valide Szultana által épített új kioszk, szép angol kertjével a legcsinosabbak közé tartozik; a fáj különben az Ozmanliknak egyik kedvenc sétányát képezi.

K a n d i l i; K u l l e l y; T s e n g e l k ö i; I s z t a v r o s z - i, K u z u n d z s u k, mind kis török községek; az utolsónál van az Ö k ü z l i m á n (ökör-öböl) egykor sz. Pálról címzett árva- és bélpoklosok kórházával; ma a zsidók által lakott és kezelt nagyszerű gabnaraktaarak színhelye.

S k u t a r i, törököknek U s z k u d á r, hajdan C h r y s o p o l i s, egy darab ideig az athe-neiek is birtokolták, és ekkor e helyen szedték a bosphoruson átmenő hajóktól a vámot. Ma nagyobb-részt mohamedánok lakják, rakpartjainak, az azokat körül hálózó káikok (gondolák) s más külön-féle kisebb-nagyobb vízi járművek nyüzsgése s forgolódása különös érdeket kölcsönöz; beljebb pedig a szárazon a szép B u j u h d é r é d z s á m i elegáns fontánájával kelt figyelmet Említést érdemelnek még a Szultana Valide által épített és két emeletű, minaretekkel ékesített J e n i d z s á m i; azután a kormányzó palotája, az ordító dervisek t e k é j e vagy is zárdája; és a leg-alább is egy mértföldnyi terjedelmű, gyönyörű cyprus erdővel beárnyékolt és számtalan, még Konstantinápoly bevételét is megelőző korból ott látható muzulmán emléksobrokkal díszeskedő és a maga nemében e tájon egyetlen (Unicum) török temető. Ezen temetőn túl, H a i d á r b a s a nevű térségen tanyáztak az angolok a krími had-

járat idejében ; közel pedig hozzá Szelim szultán emeltette a nagyszerű S z e l i m i e h kaszárnyát, és egy kecses moscheát. Ott van végre az A b d u l l a h b e y által épített katona kórház, amely gyönyörűséges kertjével együtt bárhol is mintagyanánt szolgálhatna.

Ezen térségen győzte le Nagy Konstantin véte ly társát Liciniust ; és itt szállt ki a keresztes hadak azon osztálya, amely Konstantinápolyt bevette. A partnak szélső pontjából kinyuló hegy ormon áll egy toronynyal is megerősített váracs, K i s z k u l e (leánytorony) név alatt, melyről a rege beszéli, hogy azt Mahomet császár építette leánya számára. akinek egy cigány leány megjósolta, hogy kigyó marása következtében fog meghalni. A szépségéről elhíresült hercegnőnek a perzsa sah fia küldött egy virágcsokrot, melynek kebelében (véletlenül) rejtőző áspis kigyó a leányt megmarta. A haláltól az említett perzsa királyi hercegnek önfeláldozó szeretete mentette meg azáltal, hogy a marás által okozott sebből a mérget saját nyelvével kiszitta. E regét azonban eléggé megcáfolja azon körülmény, hogy a tornyot és váracsot Comnenus Manuel görög császár emeltette avégett, hogy onnét egész az átellenben fekvő szeráji palotáig huzott láncsal a bosphor bejáratát elzárolja. Egyébként igaz, hogy a mostani tornyot II. Mahomed építette, de csak azután, midőn a régít, néhány évvel előbb ő maga leron totta. B u l g u r l u igen magasra kiemelkedő hegycsucs, melyre a Szultana Valide által épített Mosehea ; azután az örménytelep, és ennek szép platánokkal ékesített temetője ; gyönyörű villák és szőlős kertek mellett, s végre b u l g u r l u k ő i helységen keresztül juthatni el. A hegy tejéről a legfelségesebb panorama nyilik minden

oldalra, mert nem csak a bosphor és Konstantinápolynak egész terjedelme tárul fel a szem előtt, hanem a Márvány tengert is az ő szigeteivel egész Nicomediáig beláthatni.

Kadikói (törvénybíró falva) hajdan Chalcédonia, utolsó leégése óta sokkal szebben és izletesebben s pedig egészen európai város formában épül fel; a konstantinápolyi minden nemzetiségű kereskedőknek kiválólag kedvenc helye, annyival inkább, hogy a gőzhajó oda minden fél órában közlekedik. A régi Chalcedon már Byzanc megtelepítése előtt fennállott, s ekkor már híres volt Apollo templomáról, mely a delphosi oraculum jelentőségében osztaozott. A peloponesi csaták után többé nem bírta megőrizni függetlenségét; egymásután elfoglalták azt az athenaiak Alcibiades alatt; azután Pharnabazes, Mithridates, Chozroes, s végre a rómaiak, kik alatt meg a góthok teljesen elpusztították. Az említett híres Apollo templomát a byzanci császárok Sz. Euphemia templomával helyettesítették, melyben 451-ben egy általános egyházi zsinat (Concilium generale chalcedonense) tartatott. A helyben van egy jeles lyceum, az iskola-testvérek kezelése alatt, és pedig állítólag ugyanazon a helyen, amelyen egykor az Euphemia templom állott, s még egy kápolnát is mutogatnak, melyben a zsinat ülései tartottak volna.

Herceg szigetek (Iles des Princes) Konstantinápolytól nem messze a Márvány tengeren van ezen név alatt egy sziget csoport, melyet a török P a p a s a d a s s z i-nak (papok szigetének) nevezett el azért, hogy ott a görögöknek, kik azt tulnyomó számban lakják, igen sok kolostoraik vannak. A csoport áll öt kisebb szigetből. Oxy, Platy, Pyty, sz. Miklós és a tengeri nyulak szí-

gete. A nagyobbak: Proté, Antigone, Chalké és Prinkipo, melyekkel Konstantinápolyból folytonos gőzhajó közlekedés tartatik fenn. Proté és Antigone kopár, alig művelt kőszikla talajok. Chalkét tehetős görög családok örömet látogatják olcsó falusi lakás, jó viz és levegő és főkép üdítő tengeri fürdő végett. A legnagyobb, legnépesebb, legtermékenyebb és legtöbb élvezetet nyújtó a nyolc mérföld körjáratu Pr i n k i p ó, melyen a hason nevű városon kívül még egy Villa G i a c o m o nevű helység is van. A konstantinápolyiak, különösen pedig a görögök és örmenyek nagy számban látogatják. Több görög zárda közt különös említést érdemel a sz. György kolostor a szigetnek legmagasabb pontján, melyben ma a tébolyda van elhelyezve.

---

## V. FEJEZET.

### *Konstantinápolynak általános felfogása.*

Konstantinápoly városa, melyet a műveltebb törökök *I s l a m b o l n a k* — a közönség pedig rendszeren *Sztámbol*, vagy *Isztámbolnak* nevez. hat-száz ezerre becsült népességével fekszik az északi szélesség  $41^{\circ}—16''$  és a keleti hossz.  $26^{\circ} 38' 50''$  fokai alatt, a Bosphorus torkolata és a Márvány-tenger környezetében. Felséges fekvése, mely egyike a legszebbeknek a szépen fekvő városok közt, mint szintén kikötőjének teljesen biztosított minősége tekintetében a fekete és a földközi tengerek kereskedelmének középpontját képezi. Az egész város és az őt környező tengert legjobban és legtüzetesebben lehet az ugynevezett galatai és Sztambulban fekvő szerászkeriátusi tornyokból megtekinteni.

A városnak első bölcsője, vagyis a hely, mely legelőször lett betelepítve, a mai szorosán vett *S z t a m b u l* volt; s nem is csoda, mert tekintve fekvését, ennél jobb és alkalmasabb hely egy város megalapítására; aligha létezik valahol. Két tenger közé szorítva, félszigetet képezve, s pedig mérsékelt magaslaton végtelen hosszúságra kiterjed, emellett oly szélességgel bír, hogy fél hosszával is egy tekintélyes városnak adhatna helyet.

Fekvésének előnyei közé tartozik, hogy a hegyhát, melyet elfoglal, egész hosszában csaknem egyenlő vízszintvonala irányban húzódik végig; nincs az sehol mint a tuloldali rész, közbeeső völgyekkel megszakítva; emellett a tengerre néző, vagyis ezáltal mosott két oldalán tetemes szélességű róna talaja van; a hegy teteje pedig, vagyis a fensik, első sorban oly mérsékelt magasságu és a reája vezető utak oly csekély lejtősséggel birnak, hogy legnagyobb részben kocsifogatokkal is lehet rajtok közlekedni; másodszor pedig oly széles és terjedelmes, hogy a rajta haladó magát egészen róna és lapályos vidéken képzelheti. Ezen szélességének köszönheti, hogy oly szép, tágas és egészen egyenes terei vannak, amilyenek például a szeraszkeriátusi palota, azután a Szultan Bájázet moschéája e'ött láthatók. Ha tehát ezen itt ecse-telt darab földnek betelepítése egészen természetes s mintegy magától kinálkozó volt, annál jobban kell csodálkozni azoknak izlésén, akik a másik oldali hegyes-völgyes, gidres-gödrös és inkább rengeteg erdőségre és az ebben bujkálódó vad állatoknak tanyájára, mint emberek által lakható helyiségre alkalmas földterületet ellepték és beépítették.

A várost környező és átszegő öblöket illetőleg: első tekintetre észrevehetni, hogy a Fekete-tengerből kijövő Bosphorus tengersizos irányát alig észlelhető hajlással a Márvány-tenger felé folytatván, kebeléből azon pont táján, ahol az utolsóval találkozik, egy ágat, vagyis csatornát bocsát ki jobb kézre, mely szarv alaku meghajlással Galata és Sztambul közé befurakodik, míg a K a s s z i m basa nevű városrésznél végére jövén, egy zárt öböl alakját fel nem veszi; vize azonban nem oly tiszta és átlátszó, mint az előtte való

tengereké, hanem szürkés és zavaros, mit valószínűleg az őt környező városrészekből beléje ömlő tisztátalanságoknak kell tulajdonítani.

G a l a t a ezen most jelzett öbölnek éjszaki oldalát foglalja el, az öböl körüli lapályból amphitheatralis modorban egy hegyre felemelkedve, melynek középpontján a Galata és Pera közti határt képező, ugynevezett galatai torony fekszik. Ezen toronytól ágaztak ki hajdan a város körfalai, melyeknek helye most házsorokkal van beépítve. A hegy lábánál, tehát Galatának lapályos részeiben nem messze e s z k i k ö p r i t ő l (ó hidtől) veszi kezdetét egy lóvonatu vasut, mely aztán útját egész O r t a k ő i g mindig a tengerpart mentében folytatja.

G a l a t a fölött a fensikon fekszik P e r a városrész, mely éjszakelet felé egész a P a n k a l d i külvárosig kinyulik. Pera egy hosszú, de keskeny fensik — (haut plateau), melynek egyetlen, említést érdemlő s a lóvonatu vasutnak is helyt adó utcája a R u e g r a n d e d e P e r a (perai nagy utca) bejárására legalább is egy jó negyed órát igényel. A P a n k a l d o t megközelítő részét már elkezdték szabályozni, amennyiben az utcába mélyebben benyuló házaknak lerombolása után azt annyira kitágították, hogy a két vágányu lóvonatu vasuton kívül, még egyéb fogatok számára is tágas tér jutott, s emellett két oldalra még egy és két méter szélességű járdákat is létrehozhattak. Ha ezen utca egykor egész a Galata felé lehajló lejtőig teljesen elkészül, egyike lesz nem csak Konstantinápoly, hanem bármely más főváros jelesebb utcáinak. Igaz, hogy most még egy része oly keskeny, hogy szerencsétlenség kikerülése végett a sűrű néptömegben egy kengyelfutónak kell mindig a kocsni előtt ügetni, ki a kevésbé figyel-



mes embereket részint szóval, részint pedig közbe-  
közbe ökölrel is iparkodik az utból kiterelgetni.  
Ezen szép utcának az az egy hátránya van, hogy  
nem csak elején, hanem két oldalán is jobbról és  
balról száz és tiz meter mélységű völgy környezi  
s pedig némely helyen oly közletről, hogy alig egy  
pár lépés után már a mélységbe kell lebocsát-  
kozni, ami mindenesetre a jövést és menést nagy  
mértékben megnehezíti.

A perai hegynek délkeleti tövénél tehát egé-  
szben lent a lapályon fekszik a már fellebb leírt  
T o p h a n é szép moscheáival és tűzeri szer-  
tárával.

T o p h a n e t követi hasonlólag a bosphorus  
partján a többnyire törökök által lakott F u n d u k-  
l u, kiknek házeit az ablakaikra alkalmazott sűrű  
farostélyokról lehet felismerni, milyeneket a keresz-  
tények házain nem láthatni.

F u n d u k l u után jön, mindig a víz part-  
ján K a a b a - t a s nevű hegyorom, melynek végén  
bal oldalról a besiktasi gázgyárak, jobb felől pedig  
a szultánnak az utca hosszában magas falakkal el-  
takart d o l m a b a g t s e i palotái láthatók, vagy  
inkább gyaníthatók, mert azokat színről színre  
látni csak a tengeren járóknak van megengedve.

D o l m a b a g t s e t a szép B e s i k t a s  
külváros követi, melyen túl ismét a nagy falak  
által maszkírozott szultáni paloták folytattatnak.

Innét visszatérve Galatának felső részére, en-  
nek keleti oldalán következő helyekkel találkozunk :

K a s z i m p a s a, törökök által lakott tisztá-  
talan völgy, melynek egy pár utcájában a vásár  
tartás soha sem szünetel. Ezután jön T e r s z h a n e  
tengeri szertár, vagyis arsenál székhelye.  
T e r s z h a n e t nyomban felfogják P i t i p a s a,  
H a s z k ö i és C h a l e d z s i, melyek fölött a

fensikon fekszik O k m e i d a n tágas török temető sűrű cyprus erdejével és az országutak melletti mértföld mutatókhoz hasonló ezer meg ezer sirkőveivel. Ezen most felsorolt negyedek közt egyrésről és a régi Szambul közt más résről fekszik a számtalanszor említett a r a n y s z a r v tengeröböl; hogy szarvnak nevezték el, azt már alakja is eléggé indokolhatta, de hogy mikép vett érdekemet az a r a n y o s elnevezésre, erről hallgat a történelmi krónika, manapság legalább, sem zavaros vize, sem két oldali partjai ezen címre nem jogosítják.

A regényírók által oly kecses színekkel festett török temetők sem azok a valóságban, amiknek azokat a költők képzelődése varázsolja elénk, legalább a fenntemlített és Perának nyugati lejtőjén fekvő tágas régi, keritetlen török-sirkertekben nem csak emberek, hanem mindenféle állatok, lovak, szamarak, kutyák keresztül kasul barangolnak és a szép cyprus fák árnyékában nem csak szemét dombokat, hanem kimult kutyákat s macskákat is láthatni.

Az aranyzarvnak nevezett öblön át két, körülbelül 750 lépés hosszú hid vezet Galatából Sztambulba. Az egyik e s z k i k ö p r i (ó-híd) Galatának legéjszakibb pontjától kiindulva, az átellenben levő U n k a p u n á l végződik. A másik a bosphorus-hoz közelebb fekvő S z u l t á n V a l i d e hidja, három, a hajók áteresztésére szolgáló oszlop közti nyíláson kívül, oldalának többi része, a melléje épített kioszkok és vásáros bódék által el van takarva; kezdődik pedig Galatának felső részén és végződik a sztambuli b a l u k b a z á r k a p u n á l, nem messze a J e n i d z s á m i moscheától; a hidvám tiz para, melynek átvételénél a vámos nem ad igazoló jegyet az átkelőnek, hogy azt

a tuloldalon levő ellenőrnek kézbesithesse; miből azt kell következtetni, „hogy ellenőrzés nélkül kezeli hivatalát“; ez pedig ismét azt bizonyítja, hogy itt még az emberek becsületébe biznak; próbálnák csak ezt nálunk, ahol a legnagyobb ellenőrködés mellett is egyik sikkasztás a másikat éri.

Ezen hidvám fizetésnél kellett ismét az itteni pénzügyi inségről meggyőződnöm, amennyiben a vámos az általam neki adott öt piaszteres pénzdarabból, azon ürügy alatt, hogy azt felváltotta, tiz para váltási díjt visszatartott magának; pedig hát fel kellett neki váltani, miután az egész összeg nem illette őket. De ez általános baj, mint-hogy a váltó- vagyis apró pénz oly kevés mennyiségben kering, hogy a boltosok, korcsmárosok és egyéb adó-vevők már előre rettegnek, ha valaki a tartozáson felül nagyobb, például öt, vagy tiz piaszteres darabot nyújt nekik, sőt magam tapasztaltam egy esetet, amelynél a korcsmáros egy ötven para értékű pohár sört inkább ingyen átengedett fogyasztójának, vagyis ezt inkább eleresztette fizetés nélkül, mintsem hogy neki nyújtott öt piaszteres darabot felváltott volna.

A dombok, vagy inkább hegyek, melyeken a város fekszik, jóllehet messziről tekintve, a rajtok létező házak, paloták és templomok miatt igen kellemes látványt nyújtanak; annak, aki a városba belép, és abban járni akar, legnagyobb kellemetlenséget okoznak, mert lehetetlen, hogy a legjobb tüdejű és legizmosabb lábu embert is ki ne fáraszsza. A város leírásával foglalkozó írók ezen hegyek számát rendszeren hétre teszik, de a mennyire egy körjárásból kivehettem, tiznél is több van a város területén.

Egy alkalommal a Pera főutcájából kiindulva, legelőször is annak nyugati oldaláról lehajló lej-

tőn az alatta elterülő völgybe leereszkedtem; ezen áthaladva, egy átellenben kiemelkedő hegyre és pedig meredeksége miatt lépcsőkkel ellátott uton, felkapaszkodtam, ezen hegynek csekély kiterjedésű fensikja csakhamar ismét az örmények által lakott T a t a v l a nevű völgybe letaszított, melynek át-gázolása után egy másik, F e r i k ő i n e k nevezett hegy- és völgyből álló görög negyedbe jutottam, mely utolsóból végre egy fejszédítő meredeken át a P a n k a l d i b ó l kivezető fő országos utra, összesen másfél órai gyalogolás után, kiérkeztem. Ha tehát ennyi hegy-völgy találtatik csak az általam bejárt kis városrészben, hánynak kell lenni az egész területen? Azonban jobb hitelt adni az íróknak, mind önmeggyőződés kedvéért az egész várost bekalandozni.

Dethier, aki a városnak rövid leírását adta, annak csakugyan hét dombot, a megfelelő völgyekkel tulajdonít, és azokat a rajtok fekvő jelesebb épületekről és vasutjaikról ismerteti. Az első, kelet felől legszélső hegyen fekszik, ugymond, a S z e r a j (palota); a négy minaretű Sz. Sophia, a H y p p o d r o m és a hat sugártorony A c h m e d j e d z s á m i. Ezen hegynek megfelelő völgyön keresztül vonul a lóvonatu vasut.

A második hegyen fekszik Konstantin császárnak l e é g e t t s z o b r a (la Colonne brulée) és a N u r i O s m a n i e két torony moscheája. Az ezzel határos második völgyben vannak a híres b a z á r o k; a J e n i d j á m i két minaretű moschea, és a völgynek legemelkedettebb pontján a két torony B a j a z e t d z s á m i.

A harmadik hegyen fekszik a hadügyi miniszteriumot magában foglaló S z e r a s z k e r i á t i palota, az előtte álló nagy őrtoronnyal, és S z u l e j m a n i e d z s á m i négy sugár tornyá-

val. Ennek völgyében fekszik az a t b a z a r (lővásár;) ezen felül Valensnek hosszú vízvezetéke.

A negyedik hegyen van a kéttornyú M e h e m e d j e d z s a m i (hajdan XII. apostolok temploma) és K i s z t a s i (Marcián szobra.)

Az ötödik hegyen áll a két tornyu S z e l i m i e moschea; fölötte a F a n a r görög telep a patriarchalis templommal, és az ugynevezett G ü l d z á m i s z i vagyis a rózsatemplom.

A hatodik hegyen van a Cons'antin Porphyrogenita által épített H e b d o m o n a koronázási teremmel (törökül t e k i r s z e r a j) Az alatta való völgyben van a görög F a n a r n a k egy része; a zsidók által lakott B a l a t-negyed, ezen túl a falakon túl az arany szarvnak partján E j u b moschea és a török temető.

A hetedik domb a többtől egészen elszigetelten áll: rajta, van a h é t t o r n y u k a s t é l y (jedikule.)

Ezen táj hajdan X e r o l o p h o s n a k neveztetett, és maig is gyakori földrengéseknek színhelye.

Hogy ennyi hegy-völgy a közlekedést nagy mérvben nehezíti, azt kiki elképzelheti; de épen azért a kocsifogatok használata aránylag kicsiny térre van korlátozva, és a szükséges terheket lovak, szamarak és öszvérek hátán szállítják; az emberek pedig, kik gyalog nem akarnak járni, nyergelt paripákat fogadnak. Szívszorulást okoz nézni, mily nagy terheket raknak sokszor a szegény párák hátára. Egy-egy ló, vagy szamár száz egész téglát, vagy két nagy kosár követ, vagy mászsákra rugó ölfát, vagy két-három öles hosszúságú gerendákat és más különféle terheket elcipel. Ha nem aztán van is következése a teherszállító kocsik és szekerek hiányának; ott fekszenek min-

denütt, még a legfőbb utcákban is, nem csak hónap-hanem évszámra is az összedőlt, vagy lerombolt házak után fennmaradt kő, malter, deszka, gerenda s egyéb hulladékok, s pedig nem valami kicsiny, hanem házakat felérő magas rakásokban, az utcáknak nagyobb ? díszére és csínosságára !

A városnak hegyes-völgyes fekvése még egy kedves élvezetnek, a sétálásnak, tetemes akadályt gördít útjába. Mert egyenes fekvésű városokban nem utolsó gyönyör rejlik a különféle utcáknak, főleg ha azok még olyan Boulevard-féle minőséggel birnak, felebb-alább való bejárásában. Azonban ember legyen a talpán, aki Konstantinápoly utcáit be akarván járni; kivált ha még jókora tyuk-szemek birtokában volna; van ugyan Perának egy sétáló helye, s ez a többször említett fő utcája, de ez a napnak minden óráiban tömve van, csendes időben pedig esténként, főleg ünnep- és vásárnapokon annyira ellepetik, hogy a sétálók alig bírják egymást kikerülni; s nem is csoda, mert ez a város közepén való fekvésénél fogva, ugyszólván az egyedüli, fő és kényelmes közlekedési út, mely a tenger partjától a városon keresztül s ebből kivezet.

Van ezenkívül még egy pár nyilvános ugyan, de azért csak öt piaszter belépti díj mellett látogatható kertje is; ezek azonban oly csekély terjedelműek, hogy bennök már a gyakori forgolódás is elégséges a sétálónak kifárasztására.

Ami pedig a tengerparti vizirányos utcákat illeti, ezek némelyike kivált a galatai fő utca, melyen a lóvonatu vasut is áthaladt, a szó szoros értelmében éjjel-nappal a zsufolásig tömve van, emellett pedig oly szűk és keskeny, hogy rajta a vasuti kocsik előtt is mindig egy gyors lábu embernek kell ügetni, aki a közönséget az utból ki-

téríti; a többi utca pedig, mely az említett fő utca és a tenger közt párhuzamosan végig vonul, oly szurtos és szemetes, hogy azon tiszta ruhával keresztül haladni pusztá lehetetlenség.

Végre, ami az élvezetnek nonplusultráját képezné, az volna a tengerparton közvetlenül a víz melletti sétálás; igen, de ezen part gunyhókkal, vagyis a kereskedők fabódéival és más házakkal is annyira be van építve, hogy soknak a falait a tenger vize locsolgatja, itt tehát csak a halak és patkányok sétálhatnak. Az egyetlen és legjobban használt sétatér a perai fő-utca végén és a pankaldi városrész kezdetén levő Cavalleriának (a lovaskatonáknak) tágas gyakorlati tere (exercir Platz) itt lehet aztán esténként, kivált ünnep- és vasárnapokon Perának legválogatottabb publicumát teljes fényében és pompájában megbámulni. Azonban ennek is, mint mindennek a világon, van egy kis baloldala, nevezetesen az, hogy aki ide akar jönni, kénytelen előbb a mindig túltömött hosszú perai utcán áttörtetni; másodsor, hogy a gyakorlati tér nincs fákkal beültetve, árnyék tehát csak akkor van, midőn az ég alatt egy kis felhő-fátyol vonul végig; harmadszor, hogy tartós szárazságban a por, nedves időben pedig a sár feszélyezi azokat, akik tüdeiket és fénymázás cipőiket kimélni szeretnék.

Hátra volna még a tenger vize; ezen gondolázní, vagy a gőzösben magát ringattatni, valóban pompás egy mulatság; de minthogy a gondolák (káikok) üléseinek berendezésében a törökök csak saját szokásaikra voltak és vannak figyelemmel, annak, aki keresztbe vetett lábakkal nem tud ülni, szükség, hogy ülés közben térdét ajakával reszeltesse; ha pedig a mély ladikból kifelé akar tekinteni, fejét úgy kell forgatnia, mint a

kotlós tyuknak, midőn a magasban repülő kányát nézegeti. A gőzösök pedig, legalább e jelen évben, rendesen annyira tultömvék, hogy a bentszorultak, csupa egymássali surlódásból is eléges izzasztószert merithetnek, egyébkint ezen kis mártyságot az utóbbi partra lépés és a szép zöld ligetekbeni sétálás teljesen kárpótolja.

.



## VI. FEJEZET.

### *Jelesebb építmények és emlékszobrok.*

1. Szeráj, mely elnevezés hibásan csak a háremre, vagyis nők lakosztályára alkalmaztatik, jóllehet tulajdonképi értelemben palotát jelent. A fennebb jelzett szeraj, vagyis palota, melyről itt szó van, Sztambulnak legkeletibb pontján fekszik. E helyen feküdt az első ős Byzanc az ő fellegrvárával és Jupiter templomával; későbbben pedig Placidia császárnénak palotája. Abdul Aziz szultán idejében és beleegyezésével a szerájnak nagy része, hozzá tartozó szép kertjeivel a vasutnak és indóháznak elhelyezésére átengedett, mely egyébként lőrésezett falakkal van körülvéve. A régi regényes kertből csak a domb csucsán maradt meg egy rész, mely a tengerre való szép kilátás végett a palotának legérdekesebb pontját képezi. Hajdan ezen palota három elkülönített részre volt felosztva; az első erősség alakjában a fegyveres őröknek szolgált lakásul. A második a hippodromot érintő Daphne fogadási és bemutatósi termeket foglalta magában. A harmadik a szentély (le palais sacré) az ifju hercegek lakását és tartózkodási helyeiket képezte. Ugyanezen felosztást megtartotta az új palotának építője Mahomed szultán azon különbséggel, hogy a három egymást követő udvart külön kapukkal és

bejárásokkal látta el. Az elsőbe, mely Janicsárok udvarának neveztetik, a bejárás sz. Szophia felől B a b - H u m a j u m kapun át történik. Ezen pompás, magas kapu egészen fehér és fekete márványból van összealakítva, s két oldaláról félig a falba illesztett v e r t a n t i q u e oszlopokkal ékesítve. Ezenkívül a kapu két oldalán egy-egy tojásdad fülke van, melyek fölött a falban látni egy szeget, melyre az elítélt basák feje lett volna felüggesztve. A kapuval szemben, nem messze tőle van a török styl szerint remek kivitelű III. Achmed szultán kutja (fontánája), fehér márványból készült négyszegletű alakban, mely a többi szép diszitményein kívül, chinai pagoda formájú tetejével igen kedves benyomást szolgáltat. Ugyanezen J a n i c s á r o k udvarának bal oldalán van az egykor sz. Iréne temploma és a pénzverde. A templom előtt egy elrostélyozott helyiségben vannak néhány régiségek felhalmozva; a többi közt a forum Constantinumon egykor állott M e d u z a f ő ; Brakoleonak két oroszlána; Konstantin és Ilona sarcophagjának egy töredéke; a hitehagyott Juliánnak hengeralku kőkoporsója; sat. A jelzett sz. Irene temploma ma török fegyvertári szolgálatot teljesít, s jóllehet, hogy a törökök a templomot desecralták, elég méltányosok voltak egy rajta levő s idők folytán megrongált b ê m a keresztet kijavítani. Az igen jól berendezett fegyvertárban láthatni Skanderbegnek és II. Mahomednek kardjait; Tamerlannak karkötőjét; több elfoglalt városok kulcsait, s egyéb kő, vas és bronz régiségeket. Az udvarban van két porphyrs sarcophag és a Hippodromnak egy, versekkel örökített ékitménye.

A jobboldali terem a középkori fegyvereket tartalmazza; a baloldaliban, melybe napról-napra

több kincseket halmoznak fel, láthatni egy Szalonikiból hozott és igen szép domborművekkel ékesített kőszirt (Sarcophagot) továbbá Lampsacusban talált phoeniciai Astarté-féle nagy ezüst tálat; egy mausoleumi Amazont; Metellus Creticusnak colossális szobrát; a haldokló Pyrhust képező szobornak egy szép domborművü töredékét; Midhat basa által Bagdádból küldött ékalaku feliratokkal ellátott kődarabokat; Subby basa által Hamathban szerzett és az egyiptiaitól különböző hyerogliphokkal beírott négy lapos márvány darabot; egy bronz Herculest; hasonlóan Tarsusból származó egy más nagy bronz szobrot is. A pénzverde sarkán látni két csonka kő szobrot, melyek a vétkes nagy vezéreknak lefejeztetésére szolgáltak volna. A szerájnak második kapuja **O r t a k a p u s z i** (közép kapu) azon termekbe vezet, amelyekben a zultán nagy ünnepek alkalmával az ünnepélyes nagy fogadásokat (reception) tartja; közvetlenül ezután jön a harmadik, fehér heréltek által őrizett **B a b s e a d e t** (boldogság kapuja), melyen tul volt egykor a nagyköveteknek elfogadási terme. Az ezen osztályban levő termek a legszebbek és legérdekesebbek; itt van a könyv- és kincstár; az **i t s o g l á n o k** vagyis hadapródok iskolája; itt van szintén az orvosi tanintézet, és mint mondják, a Galata szeráji lyceumot is ide akarják áttenni.

2. A z **U n i v e r s i t á s n a k** nevezett épület, azonban a tervezett tanintézet helyett, tágas termekben egy darabig a krimi hadjárat alkalmával menekült cserkeszek tanyáztak; ma pedig több miniszteri hivatal működik bennök. Nagy baj, hogy az épület a Márványtengerre szolgáló kilátást egészen elfogja.

3. **B a b - A l i - P a s a k a p u s z u** (Pasák kapuja) magában foglalja a nagy vezérnek, a kül-

ügyi miniszteriumnak és az államtanácsnak hivatalait; két domb között egy kis völgyben fekszik, minélfogva csakis az aranyszarvra és ennek környezetére van róla kilátás.

4. A régi *M a g a s k a p u* (la sublime Porte) most törvényház, kevés idő előtt egészen újból lett felépítve.

5. A *s z e r a s z k e r i á t u s* Sztambulnak legemelkedettebb pontján, szép tágas tér közepében, a régi II. Mahomed által épített *e s z k i s z e r a j* (ó-palota) helyén néhány év előtt egészen újból felépítve, egyike a legpompásabb Konstantinápolyi építményeknek. Bal sarkán a nagytéren áll a roppant nagy és magas szeraskieráti őrtorony, melyről nem csak a várost és körülötte levő tengereket, hanem Ázsiának is egy részét beláthatni.

6. *E j u b*, már felebb említett és leírt épület egykor görög császárok választási és paizsra emelési, újabb időben pedig a török császároknak Othmár kardjának felkötése által véghez vitetni szokott felavatási helye. Az ezen helyiségben létező siremlékek, medreszek és kórházak, a legszebbek és legérdekesebbek közé tartoznak.

7. Az *e u r ó p a i é d e s v i z e k*, a törököknél *k i a h a t h a n e*, egy bájos völgyben fekvő szultáni kioszk, egyuttal a közönségnek egyik kedvenc sétáló helye.

8. *T e r s z h a n e*, nagyszerű tengeri szertár, és a *K a s z i m b a s a i* völgyben az igen elegáns admirális palota.

Ezekén kívül még több nagyszerű épületei vannak Konstantinápolynak, különösen katonai lakatanyái és tanintézetei, melyek mind roppant terjedelmökre, mind pedig a legjobb török renaissance izlésre nézve Európában bárhol látható hasonnemű építményekkel a versenyt kiállhatják.

A városban és környékén még ma is fennálló régiségek közt említést érdemelnek a már általunk felebb jelzett H e b d o m o n, koronázási terem; azután Theodozsius császár által emelt erődítési művek és a szeráji kertben látható II. Claudius-féle szobor.

2. A H y p p o d r o m, t ö r ö k ü l A t m e i d a n (lóvásár) hajdan 350 meter hosszú és 185 m. széles, ma hosszában csak 250, szélességében pedig 150 lépést számít. A régít Septimius Severus után nagy Konstantin fejezte be, a néző közönség kedvéért két sorban egymás mellé állított oszlopok által fenntartott lépcsőzetek voltak, melyek fölött a császári nagy páholy tündöklött. Az egész tér számtalan bronc és márvány szobrokkal volt felékesítve, a többi közt Lyzippusnak világhírű négy bronc lovával, melyek ma a velencei sz. Márk templomának elejét diszítik, a többit az angol antiquariusok széthordták. A megmaradtak közül még látni lehet egy, T u t h m o s egyiptusi Pharaó által 1600 évvel Krisztus Urunk születése előtt Heliopolisban felállított egyetlen szürke gránitból kivágott, 30 metre magas és két metre széles gulát, vagyis Obeliscust. melynek oldalára Theodosius császár családjának története van bevésvé. Lábánál, vagy talpánál a felállításánál használt egyszerű gépek vannak lerajzolva. A másik megmaradt emlék az ugynevezett bronc k i g y ó s s o b o r, mely három összefont kigyóból mint egy öt meter magasságra emelkedik. Ezt a monda szerint a plateai győzelem után a görögök eredetileg Delphosban állították fel. Ezen tér a mellette levő palotával együtt ma már egészen el van hanyagolva, és helyét szeráji apródok djérid-vetésbeni gyakorlásra használják.

3. A z é g e t t s z o b o r (la colonne brulée)

a lóvonatu vasut mentében Nuri Osmánie fölött kilenc porphy szikladarabból ügyesen összeállított emelvény, mintegy 170 láb magasságban; tetejét hajdan Apollónak, később nagy Konstantinnak márványfeje ékesítette. Comnenus Manuel az utolsót egy colossális arany kereszttel helyettesítette, melyet a győztes törökök eltávolítottak. A szobor alapjában van, úgy mondják, egy trójai palladium (emléktárgy) elrejtve, mely még Eneastól származott volna. A többszöri égések által a márvány sokat szenvedett, úgy, hogy 1701-ben II. Mustapha szultán leomlása megóvására kénytelen volt azt, az alapja köré épített támasztékok által megerősíteni.

4. Márcián szobra, két gránit darabból összeállított tizenöt méternyi magas állvány, melynek corinthy stílus fedezetét a villám elforgatta. Talapzata körül egy jó izlésű Victoria nyomai látszanak ellátva Mommsen által megmagyarázott latin felirással.

5. Arcadius szobra nem messze A v r e t b a z á r t ó l, Arcadius által atyjának Theodosiusnak tiszteletére emeltetett. Ma már csak csonka darabja áll fenn, amelybe egy kovácsműhelyen keresztül juthatni be, és egy, még jól conservált lépcsőzetten tetejére felmenni, ahonnét a Márvány tengerre igen szép kilátás nyílik.

6. Irene sarkophagja (kőkoporsója) tévesen ennek nevezve, miután valószínűbb, hogy ez a Comnenek egyikének volt kősírnja, most Tefrekdjámi előtt fekszik, a törökök által fontánává, (viztartóvá) átváltoztatva.

7. Valens vizvezetése, dolgoztattak rajta Adrián, Konstantin, Valens és Justinian császárok, míg végre az utolsó kezét Szolimán török császár tette reá, a t b a z a r közelében vonul

végig, áll pedig körülbelül, amennyire szemmértékkel kivehettem, öt öl magas ivekre fektetett, másfél öl szélességű falból, melynek gyomrában helyezett csövek szolgálnak a viznek tovaszállítására; nagyszerű mű, csak az a kár, hogy nem lehet végig járni egész hosszában, minthogy oldala mindenütt a hozzá épített házakkal van elfoglalva.

8. Basilica Cisterna (Jéré-batan-Szeraj) nagy Konstantin által épített roppant terjedelmű földalatti vitzartó, vagy vizfogó, melynek boltozatos tetejére ma már utcák, házak és moscheák vannak építve, a fölötte levő házak birtokosai az áttört boltozati lyukakon keresztül, vedrek segítségével vizet meritenek maguknak; az egyedüli hely, a hol még a boltozatnak egy részét szabadon lehet látni, Sz. Szophia templomának főhomlokzata előtt fekszik. Belsejét fáklyák világánál látogatják; egy angol plane, az oda vitetett ladikban hajózta be ezen kis földalatti tengert. Valóban csodálatos erősségű mű, mely annyi századok leforgása után és annyi terhek által nyomatva, mai napig is nem csak fennáll, hanem eredeti rendeltetésének, a vitzartásnak is tökéletesen megfelel. Vízét, amint a megelőzőtt sorokból láthatni, a leirt valensi vezeték-ből kapja.

9. Az e z e r é s e g y o s z l o p u c i s t e r n a (bin-birdirek) fekszik a hippodrom és az égett szobor között. Ma már csak 224 szobor áll fenn benne, de különben száraz és viz nélkül van.

A byzanci császárok előrelátólag hosszabb ostrom esetre jól gondoskodtak a városnak a szükséges ivó vízzel ellátásáról, mert az említetteken kívül még számos más cisternákat is építettek; ilyenek a többi közt az A s p a r vitzartó, továbbá T s u k u r c s e s z m e, T s u k u r b o s z t á n stb., melyekről Bondelmonte mondja: „cisterna

„Mahometi, in qua ita subtili artificio sunt ordinatae columnae, quod est incredibile ad narrandum.“

Azonban, dacára mindezen készülékeknek, a házakban és vendéglőkben, kivált esős időben, rendesen szürke és nem épen tiszta vízzel szolgálnak, és annak, aki igazán tiszta vizet akar inni, azt pénzért kell a házaloktól megvennie.

A k h á n o k és b a z á r o k ; nevezetesen az első fogadóknak vagy szállodáknak is szolgálatát teljesítik, azon különbséggel, hogy bennök a vendég a puszta, még széket és asztalt is nélkülöző szobán kívül, egyebet alig találna; erre azonban a törökök el vannak készülve, mert ide jövet, nem csak az ülésre és fekvésre alkalmas szőnyeggel, hanem a szükséges élelmi szerekekkel is ellátják magukat. A khánok közül a nagy J e n i, V e z i r és V a l i d e khánok a legjelesebbek közé tartoznak.

B a z á r o k, tulajdonkép áruboltok, itt valóban sajátságosan vannak berendezve; mert ezek nem a házaknak utcára néző földszinti termeiket foglalják el, mint általában szoktak a boltok elhelyezve lenni, hanem egy erre a célra különösen kijelölt téren, tulajdon fedeleik alatt formaszzerű utcákat képezve, mindegyik más-más árucikket tartalmaz. Ezek közt különös említést érdemel a n a g y b a z á r, törökül t s á r s i, amely legalább is egy catastrális hold területét foglalja el. Az üvegfedelű s körülbelül három öl szélességű utcák nagyobb részt keresztben szegik át egymást, melyeknek két oldalán nem is annyira boltokban, mint inkább egy pár négyszög öl terjedelmű fülkékben vannak az áruk elhelyezve, s pedig minden utcában, mint fellebb mondtam, más-más árucikkekkel ellátva. Csodával határos a



portékák mennyisége, amely itt fel van halmozva : selyem, vászon és posztó szövetek ; mindennemű és fajú kész ruhák ; órák, ezüst és arany műtárgyak ; faszerek és eszközök ; cserép, bádóg és porcellán edények ; s tudja Isten mi mindenféle használható és nem használható dolgok nincsenek itt közszemlére kitéve ! Az egésznek bejárására, és kellő megvizsgálására napok kellenének ; azonban elég csak néhány utcát bejárni, hogy a látogató teljesen kifáradva iparkodjék onnét mielőbb eltávozni. Az egész dologban még legérdekesebbek a kereskedők ; ott állnak, vagy ülnek ők keresztbe vetett lábakkal csendesen és komolyan, és ha portékájok árát megmondták, egy szóval sem iparkodnak többé a vevőt capacitálni, vagy vele alkudozni, az egyedüli életjel, melyet maguktól adnak, fejöknék felfelé irányzott és a *n o n p o s s u m u s r a* magyarázandó mozdulata azon esetben, amidőn a vevő a kiszabott árnál kevesebbet ígér. Ezen bazárt rendszeren napestével bezárják, felnyitása pedig csak délelőtti kilenc óra táján történik. Az egészről el lehet mondani, hogy a nagy városban magában egy külön kis várost képvisel.

A másik említésre méltó bazár az ugynevezett *M i s s i r t s a r s i* (fűszer-vásár), mely intézet még a hajdani velencei és genuai kereskedők maradványa. Sorban vannak itt lerakva : gyömbér és fahéj, dattolyák és pistáciák, benjoin és szürke ambra, opium és antimonium, masztik, mézga és gummi, szegfűszeg és muskát dió ; különféle színű ecsetek és festékek, szóval minden, ami ételre-italra, gyógyszerre, vagy mázolásra szükséges ; a szag pedig, amely ezen szerekből kipárollog, oly erős, hogy nem csak trüsszögést, hanem sok, kivált gyengébb idegzetű embernek, fejszédülést is okoz.

De nem csak ezen bazárookban, hanem magában a város utcáiban is vannak hosszú boltsorok, melyek csak egyféle portékákat tartalmaznak; ilyenek például a pipa és pipaszár (tsibuktsi) árulók; az ambraszopóka kereskedők, a nyergesek és kárpitosok; a papir, könyvek és kéziratok kezelői, élelmi szerek és befőzött gyümölcsök készítői. sőt még fodrászok és borbélyok is jónak találják sűrű együttlét által egymással riválizálni.

Az érdekes ódon építmények közt említést érdemelnek még a tornyok is, amilyen például a Pera és Galata közti határpontot képező, még a XIV. században genuiaiak által emelt ugynevezett galatai torony; — roppant magassága mellett, még falának vastagsága is méltó csodálkozást gerjeszt. A kerekded alaku épületnek belső világossága tizenöt lépést; falának pedig átmérője, ameonyire egy kör alakú ablak nyíláson keresztül pusztá szemmel megmérhettem, legalább is három métert teszen. A falnak egyik oldalán hagyott belső ürtérben vagy másfélszáz lépcső vezet fel az épületnek tetejére, ahová, ha a látogató felérkezik, nem fog többé sem lefizetett öt piaszterére, sem pedig a kiállott fáradságra visszagondolni, annyira megfogja lepni azon felséges panoráma, mely előtte a tájnak minden részén és oldalán kitarul. A torony most a falba bele vésett gerendákra fektetett padló deszkákkal hat, egymásfeletti és a feljáróknak nyugpontul szolgáló emeletekre van elosztva; de ezen osztályozás, amint azt a falba tett vésések mutatják, újabb korból származik, hajdan tehát a torony belseje alulról egész csucsáig csupán csak üres, pusztafalat képezett, úgy hogy a benne lakóknak vagy földszint kellett tartózkodniok; vagy pedig a felvezető lépcsőket magában

foglaló és helylyel-helylyel lörés alaku nyilásokkal ellátott ürből magukat védelmezni.

A másik, az elsővel hasonló köralaku, de terjedelmére nézve roppantabb őrtorony Sztambulban a szeraszkeriati palota előtti téren és a városnak legmagasabb pontján fekszik. A tetején lakó örök, részint a kifáradt látogatók kedvéért, részint pedig saját hasznukért egy kis kávémerést is tartanak, amelyet a varga gyűszű nagyságu findzsákban a helyhez képest elég drágán árulják. Az innét élvezhető kilátás ecsetelésére haszontalannak tartok minden költői virágokat; látni kell azt és élvezni, hogy róla kellő fogalmat szerezhessünk magunknak. Mind a két torony oly jól van conserválva, mintha csak egy pár évtized előtt lettek volna felépítve.

A város alatt elterülő Márványtenger elnevezésére nézve, úgy vélem, nem hibázok, ha azt a környékbeli hegyekben bőven található márvány kősziklákról származottnak tartom; mert csakugyan itt a városban legalább oly bőségben látni mindenütt ezen kőfajt, hogy azt nem csak asztalok és almáriomok beborítására, hanem a házak építésére és ezek lépcsőzeteire is mindenütt alkalmazák; és ezzel kellő arányban van a kőfaragók sokasága is, kik közt, kivált a görögök pompás műveket készítenek.

---

## VII. FEJEZET.

### *Muzulmán egyházi és vallási építmények.*

Mielőtt ezen, közte-közte, igazán nagyszerű épületek leírásához fognék, nem tartóztathatom magamat, hogy felne említsem, mily nagy alkalmatlansággal van azoknak látogatása összekötve. A bemenetelt kétszer kísérltettem meg, először a besiktásba vezető uton fekvő kéttornyú szép moschéába, másodsor a Sztambulban levő L a l e l i d j z s á m i b a (liliom templomba.) Az elsőnél, mindjárt az ajtónál elibém állt egy templomszolga formájú egyéniség, aki elég udvariasan ugyan, de mégis látszólag parancsoló mimikával lábbelimre mutatva értésemre adta, hogy azt le kell huznom, ha a templomba be akarok menni; és minthogy ugyis ez volt szándékom, engedve kívánságának, cipőimmal kezemben a templomba léptem. A másik esetenél már több kellemetlenséggel kellett megküzdenem. Ugyanis, még mielőtt a pitvarba, vagyis a kis előcsarnokba léptem volna, tehát ugyszólván az udvari kövezeten, már egy, igenis uriasnak kinéző ember, egészen auctoritativ modorban reám parancsolt, hogy vessem le lábbelimet, és mig én, a hideg kövezetre tekintve a vonakodásnak világos jeleit adnám, ő a kezében tartott fénymázás félcipőkre (galloschen) mutatva, értésemre adá, hogy hát ő is ezek nélkül volt a

templomban; igen, de ezeken kívül már azelőtt is, midőn a templomból kilépett, lábain az enyimhez teljesen hasonló cipők voltak, mit észrevéve, örömetst figyelmeztettem volna sophisticus okoskodására, de szerencsémre nem értvén nyelvét, megadtam magamat és levette cipőimet, laneo pede, azaz harisnyásan bementem a templomba. Ezen esemény egy új bizonyítványt szolgáltat arra, hogy az urak mindenütt tudnak magukon könnyebbíteni; mert szegény ember, ha rongyos bocskorát levette, meztláb kénytelen a templomba menni, az urak pedig a lábbelit levetni parancsoló törvénynek azáltal vélnek eleget tenni, hogy kettős lábbelit visznek magukkal, és midőn az egyiket levették, a másikban, jóllehet az az előbbtől miben sem különbözik, lelkesmeret furdalás nélkül lépik át a küszöböt, hiszen levették lábbeliöket! Ezen templomnak is, mint a többinek általán véve, belső structurája kör alakú, szépen kidiszitett kupolájával, mely első látásra a pécsi belvárosi plébánia-templomra emlékeztet. Egyébként a templomban, az egy oldalaslag alkalmazott szószéken kívül se pad, se szék. sem oltár nincsen; az emberek a finom szövetű gyékénnyel heborított padozatra ülnek, vagy pedig koronkint felemelkednek, hogy ismét földre borulva, homlokukkal azt megérintsék. Azon alkalommal, amidőn én ott voltam, vagy száz, a legszegényebb sorsu munkások közül guggolt (mert a félig ülő, félig térdepülő helyzetet másnak nem nevezhetem) a templomnak egyik sarkában, látszólag egymás közt halk hangon társalogva — a másik sarokban néhány asszony és apró leányka kedélyesen csevegett.

Későbbi látogatásaimkor, nem is várva a szokásos figyelmeztetést, mindig cipő nélkül mentem be

a templomba, és egy ilyen alkalommal volt szerencsém a papot is (Imám-ot) ott találni. Ez a templomnak keletre néző oldalán, egy a falba vágott kis fülke alaku mélyedés előtt állapodott meg, háta mögött a templom közepe táján egy pár százan és pedig a szegényebb sorsuak közül a földre telepedtek, mindenben a papnak eljárását utánozva ; ha tehát ez a földre borult, és homlokával azt érintette, ők is nyomban, hasonlóképen cselekedtek ; ha felállt, ők is felkeltek, hogy aztán vele együtt ismét leboruljanak, tették pedig ezt oly szabatos pontossággal, hogy hasonló praecisiót csak a legjobban begyakorlott katonáknál lehet látui. De ezen testi mozdulatokon kívül, sem ima, sem énekhangot nem lehetett tőlök hallani. Nem titkolhatom el azon jó benyomást, melyet ezen embereknek magaviselete okozott bennem ; nálunk ha valaki, kivált idegen , végig megyen a templomon olyankor, amidőn a többi már ott összegyűlekezett, bizonyosan valamennyinek szeme-szája feléje fordul, és őt a kíváncsiság bizonyos nemével méregeti; ellenben ezen jó törökök rólam, aki bizonyosan idegen voltam köztük, tudomást sem látszottak venni, még csak felém se néztek, hanem folytatták ájtatosságukat épen úgy, mintha ott sem lettem volna.

Ugy vélem, nem teszek felesleges dolgot, ha a D z s á m i és M e c s e t, vagy törökül M e s d j i d elnevezések közti különbséget közelebbről megérintem. Az első név alatt a törökök nagy és basilika alaku templomot értenek, míg az utolsó által csak kisebb és jelentéktelenebb kápolnákat jelölnek meg ; az elsőkből, vagyis Dzsámiakból Konstantinápolyban több van száznál, és ezek közt tizennégy császári dzsámiák nevével van megkülönböztetve. Ilyenek, sz. Sophia, Ahmedjeh ; Szu-

Jejmanieh. Ozmanieh. Mehemedie, Bajazidie, Sze-  
limie, Mahmudie, Jenidzsámi, Laleli, Shahzadé,  
Djehangir és Abdui Hamidé Skutáriban.

1. Sz. Sophia (görögül sz. bölcsesség, Hagia Sophia) nagy Konstantin által emeltetett, mielőtt még a keresztény hitet felkarolva volna, s ez az oka, hogy a másik, két általa épített templomnak is hasonló pogány színezetű neveket adott, az egyiket *Irene* (isteni békének) a másikat *Anastaziának* (isteni feltámadásnak) nevezvén el. Későbbben aztán mind a hármat ugyanannyi szentek nevére keresztelték. A 404-ben leégett, sz. Sophiát II. Theodosius császár ismét helyreállította; miután azonban 532-ben a Nika féle forradalomban teljesen elpusztították, azt Justinianus császár alapjából egészen újra felépítette. Ekkor a benne levő szobrokért és diszitményekért az egész akkori római és görög birodalom templomait kipusztították, így a többi közt az ephesusi Diana templomából nyolc zöld márvány szobrot koboztak el, Rómából hasonlóképen elhozatták azon nyolc szobrot, melyeket egykor Aurelián császár Baalbekből oda vitetett. — Nemkülönben meglettek sarcolva Delos, Cyzikus, Athéna és Egyiptus. Nem kevésbé fényesen lett a templomnak belseje is kidiszítva; a falak mindenütt a legdrágább márványokkal beburkolva, az oszlopok fejezetei gazdagon megaranyozva, a bolt-hajtások ékesen kifestve; a kupola remek kivitelű aranyozott mozaikkal ellátva; végre a festészet mindenütt arany alapra fektetve.

De hogy a templom belsejének magasztos fényéről kellő fogalmunk legyen, fel kell még említenünk, mily pazarul voltak benne felhalmozva a drága edények, keresztetek, candelabrok (gyertyatartók) stb. mind tömör aranyból; az ezüsből, arany-

ból és platinából készített, gyémántokkal és drága kövekkel felékesített oltárt, a négy ezüst oszlop által tartott s kupoláján egy, 118 fontot nyomó arany gömbbel, és 80 fontos arany kereszttel ékesített ciboriumot; a császárnak és patriarchának minden képzeletet meghaladó drága trónját (ülő székét.) Mindezek és egyéb itt fel nem sorolható drágaságok oly iszonyu pénzmennyiséget vettek igénybe, hogy a császár annak beszerezhetése végett kénytelen volt olykor igazságtalan uton és módon is nem csak a várost, hanem egész birodalmát megadóztatni. A templom tizenhat évi munka után, 548. teljesen elkészült, 987-ben és 1371-ben még némi kis javítások járultak hozzá. Az 1453-ik II. Mahomed által végrehajtott ostrom után, a nekii bősült janitsárok a templomba menekült több ezernyi sokaságnak lemészárolása után, magát a templomot is teljesen kirabolták.

Ami azonban azon esetet illeti, hogy II. Mameet az ostromlókkal együtt lóháton rohant a templomba és azon kiáltással: *Nincsen Isten, mint az egy igaz Isten és Mahomet az ő prófétaja*, dühödt janicsárjait a mézárlásra ösztönözte volna, maguknak az ezt fel-  
említő írónak ellenmondásából igaztalannak kell következtetni, miután ezek maguk utóbbi soraikban állítják, hogy Mahomet a város elfoglalása után csak harmadnap költözött bele. Annyi azonban bizonyos, hogy ő a templomot mindjárt a város elfoglalása után mohamedán isteni szolgálat tartására átváltoztatta; ezenkívül egy minaretet építtetett hozzája, melyet későbben II. Szelim egy másodikkal, III. Murád pedig még kettővel megszorították; ez utolsó ezen kívül még a kupola tetejére egy félholdat állíttatott, melynek aranyozása ötven ezer aranyba került.



Mai nap a templomnak külső szabályszerű szépségét egy kissé gyengítik a néhány, megerősítés végett későbbi időkben oda épített támoszlopok: a főpitvar, (esonarthex) előtt álló bronz kapu valóságos remekmű; magából az antique mozaikokkal feldiszitott előcsarnokból kilenc ajtó vezet be a templomba, melyek középsője egyenesen a templom középponti hajójába nyílik, s innét nézve, a templomnak magasztos nagyszerűsége a vatikáni sz. Péter templomával méltán versenyezhet. A bemeneteltől nem messze vannak a III. Murad által oda állított és a muszulmánok mosakodására rendelt két alabastrom kőmedence, melyek mindegyike 1250 liter vizet foglal magába. A templom alapterve megközelíti a négyszöget, 76 m. hossza és 71 m. szélessége mellett, melynek középpontjából emelkedik ki a 67 metre magas kupola 35 metre átmérőjével. A negyven, ráházott ablakokkal ellátott kupolát négy óriási iv tartja fenn, ezek között, a keletre és nyugatra két félkörű boltozat támaszkodik, melyek magának a hajónak is tojásdad (ovális) alakot kölcsönöznek; ezen két nagy félkörű boltozatba ismét két kisebb félkörű, két oszlopon nyugvó bolt van belefoglalva, úgy, hogy a kupuláknak ezen sajátos egymáshoz való halmozása, melyeknek támpotjai láthatlanok, az egész műnek bizonyos szellemi könnyűséget kölcsönöznek. A nagy, vagyis főkupolának ivezetét négy négyszögű óriási oszlop tartja fenn, melyek közt jobbról és balról az ephesusi templomból elhozott négy zöld márvány oszlop van elhelyezve; ezeknek kő alakú fejezeteik dombormű levelekkel vannak kiékesítve, oldalaik pedig erős ivekkel vannak egymással és a hajóval összekötve; végre fölöttük állnak a valószínűleg

egykor nők számára fenntartott gyneceumok, vagyis páholy alaku tribünök (karzatok.)

Az emberi alakokat képező, aranyozott alapokra fektetett remek mozaikokat a törökök, kik semmi élő lénynek festett képét meg nem tűrik, vallási tulbuzgóságból egészen bemeszelték, melyekből azonban Fossati építésznek ügyessége folytán a négy cherubimnak hat hat szárnyai megmentettek. A templomnak eredeti szépségét és szabályozott voltát nagy mérvben eltorzították a törökök által belehelyezett szószerk (member) szönyegek és a mihráb. A volt szentély egyik oszlopához ragasztott szószerket góthizlésű hegyes torony fedi, amely szintén úgy, mint a zultán páholya gyönyörű diszitményekkel van kitüntetve; különös benyomást okoznak a boltozatról selyem madzagokon lefüggő csokrok, strucmadár tojások és a világításra szánt lusterek; melyeket, mint szintén az egész templom belsejét egy tekintettel felfogni a nők gyneceumából lehet legjobban. Mint curiosumot mutogatnak a nők gyneceumában egy kivájt vörös márvány darabot, mely állítólag Krisztus Urunk (Szidi Isszá) bölcsője lett volna.

2. A h m e d i e h (Ahmed temploma) a t m e i d á n t ó l keletre az egykori nagy byzanci palota helyén fekszik. 1610-ben építette I. Ahmed szultán hat minarettel, s minthogy az ideig csak mekkai templomnak volt ennyi tornya, a szultán köteles volt ezen utánzási merényletéért a mekkaihoz még egy hetediket is saját költségén hozzá építtetni. A templom belseje egyszerű, de magasztos, melyben a keletiek nagyzási hajlamáról, négy cunnelirozott, harminchat méter köbméretű óriási oszlop legjobban tanuskodik. A középső nagy cupolát nyolc kisebb környezi; szószerkét, mely a mekkaihoz hasonló, egy arany félholddal koronázott hangvissza-

verő fedélzet borítja. Az oltárt helyettesítő Mihráb két oldalán, árbocfákkal vetekedő két gyertyatartó hasonló arányu viaszgyertyákkal van elhelyezve.

3. Kütsük Aja Sophia (kis sz. Sophia) egykor Theodora császárné által sz. Sergius és Bachus tiszteletére emelt keresztény templomot a törökök által bele helyezett Mihrab, szószék és szőnyegek annyira kivették régi formájából, hogy mai nap már alig lehet eredeti rendeltetésére ráismerni. A nyolcszegű (octogone) templomot cupola helyett egy kis toronyalaku dom koszoruzza. Ezt belül nyolc négyszegű oszlop tartja fenn, két más márványoszlop egy kissé hátrább a női karzatot támogatja.

4. Nuri Osmanieh (Ozmán fénye) az égett szoborhoz közel a török izléstől eltérő négyszegű építmény, melynek belső falai tetőtől-talpig fényes márvánnyal vannak egészen beborítva.

5. Bajazedieh (Bajazeth temploma) fekszik a szép szeraszkeriáti téren, más néven galambok dzsámiának is hívják az azt körülrepkedő galambseregűtől, melyeknek ősanjok állítólag azon galamb volt, amelyet II. Bajazeth, egy tőle alamizsnát kérő koldustól megvásárolt. Ezen galambok tartására külön alapítvány létezik, de a galambok, köztapasztalás után, naponkint kevesbedni látszanak. A templomnak belső stylje, szép oszlopaival igen jó benyomást gerjeszt.

6. Szulejmanieh (a dicső Szolimán temploma) előtéréről az arany szarvra és környezetére gyönyörű kilátás nyílik. Szolimán szultán építtette 1550—1566-ig az egykori chalcedoni sz. Euphemia templomának és a hajdani görög császárok nagy palotájának romjaiból. A négy minaretű templomnak főkupoláján kívül két fél és tíz

kisebb kupolája van. Belseje három hajóra oszlik, a középpontjából kiemelkedő és a sz. szophiainál öt métre-el magasabb főkupoláját, négy négyszegű tömör fal és ezek közt minden oldalon két-két egyiptiai gránitból faragott négy meter körméretű óriási oszlop tartja fenn. Ezen itt felsorolt, s ezeken kívül a többi is, nagy részben rég óta letett egyes alapítványokból tartják fenn magukat, melyekből némelyek, mint például a most ecsetelt két és három száz ezer piasztnr jövedelmet is huznak, miből aztán mellesleg más jótékony intézeteket is gyámolítanak.

7. M e h e m e d i e h (a hódító Mahomet temploma) 1471-ben épült az egykori apostolok templomának romjai felett. Ezen utóbb nevezett, Konstantin császár és Ilora neje által holt tete-meiknek befogadása végett emelt templomot igen sok viszontagság érte. 813-ban Konstantin sirja elszaggatva és hamvai szét szórva lettek. Későbbben a macedoniai Bazil a templomot minden drágaságai-ból kifosztotta, A keresztes vitézek szintén felszedték mindazt, amit találtak s ezenfelül még a legnagyobb kegyelet tárgyait, a sarkophagokat lovak jászolának használták fel, szerencsére még néhány megmentett sarkophag jelenleg a sz. Iréne muzeumában őriztetik. A mostani templom sz. Szophiának utánzása két szép kétkarzatu minarettel.

Mellözve a többi, nem kevésbbé érdekes török templomokat, itt még az archeologicus tanulmányokkal foglalkozók kedvéért csak azokat kívánjuk felsorolni, melyeket a törökök keresztény templomokból Mahomedán dzsámiakká átváltoztattak.

1. S z. M i h á l y a r k a n g y a l templom, ma Mahmud pasa dzsámi az Osmanieh fölött.

2. P a n a c h r a n t e, Khalidji-lár Kiosk mellett.

3. Sz. Theodor — ma Abdul-Véfadzsámi, a hasonnevű téren.

4. Pantocrator egykor a Comnenek alatt szép latin catedralis, most Zeiret dzsámiszi.

5. Libs apostolok temploma, ma Klissza dzsámi a Mehemediek mellett.

6. Pantepopte, ma Imaret Mahal esszi.

7. Sz. Theodozia, ma Gül dzsámiszi.

8. Pammakariszta = Fatih dzsámi.

9. Ker. sz. János = Jazidji Mahal esszi.

10. Sz. Péter és sz. Márk = Atik Mustapha dzsámiszi Pentapyrgion mellett.

11. és 12. ker. Sz. János, és istené-z (theolog). Sz. János = Adil Shah Kadir dzsámi és mecset.

13. Megváltó és Choras szüz = Kakhrieh dzsámi a Hebdomonterem táján.

14. Sz. András apostol = khodja mustapha dzsámi.

15. Sz. Fülöp árvaháza = Denisz Abdul dzsámi a topkapu mellett.

16. Mokiszü legelőszőr Jupiter, azután Áriánus templom, ma Alti mermer dzsámi.

17. Sztudita ker. sz. János az egyedüli régi bazilika, mely alakját maig fenntartotta, ma Emir Achor dzsámi a hét torony mellett.

18. Rhabdoszi sz. Mária = ma Daud basa dzsámi.

19. Myrelaion = Bodrun-dzjamiszi.

20. Manuel egykor kolostor = ma Keffelik dzsámi Szolma tomrukben.

---

## VIII. FEJEZET.

### *Török tanintézetek.*

A moscheákkal kapcsolatban levő kisebb elemi tanodákat mellőzve, itt csak a közép- és főiskolák megjelölésére szorítkozunk, melyek közt első a perai főutcában létező *Lycée imperial ottoman de Galata seraj* (*Mekteb Szultanieh*). Ezen tanoda állami intézet, s növendékei részint kül-, részint beltagokból állnak. Az elsők szüleik, vagy hozzátartozóik házából naponként járnak be; az utolsók pedig mind burzisták, vagy convictusbeliek, folytonosan a házában laknak; számuk több százra felrúg, s mindennemű ellátásért évenként 45 török lirát (egy lira oszt. n. pénz értékben körülbelül 10 forint és 70 kr) fizetnek, ezenkívül beléptükkor ruházatért egyszerre mindenkorra 15 lirát. Vannak köztük ingyenhelyesek is, kik az állami vagy alapítványi pénzekből tartatnak ki. A bent lakók százankint vannak egy-egy háló teremben elszállásolva, együtt étkeznek, de külön tanuló szobáik vannak. Ezen iskolában az elemi és hat osztályu gymnasialis tantárgyak adatnak elő; a tannyelv török és francia, s azért ezen két nyelv tanulása obligát tantárgy, a többi európai és ázsiai nyelvek tanulása mindenkinek szabad választására hagyatik. A vallástan tökéletesen mellőzve van, s azért

bármiféle vallásgyakorlatok is ismeretlenek. Sőt nem csak hogy nem tanítják a vallást, s nem gyakorolják annak szertartásait, hanem ezenkívül még a legszigorúbban tiltva van a növendékeknek egymásközött vallási vitatkozásokba bocsátkozni. S ezen intézkedés magának az intézetnek természetéből folyt ki. Ugyanis a törökökön kívül, akik a többséget képezik, bejárnak és benn vannak az intézetben mindenféle keresztény vallású ifjak, s ezen túl még a zsidók is tetemes contingenst szolgáltatnak. El lehet tehát képzelni, minő zavarok keletkeznének, ha ezen különféle nézetű és meggyőződésű ifjaknak a vallás feletti vitatkozás megengedtetnék.

Egy ide vonatkozó, tényleg megtörtént, s velem félig-meddig titokban közlött esemény (nem lévén szabad aus der Schule schwätzen) a felebb említett intézkedés üdvös voltát tökéletesen igazolja. Egy török gyerek, tréfából-e, vagy szándékos gunyból? valamely feltünőbb helyre keresztet festett, mire egy másik keresztény ifju, valószínűleg visszatorlásból, a kereszt mellé moscheát rajzolt; a török fiu ezt rossz néven vevén, a kettő közt egyelőre heves szóváltás, utóbb pedig párviadal keletkezett; igaz, hogy csak ökökre keltek, vagyis: angolosan boxiroztak, de a legyőzött török fiu ezt is sokáig megsinlette. A dolog híre, dacára a fiuk titkolódzásának, kevés idő múlva a tanárok fülébe jött, és — ami mindenesetre figyelmet érdemel, — csak a keresztény fiu lett megbüntetve. Hogy a büntető s pedig keresztény tanár a török fiu megkimélésével, csak a keresztényt vette felelőre, ennek oka ismét a körülmények természetében rejlik.

Ugyanis a hasonlólag megbüntetésű, de megkímélt fiu a többségnek, tehát az erősebbeknek tagja, török volt; a kormány, melynek kegyétől a tanár

függött, szintén török volt; végre azok, akik a vallásukon elkövetett sérelmek iránt sokkal érzékenyebbek mint mások, ismét törökök voltak; igen természetes tehát, hogy a tanár ezen tekintetknél fogva jónak találta a török fiut büntetlenül elbocsátani.

Mellőzve az intézetben működő negyvenöt tanár neveit, csak a főbb tisztviselőket akarom itt feljegyezni; ezenkívül a tantárgyakat azon tanítók számával, akik mindegyikkel foglalkoznak. Az intézet főigazgatója Ismael Bey; aligazgató D. Hollys; főfelügyelő: Müssabini; számtiszt Rifaat Bey. A tantárgyakból: Törökország és az Islam történelmét előadja egy tanár. A török irodalmat kettő. A mathesis, physica és chemia elemeit egy. Az általános történelmet egy. Az elemi földismeretant egy. A rajzolat elemeit egy. A tornát egy. A rajzot magasabb szempontból egy. A számvetést egy. A geographiát egy. A philosophiai irodalmat egy. A mathematicát egy. A physicát, chemiát és természettant egy. A török logicát és rethorikát egy. Latin irodalmat egy. A francia calligraphiát, szépírást egy. A török szépírást egy. A török nyelvtant tizen. A francia nyelvet kilencen. Az angol nyelvet egy. A német nyelvet egy. A perzsa nyelvet egy. Az olasz nyelvet egy. Az arab nyelvet egy. A görög nyelvet ketten. Az örmény nyelvet egy. Ezekből láthatni, hogy a török és francia nyelvtannal és irodalommal legtöbben vannak elfoglalva, világos jeleül annak, hogy ezen két nyelv az intézetnek első és fő közege. Egyébkint a tanárok mindenféle nemzetiségeket képviselnek, kivéve a magyart, ha csak magyar ember a nevét el nem törökösítette.

Ezen most leírt lyceumon kívül van még Sztambulban egy nyolcosztályu gymnasium, ha-



szervezetével, csak hogy több tantárggyal felruházva. Jóllehet pedig szorosan vett egyetem vagyis universitás nincs Konstantinápolyban: van azért mégis egy jól berendezett jogi és egy orvosi tanintézete, melyekben hesonlóképen személyváltás vagy kitüntetés nélkül, mindenféle nemzetbeli egyéniségek alkalmazva vannak.

---

## IX. FEJEZET.

### *A török hadsereg.*

A török katonatisztek általán véve csinosak, mert a szorosan testhez tapadt és arany zsinórzattal kidiszitett egyenruha, a kis vörös fez főveggel igen jól veszi ki magát, s pedig annyival inkább, hogy a török az anyatermészettől szabályszerű arccal és helyes testalkotással van ellátva. A közembereknél azonban az aesthetikai csínosságból még némi kis kívánni való van hátra. Ami pedig gyakorlataikat illeti, nincs meg bennök az a fesztelen mozgékonyság és strategikai praecisióval véghezvitt fordulatok, amilyeneket például Berlinben, vagy Drezdában a német katonaságnál láthatni.

A török haderő hét hadtörzsré van felosztva, melyeknek székhelyeik és jelenlegi parancsnokaik a következők:

1. Konstantinápolyban van a nemes gárda, parancsnoka Rauf pasa.

2. Adrinopolisban — Veissal pasa.

3. Janinában — Ahmed Ejub pasa.

4. Erzerumban — Nafiz pasa.

5. Damascusban — Hussein Fevzi pasa.

6. Bagdadban — Hidajet pasa.

7. Jemenben — Izzet pasa.

Nem tehetem, hogy itt különösen ki ne emel-

jem a pompiersek, vagyis tűzoltók testületét, melynek főparancsnoka magyar ember, gróf Széchenyi Ödön, jelenleg török hadseregbeli tábornok, aki ezen közszolgálati ágat szakértő belátása és fáradságot nem ismerő tevékenysége által oly tökélyre emelte, hogy bármely más országok hasonló intézeteivel a versenyt bátran kiállhatja. És ezt a konstantinápolyiak elismerik, s hálás köszönettel viseltetnek a fenntisztelt gróf iránt, mert érzik és tudják, hogy ezáltal milliókat érő vagyonuknak aránylagos biztonságot szereztek.

A katonailag szervezett tűzoltó ezred három zászlóaljra van felosztva, melyeknek ketteje Perában a Taxim-féle tűzér laktanyában, a harmadik pedig Sztambulban a Szeraszkeriátban van elhelyezve. Tisztjei a gróf főparancsnokon kívül Ali bey ezredes, Hadzsi Tevfik Effendi major (első főörrmester az első zászlóaljnál, Hassan Effendi második ugyanott, Musta Effendi major (örrmester) a második zászlóaljnál, Djebbar Bey második ugyanott. Refet bey első főörm. a harmadik zászlóaljnál. Ibrahim Effendi második ugyanott. Dossdous Effendi főorvos, Ahmed Effendi számtiszt.

Egyébként a török hadsereg minden ágában épen úgy van szervezve, mint a többi európai államoké, és hogy a török katona meg tud felelni kötelességének, erről az oroszok Plevnánál és a Sipkaszorosnál elégségesen meggyőződhetek; s hogy végre mégis legyőzték őket, azt nem annyira személyes vitézségüknek, mint inkább tulnyomó számuknak köszönheték.

Különös itt az őrtálló (strázsáló) katonának helyzete; míg másutt a strázsáló legény, állomása helyén, hacsak néhány lépésnyire teheti, fegyverével kezében vagy vállán feljebb-alább sétálgat; a

török őrtálló katonának, akár a faköpönyeg előtt, akár a szabadban, egy oda állított, legfeljebb két négyszög lábnyi kis zsámolyon kell talpon állania; s azt nem szabad elhagynia, míg a váltáság ideje be nem következik; ami különösen a törököknek, akik csaknem mindig ülni szeretnek, nem kis kellemetlenséget okozhat.

Konstantinápoly város a tiz helyhatósági kerületre (municipiumokra) van felosztva, melyek mindegyikében az illetékes bírósági és igazgatósági hivatalok el vannak helyezve. 1. Szultan Bajazid. 2. Szultán Mehmed. 3. Djera pasa. 4. Besiktas. 5. Jeniköi. 6. Pera. 7. Bujukdere. 8. Kanlidje. 9. Skutari. 10. Kadiköi.

Gazometer kettő van, az egyik Besiktasban, a másik Jedikulében. A gázvezetésnél azt a feltűnőséget vettem észre, hogy a gázcsövek sok helyett egészen kint a szabadban, például vagy közvetlenül a földszinén, vagy pedig falak mentiben vannak lerakva, ami mindenesetre a népségnek rendkívüli becsületes magaviselete mellett tanuskodik, mert másutt, bárhol is, ha egyébből nem, csak pajkos-ságból is megsértenék ezen csöveket. A gázlámpák meggyújtásánál itt még azon primitív módot használják, hogy a gyújtogató létrán kapaszkodik fel a lámpához, és a gázt gyufalánggal gyújtja meg. A világítás teljesen kielégítő, sőt némely helyeken a tulzásig pazar, minthogy a lángokat még naplemente előtt meggyújtogatják és azokat csaknem viradtig égni hagyják.

---

## X. FEJEZET.

### *Katholikus egyházi és iskolai intézetek.*

Ezen intézetek tekintetében kívánván egy teljesen kimerítő statisztikát összeállítani, az érsekségre, mint olyan illetékes helyre, melyben az idevágó adatok ismeretét feltételeztem, egy, ezekre vonatkozó kérdésekkel megtöltött ívet beküldöttem; nevezetesen kívántam megtudni: hány katolikus plébánia van városrészenként, az ezekben működő világi vagy szerzetes papok és katolikus hivek számát; mint szintén a tanítással foglalkozó szerzetesek és nővérek, és tanítványaiknak mennyiségét. A betegek ápolásával megbízott férfi és nő szerzeteseket, mint szintén azon pénzforrásokat, melyekből mindezen intézetek fenntartatnak, sat. Azonban fájdalom, hogy ezen ívem, egy pár hét múlva betöltetlenül jött vissza kezeimbe. Mire nézve kénytelen voltam beelégedni azon, habár nem teljes adatokkal, melyeket egy szomszédságomban levő plébániának segédpapja Don Francesco Rossolato kezeimhez szolgáltatott. Eszerint van Konstantinápolyban:

1. Egy érsekség, melynek mostani képviselője Mgr. Aloizio Rotelli, tulajdonképen olaszországi montefiascone-i püspök, és itt csak helyettese, vagyis vicáriusa a Rómában állandóan lakó konstantinápolyi Patriarcha-érseknek. Az ér-

seki, agyis cathedrális templom a Pankaldi utcában fekszik, azonban az utcáról nem látható, mert az utca hosszában fekvő, két emeletes iskolaház eltakarja a különben is torony nélküli, udvarban fekvő templomot. Ezen templom egyuttal a környéknek parochialis temploma, melyben egy plébános két segéddel működik.

A 2-ik plébánia van a perai fő utcában. címe ad S. Mariam, a gondozók Sz. Ferenc-rendi szerzetesek disciplinae reformatae, két világi pap segédkezése mellett. Az isteni szolgálat, vagyis a tanítás és prédikatiók olasz és görög nyelven tartatnak, a francia csak rendkívüli alkalmakban, használtatik. Ezen plébániatemplomban, mint legközelebbi szomszédságomban van szerencsém naponkint misézni s azért kegyeletből ide írom a főbbek neveit: a háznak s rendjének missió-főnöke Padre Adrianot da Pézaro, a plébános Padre Andrea da Jena; ezeken kívül van még hat misés pap és több laicus testvér, kik közül nem mulaszthatom el az engem öltöztető, igazán jólelkű Fr. Placidust megnevezni. Ezen plébánia legnépesebbek közé tartozik, s hogy hivei buzgó katolikusok, azt az igen sürű gyónás- és áldozásokból, valamint a templomnak minden időbeni számos látogatásából lekövetkeztem. A hivek a cultus fenntartására sem stoláris, sem másnemű fizetéssel nem járulnak; mikép tartja fenn tehát magát ezen plébánia és számos működő pap tagjai, ezt kutatni resteltem, s végre is a pelérdi parasztnak azon mondása jutott eszembe, hogy a pap elél, ha semmie sincs is.

3-ik a Sz. Antal plébánia hasonlóképen Perában conventuális Sz.-Ferenciek kezdése alatt; a szolgálati nyelv itt is görög és olasz.

A 4-ik sz. Péter temploma Galatában, mely-

ben Dominikánusok görög és olasz nyelven szolgálnak.

Az 5-ik Makriköiben, szintén Dominikánusok által görög és francia nyelv szolgálata mellett kezeltetik.

A 6-ik Sz. István temploma st. Stepano város negyedben cappucinusok gondozása alatt.

A 7-ik Bujukdéreben conventualista Ferenciek szolgálatában.

A 8-ik kisasszony (Nativitas B. V.) temploma Bujukdereben.

A 9-dik Sz. György — Tsinár Galatában osztrák-német templom.

A 10-dik Sz. Föld, fájdalmas szüz címmel is a pósta utcában Perában, kápolna.

11-ik sz. Lajos, francia követségi kápolna Perában.

A 12-ik Sz. Pacificus temploma Prinkipóban (sziget.)

A 13-ik Kadikói (Chalcedonia) világi papok plebániája.

A 14-ik Macula nélküli fogantatásról címzett s sz. ferenciek által kezelt plébánia Skutáriban.

A 15-ik Georgiaiak egyesült görög szertartásu plébániája Papas köpriben.

A 16-ik. Az egyesült görög imaház az angol követségi palota mögött Perában.

A 17-ik. A sz. Szüz kath. görög Melchitáknak kápolnája Szakisz Agats utcában, és ezzel szemben.

A 18-dik. A mechitáristák intézete Perában.

A 19-dik sz. Háromság, az egyesült bulgárok temploma Eszki kemer áltiban, Galatában.

Az itt felsorolt plébániák némelyikében az ott

lakó és török nyelvet beszélő katolikus örmények kedvéért török prédikációk is tartatnak.

A város területén tartózkodó szerzetesek.

1. Lazarita missionariusok (sz. Benedekhez) kemer alti utcában Galatában.

2. Jezsuiták Perában.

3. Dominikanus missionariusok Galatában.

4. Sz. Ferenciek Perában.

5. Ugyanezen rendből egy másik házban Perában.

6. Ugyanezekből egy harmadik házban Perában.

7. Cappucinus missionariusok Perában.

8. Georgianus missionariusok Jenikőiben.

9. Mária mennybemeneteléről címzett missionariusok Kadikőiben.

10. Iskolatestvérek Perában, Galatában és Kadikőiben.

Katolikus tan- és nevelőintézetek.

1. Lazáristák által vezetett sz. Benedek collegiuma Galatában.

2. Jezsuiták által gondozott sz. Pulcheria collegiuma Perában.

3. Kapucinusoknak sz. Lajos collegiuma Perában.

4. S. Háromság collegium görög kath. szer-tartásu tanárokkal.

5. Iskola-testvérek collegiuma sz. Jozsefhez Kadikőiben.

### Plébánia-iskolák.

1. Az érseki székesegyháznál.

2. Sz. Mária plébánián Perában.

3. Sz. Antal plébánián Galatában.

4. Sz. Péter plébánián Galatában.

5. S. Stephanoban.



6. Bujukdereben.

7. Kadikőiben.

Ezeken kívül vannak magán katolikus iskolák kum kapunál és Papaz-köprüszüben.

T a n i t á s s a l f o g l a l k o z ó s z e r z e t e s n ő v é r e k .

1. Szionról címzett nővérek Pancaldiban és Kadikőiben.

2. Szeretetnővérek (Soeur de charité) Perában, Galatában, sz. Györgynél; Csizliben; Belekben és Csikur bosztánban.

3. Sz. Erzsébetről címzett sz. ferenci nővérek Perában.

4. Olasz nővérek Perában.

5. Dominicana nővérek Kumkapunál és Makrikőiben. Ezek, és a 3-dik szám alatti nővérek egészen az illető férfi szerzetesek ruháját viselik.

K ó r - é s m e n h á z a k a t g o n d o z n a k .

1. Francia kórházat szeretetnővérek Perában és Galatában.

2. Az olasz kórházat olasz nővérek Perában.

3. A németet szeretetnővérek Perában és Anali-cseszmeben.

4. A városi kórházat szeretetnővérek Perában.

5. Az aggok menhelyét szeretetnővérek Pancaldiban.

6. A tébolydát ugyanezek Csizliben.

A keleti szertartású katolikusokat képviselik: görögök, melchiták, maroniták, chaldeusok, bulgárok és örmények. És ezen, különféle rendű és szertartású papok a viseletben legnagyobb mérvben eltérnek egymástól; vannak ugyanis, kik francia szabású reverendát viselnek; mások, kik ketős, egy belső szűkebb, és egy külső igen bő öl-

tönnyt hordoznak ; sokan főveg helyett csak kis capuciummal fedezik fejöket ; mások ismét karimátlan süvegöket egészen a derékon alul lefüggő fekete fátyollal, női kalapok módjára bekötik ; végre a szerzetesek mindenik a saját szerzetének ruháját ; — — — de ezek mindnyájan abban megegyeznek, hogy bajuszt és szakált viselnek, és papi ruhájok nélkül soha sem járnak ki.

A z e g y e s ü l t k a t h o l i k u s ö r m é n y e k .

A mostani örmény patriarcha mgr. X. Azarián Péter István ciliciai patriarcha, lakik saját székhelyén, Szakyz agats utcában Perában. Udvari papja van nyolc. Egyházi tanácsa áll 15 papi egyénből. A canonico-liturgicus tanácsot 14 tag képviseli. A laicus igazgató tanács 12 tagból áll. A birói széket képezi egy elnök mellett négy tanácsnok, egy első és egy másod titkárral.

Ö r m é n y k a t h o l i k u s t e m p l o m o k .

1. Sz. Mária (cathedrális) Aghandzsami utcában, Perában.

2. Megváltó : Patrik hané Galatában.

3. Sz.-Háromság : Latin zsák-utca Perában.

4. Sz.-Gergely Orthakőiben.

5. Makula nélküli fogantatás : Psammatia-utcában.

6. Mária mennybemenetele : Prinkipóban.

7. Ker. Sz.-János : Jenikőiben.

8. Sz.-Antal : Therapiában.

9. Sz.-Pál : Bujukderében.

10. Sz.-Jakab : Pankaldiban.

11. A bécsi mechitaristák oratoriuma : Pankaldiban.

Bulgár kath. patriarchatus fekszik Ortaközben Tas-Merdiven utcában. Bulgár templom St.-Stephansban, Galata és Fanár között.

## Nemegyesült keleti szertartásu egyházak.

### 1-ör Ö r m é n y e k.

Székhelye Sztambulban a kumkapunál, a mostani patriarcha, mgr. Nercesz Varjabedián.

A patriarchalis fő templomon kívül van még a nem egyesült örményeknek negyven templomuk.

### 2-or. N e m e g y e s ü l t g ö r ö g ö k.

A patriarcha széke Fanarnak nagy utcájában van; a patriarcha ő szentsége III. Joakim oecumenicus patriarcha. Egyházi és világi tanácsa egészen az örményekével megegyező szervezettel bír. A patriarchalis templomon kívül van még nyolc templomuk.

### N é m e t p r o t e s t a n s f e l e k e z e t.

Kápolnája a német nagykövet palotájában van Ainali cseszme utcában.

### S c ó t s z a b a d e g y h á z.

Székhelye Galatában, Persembé bazár utcában, papját (pastor) T o m o r y S á n d o r n a k hívják.

### A n g o l p r o t e s t a n s e g y h á z.

A külföldi szertartásuak összesen hat imaházzal birnak.

### Ö r m é n y p r o t e s t á n s o k.

Különféle helyeken hat oratoriumban gyűlekeznek össze.

### G ö r ö g p r o t e s t á n s o k.

A német-alföldi követség házában van imaházuk.

### Zsidók.

Összesen 31 zsinagógában imádkoznak.

Ezeknek, valamint az eddig felsorolt felekezeteknek külön önálló, nem csak administratív, hanem bíraskodási hatóságaik is vannak, saját kebelökből választott egyénekből, kik függetlenül ítélnek és intézkednek saját belügyeikben.

### Temetők.

A különféle felekezeteknek nem csak templomaik, hanem temetőik is egymástól elkülönítve vannak — más a latin, más az örmény katolikuské, hasonlóképen más az örmény nem egyesülteké, görögöké, protestánsoké és zsidóké. A holttestemet kivivő kocsi bére első osztályban 120 piaszter — 12 forint; második 60 piaszter — 6 ft.; harmadik 30 piaszter — 3 frt.

És ezen egymástól oly különböző vallásu- és szertartásu emberek, papjaikkal együtt, és pedig ez utolsók nem is világi ruhában álcázottan, hanem teljes papi ornatusukban járnak az utcákon és élnek békében, gyakorolják bevett szokásaikat és követik törvényeiket, anélkül, hogy akár a török nép, akár az uralkodó török kormány őket a legcsekélyebb dologban is háborgatná; tehát oly szabadságot élveznek itt, Törökország szívében, amilyenel, mai napság talán, sehol a világon nem dicsekedhetnek; s kell-e ennél szebb dicséret a török nép és kormányának magatartására nézve?

De térjünk vissza a fentebb csak statistice jelzett szerzetesi iskolákra. Ezeket nem csak externusok azaz, kinnlakók látogatják, hanem benn a collegiumokban is számos burzisták, vagyis convictualisták tartózkodnak, világos jeléül annak, hogy a szerzetes tanárok közbecsülésnek és köz-

bizodalomnak örvendenek, mert különben nem biznák a szülék legdrágább kincseiket, gyermekeiket vezetésökre. És itt lehetetlen méltó megütközésünknek nem adni kifejezést afelett, hogy ugyanazon tanítókat, kiket e helyben a közbizodalom felkarolt, a franciák, németek, olaszok stb. maguktól erőszakosan eltávolították! S vajjon miért? talán ezek rosszabbul, vagy kevesebbet adtak elő, mint az őket helyettesítő világi tanítók? De hiszen ezen utolsók is csak azon tárgyakat pertractálják, amelyekkel a szerzetes tanárok foglalkoznak. Igen, de ezek vallásos szellemben tanítottak és ezzel elbutították az ifuságot, sőt nem régiben egy francia azt vetette szemökre, hogy nem az ifuság javát, hanem csak saját érdeköket tartják szemeik előtt; oh erre nézve bátran elmondhatjuk, hogy a világi tanárok sem oly tökéletesen öfelfeláldozók, hogy tanítványaik kedvéért koplalni is készek lennének. Ami pedig a vallásra fogott elbutítási vádat illeti, az tulajdonképen csak a vallásnak teljes kiküszöbölését célozza; ezen eszme pedig nem a mai kornak agyában szülemlett meg, ez csak majomi utánzása a régieknek; tették ezt az emberek már évezredek előtt, midőn egyik rendszert a másik után, épen úgy mint a ruhát, sutba dobták, ha egyébért nem, csak változtatás kedvéért is; az ember a vele született állhatatlansági hajlamánál fogva mindig uj meg uj eszmék és tárgyak után kapkod. Így tettek a zsidók, midőn a Mózes által megalapított isteni vallásra reá unva, borju imádásához fogtak; későbben ez sem tetszván nekik, a thalmud tételeit karolták fel; s ma már az okosabbak ezt is megtagadják. A másik példát a rómaiak szolgáltatják: kaptak ezek is vallást Numa Pompiliustól, de reá unva, már-már teljes vallástalanságra vetemednek, ha szerencséjökre Krisztus

isteni vallása őket jobb és üdvösebb ösvényre nem terelteti; de ezen isteni vallás ma már — úgy mondják, leélte magát, s ezért nem kell pap, nem kell vallástanító; az ész és becsületérzés tökéletesen elégségesek arra, hogy az embert a józan erkölcsiség útján fenntartsák, amit azonban épen ezen észisten-imádók által oly sűrűn gyakorlott lopások, sikkasztások, öögylkoságok stb. nem igen látszanak bebizonyítani.

Tehát nem az igazi j o b b n a k keresése, hanem az állhatatlansági viszketegnek kielégítése azon forrás, melyre a mai vallásirtó áramlatot, kell hogy visszavezessük. S ezen állhatatlansági mania oka a politikai forrongásoknak is; egy darab ideig jó a király, azután pedig ezt kiverve, vagy meggyilkolva, köztársasági rendszert karolnak fel; mire ismét olygarchák ütik fel fejüket, hogy maguk után újra egyes zsarnokoknak, vagy jólélkü uralkodóknak adjanak helyet. Így tettek hajdan a zsidók, így a rómaiak, s mai napság a franciák, kiket az olaszok is majmolnak; s maholnap talán a magyarok is ráfanyarodnak, ha a dicsően uralkodó ötszáz honatya gazdálkodásával jól laknak. Egyik jele az emberek állhatatlanságának és következetlenségének, hogy sokan, legalább nálunk Magyarországon, dacára a világosan declarált ellenzékiek nézeteiknek, gyermekeiket jezsuiták által vezetett tanintézetekbe küldik, bizonyosan nem azért, hogy ott elbutittassanak, hanem hogy őket tudós, és ami fő, becsületes embereknek neveljék. Mi több, superintendensek, azon őszinte vallomás kíséretében küldik gyermekeiket katolikus szerzetes iskolákba, hogy ők bizony saját felekezeti tanintézeteiket nem tartják kielégítőnek!

És a zsidók? tudjuk mily nagy erőfeszítéssel iparkodnak gyermekeiket katolikus iskolákba fel-

vétetni, és ha gyakran térszüke miatt kihagyatnak, mily nagy zajt csapnak mellőztetésök miatt!

És mégis, in theoria, vagyis szóval a világ előtt egyik is, másik is pocskolja ezen iskolákat, becs-mérlik az azokban alkalmazott tanférfiakat, sőt némely országokból, mint Német-, Franciaországból sat. ki is üzik őket! Hja! ez a mai áramlat; ennek is ki kell magát tombolnia, mint bármely más viharnek, hogy azután a tiszta ég annál fényesebben tündököljék.

## XI. FEJEZET.

### *Helyi szokások és különösségek.*

Mint minden országnak és városnak, úgy Konstantinápolynak is megvan az építkezésre, étkezésre, viseletre és egyéb életbe vágó cselekedetre vonatkozó szokásai, melyek neki különös és a többiektől eltérő jelleget kölcsönöznek.

Ilyen a többi közt első sorban: külső feltűnése. Alig hogy a Fekete-tengerből a keskenyebb partok közé szorított Bosporusba behajózunk, azonnal szemünkbe tűnnek az amphitheatralis talaju partokon s ezeknek lábainál, látszatra a vízszínvonalon, a legszebb urilakok, nagyszerű pompás paloták, az azokat környező bájteljes kerti ültetvények; az ódon genuai torony, az ágyukkal ellátott, a törökök által is B o g h á z - k e s z e n (torokmetszőknek) keresztelt erősítési váracsok, melyek összevéve oly elragadtató benyomást okoznak, hogy a néző azt sem tudja, valóság-e az, amit lát, vagy csak egy festett panorama áll-e előtte. És ezen benyomás a Bosporuson az arany szarv felé beljebb hajózva még nagyobb mérvben fokozódik; mert itt már nem csak egyes és elszigetelt házak és paloták, hanem a két oldalsó partokon a részint sorban, részint pedig látszatra egymás tetejére épített háznak egész tömkelege tűnik fel előtte; felülről pedig a dombok, vagy inkább hegyek tetejéről a



legpompásabb paloták és a szép sugár minaretekkel felékesített török moscheak kötik le figyelmét.

Azonban, alig hogy a kikötőbe érkezett hajó horgonyát lebocsátotta, mindezen benyomások egészen más szint kezdenek öltetni. A hajó körül nyüzsgő és lóbálódó ladikokból felhangzó fülsértő sikoltások; a hajóba felkapaszkodó bérszolgáknak erővel esett tolakodása; az utasok málhája utáni kapkodása; s mint velem is megtörtént, a kezemben levő kis ládámnak, egy, magát a Pest városához címzett szálloda küldöttjének hazudott suhanc által történt felkapása, s már-már a ladikba való ledobása, midőn az ellenkező oldalról hallott magyar hangok és rögtön ott termett magyar ember nem csak engem a megcsalástól, hanem ládámat is a közzavarban talán örökre leendett odaveszés-től megmentette; mindezen megpróbáltatások csak bekezdését képezték a még hátralevő viszontagságoknak; mert előbb a hajóról, mint egy emeletes háznak tetejéről kell a melleje illesztett, csaknem függőleges deszka lépcsőzetén a ladikba leereszkedni, és midőn ezen saltomortale-féle bravour-ugrás, kisiklás és eltántorodás nélkül sikerült, akkor meg a folyton táncoló ladikban, jobbra-balra való kapkodás által kell a hanyattesést megakadályozni. A parton pedig új meglepetés várakozott reánk; az első, ami szemünkbe tűnik, a térnek minden leirással dacoló tisztátalansága; ezután pedig rögtön egy hegyre kell felkapaszkodni, melynek jellemzésére, hogy kálvária legyen, csak a keresztek hiányoztak; maga, az ezen meredek hegyre felvezető, alig egy öl széles és azért már magában sötétes utca, a két sorban fekvő faházainak mélyen kinyuló erkélyei által még homályosabbá tétetik; kövezete pedig olyan, hogy az, aki szemeit folyvást rajta nem hordozza, minden

pillanatban láb kifémítés veszélyének teszi ki magát. Azonban szerencsénkre a hegy tetején egy szebb és aránylag tágasabb utcába jutunk, mely a perai hegyháton fekvő utcáknak fő, és ha egészen szabályozott lesz, akármely fővároséival versenyezhető utcája leendő; már most is azon része, amely szabályozva van, igazán pompásnak mondható.

Azonban az ilyen hegyes-völgyes városban egyenes vonalú és szabályszerű utcákra gondolni sem lehet, hanem amint a talaj egyenesebb, vagy gödrösebb fekvése engedi, a lakások is bizonyos csoportulatokra vannak felosztva, melyek közt a közlekedés kisebb-nagyobb ösvények által eszközöltetik.

Az ezen csoportokban levő, többnyire faházak, olyannyira össze vannak szorongatva, sőt, hogy azt mondjam, annyira egymás hátára építve, hogy első tekintetre az egész csoport egyetlen egy háznak látszik lenni, annyival inkább, hogy homlokzataik ritkán három, s többnyire csak egy vagy két ablakot mutatnak. S innét lehet aztán kimagyarázni, hogy égések alkalmával nem tucat, hanem száz és sokszor ezerszámba esnek a lángoknak martalékul; aminek egyébiránt azon, ha mindjárt a kárvallottakra nézve gyászos előnye van, hogy az égés után, kivált mint ezt Perának nyugati domboldalán láthatni, a város új és szabályozottabb utcákat és keskeny ugyan, de magasságra két és három emeletes kőházakat kap.

### §. 1. A török természetere.

A török természetére nézve phlegmatikus, vagy ha szabad mondani, philosophikus, melynek folytán önmagába zárkozva, minden külbenyomásokra nézve érzéktelennek mutatkozik. Ott ülnek ők a kávéházak előtt, és másutt is az utcák hosz-

szában százankint kis, arasznyi magasságu szalma-székeken anélkül, hogy a járókelőket figyelmökre méltatnák, csak olykor-olykor belefujva a kigyó alakú csibukszárba adnak életjelt magukról. Hasonló részvétlenséget mutat ő járása-kelése közben is; nem jártatja szerte szemeit, nem vizsgálja a mellette elhaladókat, hanem komolyan maga elibe nézve, megyen dolga után.

Hasonló magatartást követ köznapi ügyködéseiben is, mint például az adásnál, vevésnél; ha portékájának árát kimondta, többet nem beszél, nem iparkodik, mint más nemzetbeli kalmárok, dicsérő szavaival vevőjét lebilincselni. Az egyedüli jel, melyet mutat azon esetben, ha a vevő a szabott árnál kevesebbet ígér, az, hogy fejét egy kissé felveti, mely mozdulatnak tagadó értelmet kell mindig tulajdonítani. Sőt templomi ájtatosságában sem hagyja magát senki által megzavartatni, amint ezt már feljebb volt alkalmam fel-  
emliteni.

## §. 2. A nők viselete.

Ami a nőket illeti, ezekről ha a külsőség után szabad ítéletet hozni, bátran el lehet mondani, hogy a hiuság nem tartozik női gyengeségeik közé, amennyiben sem arcuk szépségével, sem testalkatuk derékségével nem látszanak hódításokra számítani; mert egész viseletök, ideszámítva a fejtakarókat is, egy, rendkívül bő s bokáig érő (csakhogy finomabb szövetből készült) zsákból áll, mely a szemek táján csak oly széles nyílással van ellátva, hogy járásközben a nő maga elibe nézhessen, orra, szája és homloka teljesen fedezve maradnak; már pedig az ilyen öltözék mellett sem az arc szépsége, sem a testalkatnak szabályszerűsége ki nem vehető, mely

utolsót még a keresztbe vetett lábakkali folytonos ülés okozta bicegő járás is eltorzítja. Az ülés pedig annyira kedvenc helyzet reájok nézve, hogy sem a hajó fedélzetén, sem bármely más nyilvános helyen egy pillanatig sem képesek állva maradni, hanem mindenütt azonnal, amint megállapodtak, a földre ülnek, vagy inkább leereszkednek; amit egyébként a férfiak is hiven utánoznak; mindakettőnél pedig az inak acélos szivóssága mellett tanuskodik azon körülmény, hogy óra számra is képesek meghajlott térdekkel, csupán csak talpukra támaszkodva guggolni, anélkül, hogy testök alfelével a földet érintve, valósággal leülnének.

Mialatt azonban a nők régi viseletökhöz hiven ragaszkodnak, a férfiak már nagyban kezdik az európai öltözetet hordozni; a turbán és a se gatyá, se nadrág-féle bő lábravaló már csak a ritkaságok közé tartoznak, és legfelebb a szegény munkások és némely, valószínűleg ázsiai jövevények testét fedezi; a közép és felsőbb rendűek fővegül a vörös fez-t, testfedezetül pedig az európai kabátot és pantalt használják.

### §. 3. A házaló kereskedők sokasága.

Második jellemző vonás e városban a házaló kereskedők sáska sokasága; mert jóllehet, hogy boltokban, még a félreeső utcákban sincs szükség, as ezen fajta kalmárok oly számosan lepik el az utcákat, amint talán sehol a világon. Visznek pedig részint hátukon, részint kosarakban és más edényekben a ruha és szövet-féléknek minden nemiből, üveg, bádög és cserép edényeket, kefe, seprő és más szerszámokat, a gyümölcsnek mindenféle fajait, s július eleje óta szép érett szőlőt is, a zöldségből répát, salátát, petrezselmet, ugor-kát, ezt különösen iszonyu mennyiségben, nagy-

mát, paradicsomalmát stb. a süteményekből kenyeret, mindenféle alaku kalácsot, cukorkákat, az italokból pezsgővizet, limonadet, sőt korsókban tiszta friss vizet is, tejet, aludt tejet és tejfölt, melylyel kis csészékben uton-ut félen mindenkinek szolgálnak, s végre hogy a többit elhallgassam, hátukon egész lebőrözött juhokat, bárányokat és ökör-combokat. S mindezen portékákat nem jellel, vagy mérsékelt hangon kínálják, hanem a szó szoros értelmében bögnék és orditoznak, úgy hogy egy esetleg velem haladó s már régóta itt lakó francia, *c'e s t v r a i m e n t é t o u r d i s s a n t*, ez már valóban kábitó, szavakra fakadt, midőn egy ilyen házaló éppen mellette elordította magát; teszi pedig ezt nem csak egy, hanem sokszor hárman-négyen is egyszerre kiáltoznak; és ami még bosszantóbb, nem csak nappal, hanem éjjelig, sőt éjjél után egy órakor is felfutnak néha álmomból; egyébiránt az a haszon van belőlök, hogy a gazdasszonyok a boltokba való menéstől felmentve, az utca-ajtó küszöbén szerezhetik meg minden szükségleteiket.

A kiáltozóknak egy másik nemét az itt igen számos koldusok teszik, kik közül némelyek jajgatnak, mások énekelnek, vagy hegedülnek, sőt egyszer az ablakom alatt valóságos oktalan állati hangot véltem hallani, míg kitekintve, az ellenkezőről meg nem győződtem. A könyörület felébresztésére nem ritkán az utcák közepére fektetik és pedig fedetlenül, a sebes, vagy borzasztóan eltorzított s szétmarcángolt tagokkal sujtott nyomorékokat.

#### §. 4. A török mértéklétessége.

Érdekes látványt nyújtanak a köznép számára sütő, főző vendéglők. A népesebb, különösen a ki-  
kötőket megközelítő utcákban egymást érik a nyi-

tott bolt, vagy inkább tárt félszer alaku lacikonyhák, melyekben az utcáról is meglátható cin, vagy bádög edényekben különféle hus- és főzelék-nemű eledelokkal szolgálnak, és ami különös figyelmet érdemel, a jóllehet legalsóbb néposztályból kikerült fogyasztó vendégek oly csendesen és illedelmesen viselik magukat, hogy hozzá hasonlót bármely műveltek társaságában is alig találhatni. Részeg vagy boros embert egész itt létem ideje alatt sehol sem láttam, s mint az itt lakók mondják, az ilyen ember a valódi ritkaságok közé tartozik. De különben is ezen nép igen kevéssel éri be; többször láttam nem csak erős munkás, hanem tisztességesen öltözött embereket is egy salátafővel, vagy egy ugorkával beelégedni, s ami különös, a salátát szinte úgy, mint az ugorkát csak úgy, amint töveikről le lettek szakasztva, körte vagy alma gyanánt megenni, s ez az oka, hogy az ugorkát uton-utfélen oly nagy mennyiségben árulják. Igaz, hogy ez külső alakjára nézve is a magyarországi ugorkától eltérő, mert sokkal hosszabb és bőre nem oly vastag, ezenkívül töve is, mint egy kertben láttam, nem szétfutó indából áll, hanem egy rakáson álló és szélesebb levelű növénycsoportot képez. Egyébiránt ezen saláta- és ugorkával beelégedés nem csak ezen helyre szoritkozik; tudok Baranyában is helyeket, ahol a paraszt fok- és vereshagymán kívül nem csak hét, hanem hónap számra sem lát egyebet; azonban az ide való embertől annyiban különbözik, hogy míg ez egy fej-salátával vagy ugorkával beelégszik, a jelzett magyar ember fokhagymájából és fekete kenyeréből egy ülőhelyében annyit töm a gyomrába, hogy azal itt hat török is beérné.

A török természeténél fogva hallgatag, és azért, ahol csak szerét teheti, néma jelekkel fe-

jezi gondolatait; így tesz ő különösen a tagadásnál, ahelyett hogy a n e m szót kimondaná, csak fejével konyit egyet felfelé, épen olyanformán, mint a baranyai csikó, midőn a nyakába akasztott abrakos tarisznya ürülőfélben van. Annak, aki a törökkel társalkodni akar, előbb ezen néma jeleket is meg kell tanulnia, különben nem egy ízben keserű csalódást fog tapasztalni.

### §. 5. A l ó v o n a t u v a s u t a k.

A városnak a tulságig hegyes völgyes fekvése a kocsifogatokkal való közlekedést is bizonyos negyedekre szorítja; így van a dolog a lóvonatu vasuttal, melynek csak három, aránylag rövid pályája van. Az első a sztambuli, a vasuti indóház táján vevén kezdetét, a város keleti oldalán párhuzamosan a tengerrel folytatja útját; a második az egész Pera városrészt szeli keresztül, és Pankaldin tul végzi járását. A harmadik, Galatának az ugynevezett e s z k i k ö p r i (ó-híd) melletti részében megindulván, a Tophanen és Besiktáson keresztül egész Ortakőig megyen. És ezen pályák is, mint már többször emlitém, közbe-közbe oly keskeny utcákon haladnak, hogy a conductornak folyton sivitó trombitáján kívül még egy a kocsi előtt futó emberre is van szükség a nagyobb szerencsétlenség kikérülésére; s minthogy az idézett megszorítás a bérkocsikra szintén kiterjed, azok számára, akik a hegyes tájakat s közbe-közbe az egyenesen fekvőket is gyalog bejárni nem akarják, több helyeken jó futó nyergelt paripák állnak készen. Ezen közlekedési eszköznél szokásban levén, hogy a lótulajdonos, vagy a lónak vezetésével megbízott szolgál a lovagot egész rendeltetése helyéig elkíséri, nem lehet nem szánakozás nélkül nézni ezen szegény embereket, mikép iparkodnak sokszor csaknem lé-

lekszakadtáig a nem csak ügetező, hanem gyakran vágató lovaglóval lépést tartani, s ugyanezt a vasuti omnibusz előtt ügető kengyelfutónál is tapasztalhatni.

A fentebb említett lóvonatu vasutra vonatkozólag érdemesnek találom még egyszer felhozni, hogy itt most egy, valóban óriási munkán dolgoznak, amennyiben az egy száz és tiz méternyi magas hegyen fekvő perai lóvonatu vasutat a tenger partján fekvő galataival össze akarják kapcsolni; igaz, hogy a művelet csak kerülő és többször nagyon is lejtő utakon történhetik, de ha elkészül, akkor el lehet mondani, hogy Konstantinápolyban, dacára egyenetlen fekvésének, van egy út, melyen a várost egyik végétől a másikig kocsin belehajtend járni.

#### §. 6. A g a z d á t l a n e b e k s o k a s á g a.

Hogy a vadállatok az erdőkben és sivatagokban önmagukra hagyatva és gazdátlanul barangolnak, ezt természetesnek találjuk; de hogy háziállatok is, az emberek tarsaságában, és pedig ezerekenként, szinte ily szabad és gazdátlan életet folytathassanak, ezt csak Konstantinápoly városa képes felmutatni, amelyben nincs utca, nincs oly félreeső zug, melyben gazdátlan ebek kettésével, hármásával, sőt sokszor tucat számra nem tanyáznának; és ami különös figyelmet érdemel minden egyes csoportnak, vagy ha úgy tetszik, kutyacsaládnak birodalma egy-egy utcának hosszában csak bizonyos határig terjed, melyet nem szabad átlépnie; itt él, itt eszik, ha van mit, és ha vég-órája bekövetkezik, még azután is sokszor ott hagyatik.

Ezen rendkívüli je'enet megérdemli, hogy vele kissé tüzetesebben foglalkozzunk; az említett ebek



alakjokra és vörhenyes szőrükre nézve a rókához hasonlítanak. De nagyságra ezt valamivel meghaladják; azonban természetöket és szokásaikat tekintve a világ minden kutyáitól különböznek. Ezen állatoknak kiváló jellege az igazi philosophikus phlegma; mert a mellettök elhaladó ezer meg ezer emberrel mit sem gondolnak, senkire rá nem néznek, senkit meg nem ugatnak, de nem is hizelegnek senkinek; sőt, még az utból sem térnek ki soha, akár egy helyen álljanak, akár csoportosan az utca közepén feküdjenek, hanem bevárják, hogy a járókelők tisztességesen kikerüljék őket; sőt még akkor sem mozdulnak ki fekvőhelyökből, ha valaki esetleg, mint velem is történt, félre nézve beléjük botlik; az egyedüli eset, amelyben életjelt adnak magukról, ha egy kocsikerék, vagy valamely válogatni nem tudó lópatkó jön velök egy kissé szorosabb érintkezésbe, ilyenkor aztán iszonyu sivitással félreugornak, de csak hogy a másik oldalon ismét leheveredjenek. A kötekedés, ugy látszik, nincs törvénykönyvükben, mert soha sem veszekesznek, kivéve, ha egy másik revierbeli vetődik közibök, hanem ilyenkor aztán van csiholás és marakodás oly mérvben, hogy az áthaladók fül-befogva sietnek a hely színéről távozni.

A másik dicséretes tulajdonuk a mértékletesség, vagy ha ugy tetszik: torkosságtalanság, mert jóllehet, hogy a sütő-főző lacikonyhák, a kenyér és más élelmiszerek árulói körül forognak legtöbbet, még sincs reá példa, hogy egyszer vagy másszor valamely bekapni való falatot elcsentek volna.

A harmadik és pedig a legszebb erényök a békeszeretet, mert nem csak nem marnak meg senkit, hanem fogat sem vicsorítanak még azon esetben sem, ha valaki véletlenül farkukra hág, ilyenkor legfeljebb eljajditják magukat egy kevésé

de bosszuállásról, vagy visszatorlásról szó sincsen; oka pedig ezen jámborságuknak abban rejlik, hogy soha senki sem bántja őket, sőt uton-utfélen nem csak fektőkben, hanem egy helyen álltukban is mindenki kikerüli őket, úgy hogy igazán el lehet róluk mondani, hogy az utcának valóságban ők az urai.

De hát miből élnek ezek a szegény párák? Ezt tulajdonkép igen nehéz volna meghatározni. Egy párszor, de csakis egy párszor láttam, hogy egy irgalmas török kenyérszeleteket hányt nekik, és hogy gyomruk nem volt tulterhelve, kitetszett azon, csaknem kutya feletti mohóságból, melylyel a kenyér után kapkodtak. Egyébként találhatnak ők mindig valamit az utcán, kivált, ha a lakosság azon szép szekását tekintjük, melynél fogva nem csak az összes házi söpredéket, hanem sokszor a legundorítóbb halladékokat is egész kényelemmel az utcákra kiszórják, ezekben aztán mindig találhatnak némi kis csontok, zsiros rongy vagy bőrdarabok s más hasonló tárgyak, melyeket a kutya gyomor nem szokott megvetni.

A negyedik jeles tulajdonságuk a még sok academicus testületekben is sajnosan nélkülözött collegiális összeférhetőség. Sokszor néztem őket a fentt említett szemétrakások között turkálni; de soha sem vettem észre, hogy egyik a másik elől, vagy plane a másiknak agyari közől iparkodott volna a szerencsésen megtalált koncot kikapni; békével nézett a többi, vagy inkább nem is nézett a boldog találó felé: míg ellenben a házi kutyák, sőt közbe-közbe az emberek is nem csak irigy szemmel nézik, ha valamelyik bajtársuk bizonyos értékes konchoz jutott, hanem kézzel foggal is rajta vannak, hogy azt tőle elragadják.

Egy szóval, ezen kutyákról el lehet mondani, hogy az állati országban *unicumot* képeznek, s valóban érdemes volna, ha valamely bölc s zoolog reászánná magát ezen ügynek behatóbb tanulmányozására.

Egy idevaló régi lakos, Konstantinápolynak szembeszökő haladását megerősítendő, a többi argumentumok közt azt hozza fel, hogy ma már Konstantinápolyban nincs gazdátlan kutya; (il n'y a pas de chiens); no, mondám neki, ha a mostani kutya-létszámot csekélynek, vagy semminek tartja; akkor elképzelhetem magamnak, hogy mennyi lehetett azon időben, amidőn ő is kénytelen volt elismerni, hogy csakugyan van kutya Konstantinápolyban; egyébiránt a haladást illetőleg igaza lehet neki, mert a régihez képest, amint azt az öregebbek ecsetelik, a mai várost csakugyan szépek és elegánsnak lehet nevezni; de ezen eredményt is, az utcákat és házakat illetőleg, a kártékony égéseknek köszönheti.

## §. 7. A z é j j e l i ő r ö k .

Az éjjeli örökre nézve, tekintve a városnak nyugalmas voltát, bátran elmondhatnók, hogy nincs is reájok szükség; azonban még is megvannak, de minden fegyverzetök egy bambus-botból áll, melynek, valószínűleg megvasalt végével minden ötödik-hatodik lépésnél akkorákat koccintanak a kövezetre, hogy a harmadik utcába is elhallatszik, mi célból történik ezen folytonos zörejsinálás, el nem tudom gondolni; annyi bizonyos, hogy engemet és másokat is álmainkban zavarnak, s ezenkívül a rosztevőket, ha esetleg találkoznának, jó előre a kerékdásra figyelmeztetik. Lärmát csak akkor csapnak, ha valahol égés van, különben mindig hallgatnak.

## §. 8. A v a s á r n a p i n a p m e g ü l é s e.

Konstantinápolyban a vasárnapi napnak sokkal ünnepiesebb színezete van, mint a pénteknek, jóllehet ezen nap az uralkodó népnek és vallásnak heti ünnepnapja. Ugy látszik, hogy a törökök maguk is különös kegyelettel viseltetnek a keresztényeknek vasárnapja iránt, mert ezen a napon nem hallani, legalább oly nagy mérvben, mint hétköznapon, a házalók kiabálását, nem látni a nyergelt barmok és teherhordó embereknek felvonulását; a ruha- és más portékás boltok nagy részben bezárvák, a külföldben feltűnőleg kisebb mennyiségben felebb-alább járók is tisztább és ünnepiesebb öltözékekben mutatkoznak. Mig ellenben pénteki napon a sürgés-forgás, adás vevés munka és teher-szállítások egészen a hétköznapi modorban gyakoroltatnak. Itt tehát a keresztények (ha szabad ezen összehasonlítást kockáztatnom) a törökök ünnepnapjaira nézve épen oly befolyást viltak ki, mint például a zsidók Budapesten, ahol ők a husvéti és karácsonyi ünnepeinkből is dologtevő napot csináltak. Egyébiránt a törökök tekintetben csakis a katolikus országokban, Olasz, Francia és most már jóformán Magyarországon is divatozó gyakorlatot követik; szándékosan mondom katolikus országokban, mert a protestans német, angol, svéd, norvég stb. tartományokban az ünnepeket a leglelkismeretesebb szigorúsággal megtartják.

## §. 9. A t ö r ö k p é n z e k.

A törökök pénzét legvilágosabban lehet a magyar-osztrák pénzértéknek negyedére leszállítani, amennyiben a töröknek legkisebb váltópénze a p a r a épen a mi negyed vagy fertály krajcárunk

értékét képviseli. Rendes számítását a török piasszterekben (ugy mint mi forintokban) teszi; egy piasszterben van negyven para, minél fogva a piasszter a mi tíz krajcárunkkal egyenlő értékű. Egy parás váltó pénze nincsen, legalább a forgalomban nem látni, hanem a legkisebb váltópénz öt parát képező darabból áll; vannak ezenkívül még tíz, husz, ötven és száz parát képviselő darabok, de ezek bádogból vannak avagy miből? igen nehéz megítélni; annyi bizonyos, hogy az, aki azokat nem ismeri, nem hajolna le a földre érettek, ha esetleg lábai alatt meglátná azokat. Vert ezüst pénzből van neki most már egy igen csinos egy piasszteres, azután öt, tíz s husz piassztert képező darabjai. Az ugynevezett arany török lira. m.-oszt. pénzértékben körülbelől 10 forint és 70 krt tesz ki. Ezen itt felsorolt török ezüst pénzekon kívül, a világnak minden ezüst pénzei itt közkelendőségnek örvendenek. Minél fogva az ezüst pénz gyér volta ellen nem lehet panaszkodni (már t. i. annak, akinek van), hanem annál nagyobb a nyomoruság a váltó pénz tekintetében, amint ezt már felebb volt alkalmam feljegyezni. Hanem aztán van is itt pénzváltó oly nagy számmal, amennyit tán Európa egyik városában sem láthatni, akik ezen közinságet nagyon is tudják saját hasznukra kizsákmányolni.

## § 10. A járdák.

A járdák, mint a közlekedésnek legkényesebb, de egyszersmind legkényelmesebb eszközei. Európa minden városaiban a rendőrség különös figyelmének tárgyai, mely semmi szin alatt sem engedi meg, hogy az azokon való szabad járás-keles bárminő akadékok által megnehezítettessék; csak Konstantinápolyban látszanak ezen szabálytól eltérni, amennyiben Pera főutcájának járdái, s másutt is,

ahol hasonlók vannak, a kávéházi székekkel, asztalokkal és az ezek mellett kávézó és csibukozó vendégekkel annyira el vannak halmozva, hogy a gyalogjárók számára egy talpalatnyi tér sem marad fenn.

Ehez hasonló, de következéseire nézve sokkal kellemetlenebb a házi gazdák és cselédek azon szokása, hogy minden felesleges, akár tömör, akár folyékony tárgyakat és pedig sokszor minden elővigyázat nélkül az utcára kidobnak, vagy kiöntenek. Magam voltam tanuja egy alkalommal, hogy Pera fő-utcájának egyik legszebb pontján, egy boltból vödör számra öntöztek ki az utcára valami tinta-feketeségű folyadékot, és pedig oly nagy mennyiségben, hogy az utcának fele része rövid idő alatt valóságos felolvasztott kátrány színében tündöklött.

Másszor meg egy háznak ajtajából éppen azon percben lóditottak ki egy sajtár mosadékvizet, amidőn mellette átmenendő valék, és ha csak egy perccel előbb talállok oda lépni, bizonyosan a sajtárnak egész tartalmát nekem van szerencsém fel-fogni; azonban mindez csak nekem tetszik visszának: a jó törökök az effélékben semmi gáncsolni valót sem látnak.

A török építészeti stílusnak egyik jellemző vonását a zárt erkélyek képezik. Alig van ház, melynek emeleti ablakai előtt ilyenmő fedett s ablakkal ellátott erkélyek nem volnának, ahonnét a benn lakók, kényelmesen társalogva nézegetik az utcai eseményeket. Oldalról nézve a házakat, azt vélnők, hogy színházi páholyok hosszú sora fekszik előttünk.

## §. 11. A cigány jósnők.

A nálunk egykor s talán még ma is divatozó

ón-öntési, kártyavetési és tarisznyába való szagolási jóslat mestersége itt is egy kereset-ágot képez, csak hogy más színben és más eszközökkel.

Ezen bűvészetet itt nagyobb részt cigány-aszszonyok gyakorolják, akik egy marok különféle színű apró kavicsot, babszem nagyságu kagylókat, néhány elhasznált érc- vagy csontgombot és öt parás váltó-pénzdarabot a levegőbe felvetve, azoknak a visszaesés után földön való sorakozásából oldják meg a kíváncsi tömeg által nekik feladott kérdéseket. Felséges egy élvezet ilyenkor nézni és figyelemmel kísérni első sorban a jós cigány-aszszonynak fontoskodó arcvonásait, aki az egykori görög jósnőktől csak annyiban különbözik, hogy nem *tripozon* (háromlábu széken), hanem valamely utcaszegleten a földön guggol; azután a körülálló bamba tömegnek minden képzeletet meghaladó feszült kíváncsiságát, amely tátott szájjal és kimeresztett szemekkel várja az előtte csalhatatlan jósnőnek döntő feleleteit; azonban ez is csak azt bizonyítja, hogy csalók és megcsaltak mindenütt vannak a világon.

## §. 12. Az olvasó tartása.

Egyik feltűnő szokása a töröknek, hogy olvasót és pedig a keresztet kivéve, valóságos, a katolikusok által is használt olvasót tart folyvást kezében, ennek szemeit morzsolgatja akár a kávéházban csibukozik, akár pedig boltjában, vagy bármily más helyen tartózkodik, sőt egy fuvarost láttam, aki lovának nyakára akasztotta. Valóban érdekes volna tudni, hogy ezen szokást a két nép közül melyik vette át a másiktól, vagy talán mindkettőnek saját találománya? Egyébiránt még azt sem tudjuk, hogy a törökök kötnek-e ezen cselekmény-

hez valamely vallásos eszmét, vagy csak szórakozás kedvéért használják azt ?

### §. 13. A rová s o s ü g y v e z e t é s e k.

Nem kevésbé feltűnők a nálunk még ötven év előtt, de itt még ma is divatozó rovásos ügyvezetések ; többször láttam, hogy a tej és más élelmiszerek árulói a hitelbe adott portékák számát nem írásba foglalták, hanem két, körülbelül hat uj hosszú és egy uj vastag, egymás mellé illesztett fácskákba bele vágták, melyek egyikét vevő a kezei közt hagyva, a másikat magukkal elviszik. Jól emlékszem, hogy valamikor nálunk is a falusi bírák az egyes polgárok adólerovásait hasonló fácskákon nyugtatták ; ma azonban már mindenütt ezek is rendes könyveket vezetnek.

### §. 14. A t ö r ö k p o s t a i k ö z l e k e d é s.

A postai közlekedésre nézve itt azon hátrány uralkodik, hogy a posta Magyarországba hetenkint csak kétszer, t. i. csütörtökön és vasárnap indul ; ami valószínűleg mindaddig el fog tartani, míg az annyira ohajtott szerb-bolgár vasut el nem készül.

### §. 15. A t ö r ö k ó r a j á r á s.

A török órajárások a mieinktől tetemesen eltérnek ; mert dacára annak, hogy ők is huszonnégy órára osztják a napot, amikor nálunk dél van, az ő órájuk délután öt órát mutat.

### §. 16. A b é r k o c s i s o k.

A bérkocsisok díjilletéke : napfelkeltétől napestig egy óráig tartó hajtásért 15 ; negyven percért 10 ; husz percért 5 piaszter. Napnyugat után éjfélig az időtartalom szerint : 20, 15 és  $7\frac{1}{2}$  piaszter.



## §. 17. Az ipariskolák.

A konstantinápolyi industrialis intézetek közt nem utolsó érdeklődéssel bir a Sztambulban létező kézművek és művészetek iskolája (*l'ècole des arts et des métiers*) melyben husz tanár jelenleg 260 növendéket oktat. A tantárgyak: vegytan (*chemia*), géptan (*mechanika*), számtan (*arithmetica*) rajzolás; *calligraphia*; (szépirás) mérnöki szak; számvitel; török nyelv; esztergályos; kovács; lakatos; asztalos; rézmetsző; nyomdász; könyvkötő; kárpitos; könyomdász, s egyéb kézművek és mesterségek. Az elkészített tárgyak külön termekben vannak kiállítva, s mindegyikre a szabott ár reá van ragasztva és áruba bocsátva. Nem lehet érdeklődés nélkül megtekinteni a szebbnél szebb asztalokat, székeket, schiffonokat, szőnyegeket sat., melyeket egytől-egyig remek műveknek lehet mondani.. Van tehát a barbárnak gunyolt töröknek olyan intézete is, melyet még sok más, magát civilisaltnak nevező ország nélkülöz. De nem csak ezen most említett, hanem egyéb politikai, gazdaszáti és humanitarius intézetek vannak itt is, mint bármely más országban, és ezeken kívül még dicsekedhetik belnyugalmával és szabadságával.

## §. 18. A belnyugalom és biztonság.

Igenis; mondom először: belnyugalmával és biztonságával; mert jóllehet nincs tán Európában oly város, melyben a lázadásnak, elégedetlenségnek és nihilismusnak oly roppant anyaga volna összehalmozva, mint Konstantinápolyban: mindamellett nincs hely és vidék (Svéd-Norvégországot kivéve,) ahol az ember mind személyére, mind vagyonára nézve oly biztonságot élvezhetne, mint itt. Az utcákon és tereken csak ugy nyüzsg

a szegény, rongyos és inséges emberek sokasága, és milyen kinézésű embereké? a világnak legvadabb és látszatra legkétségbeesettebb fajából, kikről első pillanatra felteszszük, hogy készek, minden kihívás és izgatás nélkül is szükségüket erőszakos uton is kielégíteni; és mégis nincs rá példa, hogy valakit akár nappal, akár éjjel bántalmaznának; idevaló régi lakosok mondták előttem, hogy a várost minden részeiben éjfélkor és azután is számtalanszor bebarangolták anélkül, hogy valaki őket csak megszólította, annál kevesebbé bántalmazta volna; lopások, rablások, betörések ismeretlen dolgok; még a raffinirozott zsebmetszők sem jutottak ide. miután dacára a gyakori tolongásoknak, hasonló műtétek ez ideig nem fordultak elő.

### §. 19. A szabadság.

Ennyit a biztonágra és belnyugalomra vonatkozólag. Ami pedig a szabadságot illeti, nincs korlát, amely a munkást, művészt, iparüzőt, vagy vallás emberét feladatának teljesítésében feshelyezné; sör- és borházak és más mulató helyek akár egész éjeken át tárva-nyitva lehetnek; a vallás emberét akár magán, akár nyilvános isteni szolgálatában senki sem háborgatja — nincsenek itt májusi törvények, mint Németországban; sem szerzetestanító zaklatások, mint Franciaországban, még kevesebbé parlamentáris vagy cultusminiszeri beavatkozás a szentségek kiszolgáltatása tekintetében, mint Magyarországon; de épen ezért nincs is surlódás a felekezetek között, kiknek száz meg száz lelkészeik, teljes papi viseletökben járnak be az utcákat, anélkül, hogy valaki csak tekintettel is megsértené őket.

Az itt uralkodó szabadságnak egyik legnagyobb bizonyítéka, hogy a különféle nemzetiségek s

illetőleg vallásfelekezetek csaknem kizárólagos önkormányzattal bírnak; még a zsidók is, főrabbi-jok kormányzata alatt valóságos státust is statu képeznek, amennyiben ez a melléje választott tanács-testülettel a zsidóknak nem csak vallási, hanem politikai és társadalmi ügyeiben is az államkormánytól függetlenül ítél és ítéleteit végrehajtja.

A szabadságnak egyik bizonyítékát képezi azon körülmény is, hogy az utlevelet sem a határon, sem pedig a városban senki sem kívánta előmutatni, sőt a mindenütt oly sürgőleg követelt bejelentő cédulát, (M e l d z e t t e l) sem kellett, dacára hosszasabb tartózkodásomnak, benyújtani. És mégis, dacára ezen elővigyázati hiányának, a közbéke és nyugalom megzavarásáról ott mit sem hallani.

Mily nagy a különbség tehát ezen kormány, és hogy a többit elhallgassam, a jelenleg uralkodó magyar kormány között; a töröknél minden nemzet- és vallásfelekezet nem csak egyházi és iskolai, hanem társadalmi ügyeit is saját közegei által rendezi és igazgatja; míg ellenben Magyarországon a nemzetnek legszámosabb és tegyük hozzá, leghűbb része, nem csak a politikai, — ami ellen nem lehet kifogás, — hanem egyházi és iskolai ügyeiben is egy, még nem is az ő kebeléből származó kormány önkényének van alája vetve, mely az ő ellenséges iudulatának máskor is, de leginkább akkor adott kifejezést, amidőn a jelzett nemzettöredéket meg-  
rablással fenyegette azért, hogy ez jogainak tekintetbe vételét szorgalmazni merészelte.

Mily méltánylattal viseltetik a török kormány a tőle eltérő vallásfelekezetek irányában, mutatja azon körülmény is, hogy sz. Péter és Pál aposto-

lok ünnepén is az állami lyceumi ifjúságnak szünnapot engedett, jóllehet ennek nagyobb részét mohamedán vallású növendékek képezik.

És ezen kormányt sarkalják ma, és pedig nem is az ő saját alattvalói, hanem külnépek és hatalmasságok, hogy lépjen fel már egyszer szabad constitutióval, azaz: adjon népének szabad alkotmányt! Hiszen népe most is, amint ez a fentebbi sorokból kitetszik, nagyobb szabadságnak örvend, mint sok legszabadabb alkotmányú biró nemzetek. Van a magyarnak szabad alkotmánya és ezen alkotmányból kifolyó önkormányzata, és vajjon mi hasznát veszi? Azt, hogy nemzeti adóssága napról napra szaporodik, az elharácsolt pénz pedig nem is a közjóra, hanem egyesek zsebébe téved; a corruptio, és demoralisatio tető pontját érte el és ami legsajnosabb, a tiszta lelke és önzetlen hazafiak fölé egy szennyes szándéku clique kerekedik, mely hatalmas vezetőjének pártfogása mellett azalatt, míg saját egyéni érdekeit vadászsa, hazánkat a végveszély örvényébe sodorja!

Nem, az ilyen szabadsággal nem kell ezt a becsületes török népet agyonboldogítani; sokkal jobban érzi ő magát mostani állapotában, s több mint valószínű, hogy a jelzett szabadalkotmány ahelyett, hogy javára szolgálna inkább, eddigi eredeti és természetes becsületességét tenné kockára. Mert a török, úgy amint van, egészen becsületes ember, távol a raffinirozottabb európai népek csalárdságától, beszédében és cselekedeteiben úgy viseli magát, hogy teljesen meg lehet benne bízni. Erről magamnak is volt alkalmam meggyőződni. Volt eset, hogy tévedésből, vásárlás alkalmával, a kelletténél több pénzt adtam neki, s ő ahelyett, hogy azt, mint mások, eltette és megtartotta volna, nyomban visszaadta; de különben is az

eladásnál nem iparkodik szemfényvesztő szavakkal a vevőt félrevezetni, hanem hallgatva türelmesen várja be, míg a vevő elhatározza magát.

De nem csak becsületes, hanem jószívű és szolgálatkész a török. A fentebbi fejezetekben elbeszélte erődítési falak melletti körjáratomban többször kellett egyik-másik szemközt jövőtől utbaigazitást kérnem, s akkor történt, hogy egy, általam megszólított török szívessége által annyira hagyta magát elragadtatni, hogy nem elégedve be a szöbéli utasítással, a tekervényes utcákon keresztül jó tíz percig velem jött, míg csak a jedikule i torony alá el nem jutottunk; jöllehet, mint észrevettem, neki dolga és járása egészen más irányban volt, és hogy ezt nem a b a k s i s, vagyis borra való kedvéért tette, azt egész külsejéből, mely valóságos E f f e n d i t (az angol gentlemant) árulta el, és folyékony francia beszédjéből kivehettem. De nem csak ezen egy esetben, hanem máskor is volt alkalmam a törökök szívessége- és szolgálatkészségéről meggyőződnom.

De nem csak mások iránt szives és szolgálatkész a török, hanem önmagában is béketűrő és megelégedett. Türelmességének bebizonyítására, a számtalan sok eset közül, csak azt a két mosadékviz kilocsolási történetet akarom itt ismételve felemlíteni, amelyről egy fentebbi fejezetben már megemlékeztem. Nem hiszem, hogy más nemzetbeli, a türelmes (?) magyart sem véve ki, egykedvűen elnézte volna, midőn az utcát, amelyen éppen akkor át kellett haladnia, fekete téntafolyadékkal előzőnlötték; vagy előtte egy ajtóból egy sajtár mosadékvizet azon pillanatban lóditottak ki, amidőn ő ott keresztül ment? Én legalább megvallom, mind a két esetben, nem legjobban éreztem magamat; míg ellenben a törökök saját szemem

láltára az improvizált tócsákat egész phlegmával megkerülték, anélkül, hogy boszankodásuknak, vagy felháborodásuknak legkisebb jelét is adták volna.

Hát politikai és vallási türelmökről kell-e, hogy szóljak? Soha sem hallani tőlök, hogy a kormány vagy az igazgatás ellen zugolódnának, vagy a más vallásbelieket gunyolnák, vagy plane háborgatnák, amit pedig a keresztény felekezeteknél, sajnos, igen is gyakran észlelhetni; de, mondá előttem nem régiben és pedig magyar ember, hogy a törökök fanatikusok. Azonban kérdem, miben áll ezen fanatizmusuk? abban, hogy vallásukhoz ragaszkodnak? de erre van okuk, mert hisznek az Allahban és ennek prófétájában. Hány ember van ellenben más-hol és Magyarországon is, aki sem Allahban, sem ennek prófétájában nem hisz — vagyis, semmi vallása sincsen és mégis oly adag felekezeti fanatizmus dul kebelében, amilyent a töröknél hiában keresnénk. Nem rég ideje, hogy ezt nálunk az illetők nem csak irataikban, hanem parlamentáris szónoklataikban is elárulták, s pedig oly leplezetlenül, sőt, mondhatni oly kihívólag, hogy saját felekezetü okosabbjaik is visszariadtak tőlök.

Vajjon milyen névvel kell megtisztelni azon magyar nagy urat, aki egy protectó után járó fiatal aspiránstól első sorban is azt kérdi, hogy minő vallásu? és megtudván, hogy katolikus: a protectiót és előléptetést tökéletesen elejti, azon egyetlen okból, mert ő maga esetleg más vallásnak követője? Vannak, kik ezt intolerantiának keresztelik; de hát az intolerantia nem a fanatismusnak leánya? Élnék még mindaketten, és ha ezen sorok valamely előre nem látható eset folytán szemeik eleibe ke-

rüinek, akaratjuk ellen is igazolni fogják állításomat.

Nincs tehát mit a töröknek szemére vetni, miután ezen tekintetben a magyar is, és vele minden más nemzet és vallásbeli ember a maga nemében tud fanaticus lenni, mihelyt ezt saját nemzetének vagy felekezetének, ha mindjárt csak képzelt, érdeke úgy hozza magával.

## §. 20. A nők távoltartása a külélettől.

Mennyire kívannak a nők itt a nyilvános szereplésből zárva, mutatja azon körülmény is, hogy nem csak a török, hanem a keresztény boltokban, vendéglőkben és kávéházakban is, kivéve néhány divatárus üzletet, nőt soha sem látni; minden udvarlást és szolgálatot csak férfiak teljesítenek. Egyetlen-egy nagy kávéházi termet látni a perai főutcában, amelyben egy pár furcsa kinézésű személy forgolódik; amint azt a kapunagyságu ajtókon át az utcáról is észrevehetni; de ami különös, csakis ez az egypár személy ügyeleg benn, férfi vendég soha sem lépi át a küszöböt. Érdekes volna tudni, hogy mi tartóztatja vissza a közönséget ezen helyiségnek látogatásától: az erénynek respectusa-e, vagy más indok? Azt mondják, valami lengyel zsidó állította fel, nem bordélyházi célból, hanem hogy italneműit annál jobb áron fogyasztassa el; de amint az eredmény mutatja, eddig legalább számításában nagyon megcsalatozott.

Vannak ugyan, mint másoktól hallom, félreeső zugokban itt is publicus bordélyházak; de ezek oly visszajjesztők, hogy aki azokat csak kívülről meglátta, valóságos lelki borzalommal siet el tájukból, mert az ajtók küszöbein leskelődő bűntárgyak magánál a bűnnél is undorítóbbak!

## §. 21. A tengeri hajókázások.

A fő és tán egyedüli külszórakozást a tengeren való hajókázás szolgáltatja. nem csak az oldalsópartokra és az ezeken fekvő panorámaszerű építményekre való kilátás miatt, hanem a kirándulási végpontokon, mint Bujukdérén s a többi környékbeli kertekben élvezhető sétálás tekintetében. A számos társas gőzhajókon kívül, még több kis ladikok (káikok) állnak mindenkinek rendelkezésére; az első, igaz, hogy messzebbre és gyorsabban visznek, de rendesen zsufolásig tömvék, ellenben a káikokban lassu haladás mellett egész kényelemmel lehet elmerengni. Ez utolsók hajtói mindenféle alaku és termetű emberek, de vannak köztük valószínűleg széles bácskai patyolat gatyába öltözött legények, azon különbséggel, hogy lábravalójok a boka táján, mint a magyar nadrág, szorosan összefűzve végződik. Egyébiránt elég udvariasak s legkevésbé sem követelőzők; a távolsághoz mért árszabással mindenkor megelégesznek.

## §. 22. A színházak.

A színházak közül, csak a perai főutcában álló V e r d y-színház van némileg a többi európai színházak belső szervezetével ellátva; de a jelen pillanatban ez is szünetel; a többi pedig C o n c o r d i a s más hangzatos nevek alatt hasonló az említett utcában elhelyezett színházak inkább csak arenáknak vagyis a párisi C a f f é c h a n t a n t s-okhoz hasonló helyiségeknek mondhatók, mint valószínűleg theátrumoknak, mert ezekben beléptidij sincsen, hanem a látogatóra van bízva, hogy ezt, az általa elfogyasztandó ét- és itali cikkeknek két-, háromszoros árával pótolja. Az előadási nyelv ezen fennemlített játékházakban az olasz. Van még ezeken kívül Sztambulban is egy,



hasonlókép csak *theatre champêtre*-nek nevezett színház, melyben örmények és pedig török nyelven szerepelnek; de igazi török színház, melyben törökök működnének, nem létezik; és ha szabad hozzá tenni, nem is vesztenek vele semmit.

Lakásom Konstantinápolyban a Dervis utcában (Rue dervis) 21 dik szám alatt volt, a nagy perai utcától csak egy-pár tucat lépésnyi távolságban; Mr. Piccinini igen tisztos francia család házában: csinos szoba és kielégítő szolgálat miatt bátor vagyok azt mindenkinek, aki a városban hosszabb ideig akar tartózkodni, legmelegebben ajánlani.

### §. 23. A Konstantinápolyban tartózkodó magyarok.

Az itt tartózkodó magyarok között, a már fentebb dicséretesen említett Széchenyi Ödön gróf és török hadseregbeli tábornokon kívül, itt van még, habár ideiglenesen, annak Andor fia, kiről minden tulzás nélkül el lehet mondani, hogy hazánk benne egy munkás tagot fog nyerni. Már most is főelővül tartja, hogy az arisztokrátiának nem csupán csak sportozás és költekezés a feladata, hanem szoros kötelessége a sorstól neki osztályrészül jutott születési és birtoki előnyöket hazájának közjára hasznosítani, és ezen meggyőződésből kiindulva, az ifju gróf jelenleg a pénzügyi szak tanulmányozásával foglalkozik; és tekintve éles felfogását és lankadatlan munkaszeretetét, bátran megjósolhatjuk, hogy idő folytával ő is egyike lesz azon jeleseknek, akik a mostani, csak saját zsebjére dolgozó clique által inextricabilis deficitok hinárjába sodrott hazánkat ismét a normalis kerékvágásba vissza fogják vezetni.

Kovács Károly, kitűnő tehetségű férfiú, mint ügyvéd, szigoruan becsületes eljárásával nem

csak magának jó nevet, hanem hazájának is köztiszteletet szerzett.

Dr. Polyák bácskai származásu orvos, tekintélyes külseje mellett valóban megnyerő társalgási modorával, nem csak közbizodalmat, hanem széles praxist is vivott ki magának.

Bóny Gyula, Zomborban, Bácsmegyében született 49-es menekült, itt mint bizománys (Commissionnaire) hűséges magaviselete, széles tapasztalása, de főképen a magyar, német, szerb, olasz, francia, görög, török és arabs nyelveken való folyékony beszéd által mindenki által keresett és örömmel alkalmazott egyéniséggé képezte ki magát.

Tóthfalusyné, talpra esett magyar asszony, a perai fő utcában, tehát a szépségnek és műveltségnek központján fekvő Hotel de la ville de Pest szállodának gondozója és ez idő szerint birtokosa, csinos szobái és pontos szolgálata folytán különféle nemzetiségű, de különösen magyar utazók által sűrűen felkeresett helyiséggel rendelkezik.

Raduly István, székely ember, testestül-lelkestül magyar nejével, legujabb időben Aszmalí Medzsid utcában, az előbb említett szállodától alig száz lépésnyi távolságban egy pompás hotelt nyitott meg; megérdemli, hogy minél több látogatásnak örvendhessen. Jelenleg is több magyar ember rendes kosztosa, kik közben-közben, tíz-tizenkét egyénből álló társas ebédeket is rendeznek nála.

Szilágyi Dániel ékes tollu író, hatható szellemének illatos virágait külföldön is dicséretesen terjeszti.

Medveczky, pénzügyi hivatalnok, derék fiatal ember, előttem még azon szempontból is érdekelt, hogy apja, vagy nagyapja 1825-ben a philosophiai tanfolyamot Budapesten velem végezte.

Vannak ezeken kívül itt még igen sok magyarok, kik hazájoktól való távollétökbön is, ennek nem megvetendő szolgálatot tesznek, amennyiben becsületes magaviseletök által a magyar nevet köztisztelet és becsület tárgyává emelik, amire, véleményem szerint, igen nagy szükség van, miután otthon saját hazájában a magyarnak jó re n o m m é j a nagy mérvben fogyni kezd.

Csak az egyet sajnálom, hogy ezen jó urak közül többekkel nem találkozhattam, sőt a derék Kováts Károly elnöki vezetése alatt fennálló magyar egyletet sem látogathattam meg, gátolva lévén ebben részint a tájékozás megszerzésére szükséges járaskelés, részint pedig a látott és tapasztalt dolgok leírása és sajtó alá elkészítése által.

#### §. 24. A h a r e m i n ő k s é t a k o c s i z á s a.

Hogy a törökök, a nyugati európaikkal való sűrű érintkezés által előbbi törökös természetökből, szokásaikból és viseletökből sokat vesztek minden lépten nyomon láthatni; de különösen kitűnik ez a nőnemre vonatkozó körülményeknél. Régi időben, ha magasabb rangú, kivált zultáni háremi nők sétakocsizásokat tettek, az őket lóháton kísérő fekete heréltek minden férfit, aki azokat megbámulni merészkedett, a legkegyetlenebb módon megbüntették; mainapság ellenben, amint azt magam is tapasztaltam, egyszerre busz és több s pedig nyitott ablaku hintókban átvonuló zultáni hölgyeket a közönség egész bátorsággal nézegeti, sőt ezen fátyolozott dámák maguk is ki-kikandikálnak, anélkül, hogy a köröskörül nyargaló fekete cerberusok legkisebb akadályul szolgálnának; egyébkint, nem is oly rettentő alakok ezen fekete háremi örök, mint amilyeneknek festik őket némely írók, sőt inkább tekintve az egészen európailag öltözött

nyulánk fiatal legények magatartását, azt kellene binni, hogy ők nem is hivatalos kísérők, hanem előkelő gavallérok udvarias szolgálatát teljesítik.

§. 25. A konstantinápolyi urnapi sz.  
m e n e t.

Kedves barátom! Midőn alig harmadnappal ezelőtt Konstantinápolyba érkeztem, első gondom volt az érsek székhelyét és templomát felkeresni; első sorban ugyanis azért, hogy misemondásra való engedélyt nyerjek, azután pedig, hogy a leendő urnapi sz. szertartások iránt kellő tájékozást szerezzek magamnak.

Ennek folytán Urnapján, vagyis május 24-én reggeli 9 órakor már a templomban voltam, ahol először is egy örmény papnak miséjét hallgattam, nem kissé bámulva azon, hogy a kehely, misemondó ruha és egyéb, teljesen római katolikus apparatus mellett, a miserend a mienktől egészen eltérő volt. Amennyire figyelemmel kísérhettem, úgy tetszett, hogy a pap a misét az offertoriummal kezdte; azután leszállván az oltár lépcsője elé, az Introitust mondotta el, melyet a Gloria s ezt az Epistola követett; az evangeliumot a nép felé kifordulva örmény, vagy szyrus nyelven olvasta fel. Ennek bevégeztével a Credo, és lassu imádságok után a Consecratio következett, melynek teljesítése után balkezével a kelyhet, jobbával pedig a szent ostyát a kehely fölé tartva, és a népfelé kifordulva, mind a kettővel a népre kereszt-áldást mondott; erre nemsokára következett a Communio, és néhány imádság után a mise vége.

Az örmény mise után jött az érsek. egy alig 40 évesnek látszó, erőteljes, egészen szabályszerű, és kellemes arckifejezésű. inkább világos, mint barna bajuszu és szakállu férfiú, megelőztetve vagy

tíz pár karinges ministans gyermek, az egész clerus és udvari emberei által, s miután az oltár előtti zsámolynál rövid imádságát elvégezte, ugyanott a miserubát magára vevén, az oltárhoz lépve római ritus szerint csendes misét mondott, mely alatt a karban orgona mellett fuvó és vonó hangszerekkel valóban remek zeneelőadás tartatott.

Mise után a szent menethez kezdtek sorakozni. Legelőször egy szerpapi diszbe öltözött egyén vitte a keresztet; ezt követte vagy ötven, csinos kék zubbonyban és fehér pantolóba egyenruházott iskolás gyermek, kiknek nyomában szintannyi, nyolc évestől fogva egészen felnőtt kort ért és tiszta hófehér ruhába öltözött leány; kikre vagy negyven, latin és örmény pap és néhány ferencrendi szerzetes következett; az első és utolsó szokásos misemondó ruhában, az örmények pedig pluviáléban, mindnyájan hosszú, égő viasz gyertyát tartván kezeikben. Végre jött, négy csinosan öltözött világi férfiú által vitt baldachinum alatt az érsek a szentséggel.

Nem hiszem, hogy bármely cím és ürügy alatt inscenirozott népünnep alkalmával, bárhol is, az utcák és terek szebben lehetnének feldiszitve, mint itt voltak az utcák és házak, melyek közt és előtt a processió elhaladott; nem csak minden ház ablakából lógtak ki hosszú rudakon a legkülönbefélebb színű és nemzetiségű, u. m. török, görög, sőt magyar, osztrák zászlók is, hanem részint a távirda rudakhoz, részint pedig az egymással szemközt álló házakhoz erősített madzagokról is tömredék zászlók függtek le; a házakon pedig nem volt ablak, melyet a legcsinosabb és legszebb színű szőnyegek nem diszitették volna; de ami legmeglepőbb volt: az ablakokból folyvást letépett fehér rózsaszín leveleket szórtak le kecses hölgykezek az átvo-

nuló processióra úgy, hogy ha a forró nap sugarai az ellenkezőről nem tanuskodnak, könnyen hópehely-hullást képzelhattünk volna magunknak.

És ekkép haladott a processio először a Pánkáld utca hosszában, és pedig oly tömérdek sokasággal, hogy a különben pontosan járó tramvay-omnibusok kénytelenek voltak megállapodni, míg a menet elvonulása után tovább haladhattak. — A fenntemlitett Pánkáld utcából egy Ide d j i j e nevű meredek lejtő uton ereszkedtünk le, melynek végén ismét balra kanyarodva, a jelzett utcával párhuzamos Kül b á s z t i d j i utcába értünk, melynek közepe táján egy ház oldalához alkalmazott s gyönyörűen feldiszitett oltárnál az előírt imák és áldás megtartása után, ugyanezen utcán végigvonulva, egy kevésbbé meredek lejtőn ismét a többször említett Pánkáld utcába és ebből a templomba vissza mentünk. Menet közben a clerus a P a n g e l i n g v á t énekelte, melyet szakaszonként zene váltott fel, és nem kis csodálkozásomra a zenészek között egy terjedelmes trombitát fuvó papot is láttam.

Mindezt nem azért írom, mintha ez valami, ujság, vagy ritkaság volna; hiszen ezt nálunk is, hála Isten, most még a legkisebb falusi plébániában is láthatni; hanem azon oknál fogva, hogy bebizonyítsam, mily korlátlan szabadságot élveznek itt a katolikusok; itt, mondom Törökországban, a mohamedánoknak, tehát a kereszténység ellenlábasainak és természetes ellenségeinek szívében és fővárosában; míg ellenben sok keresztény, sőt egészen katolikus országokban a mai nap divatozó liberalismus vagy inkább despotismus, minden tehetségével oda törekszik, hogy a katolikus szertartásokat nem csak a terekből és utcákból, hanem még a templomokból is száműzze és kiszorítsa!!!

És ezen szabadságot a bizantzi katholikuskok nagyon is jól érzik; mert amint az érsek maga mondá előttem: ha esetleg Törökországot bármikor is egy más hatalmasság találja elfoglalni, ça sera fini, azaz: vége lesz akkor ezen szabadságnak. És tekintve az európaszerte mai napság uralkodó eszmejáratot, fájdalom, hogy jóslatát nem lehet egészen alaptalannak mondani.

Egyet nem tudok magamnak megmagyarázni t. i. hogy a processióban részt vett férfiak (a nők mind a legdivatszerűbb feketébe voltak öltözve) a férfiak mondom, török fővegőket, a fez-et soha le nem vették fejükről s pedig nem csak a távolabb állók, hanem azok sem, kik a szentségnek közvetlen közelében járdaltak; sőt még a templomban a mise alatt is a fez soknak a fején maradt. Ezeket eleintén törököknek véltem lenni, későbbben azonban tudtomra esett, hogy ők is keresztények, de minő előjoggal élnek a fej lefedésében? ezt senki sem tudta felvitágosítani.

Ami magát a várost illeti, ezt, rövid pár napi tapasztalásom után, úgy vélem, legjobban lehetne egy, kívül szép piros, de belül rothadt almához hasonlítani; mert míg a Bosphorusnak kétoldali partjain fekvő szebbnél szebb kastélyok és paloták valóban elragadtató látványt nyújtanak: azalatt magában a hegyes völgyes városban a piszkos és szemetes utcák; a pompás paloták szomszédságiban romban heverő rozzant fabódék; a kényelmes járdáknak csaknem teljes hiányában lehető legrosszabb lábficamító kövezet; a járókelőknek lábai alatt fetrengő tömérdek kutyák; az utcai árulóknak fülsértő idomtalan kiabálásaik; a koldusoknak valóságos borju bögésők és kurjongatásuk; a népesebb utcákban a kevés jól öltözöttek közt legió számra forgolódó és tolakodó, rongyosnál rongyo-

sabb népsöpredék; és végre az olasz, francia, görög, román, bolgár és még tudja Isten miféle nemzeti pénzeknek egyenlő kelendősége, melyeknek, a legkevesbbé látható török pénzekre való felváltásánál az idegen rendesen mindig megcsalatik.

Mindezek, és még több, itt fel sem sorolható körülmények, mind oly természetűek, hogy miattuk a várost, legalább belsejében, nem lehet szépnek és kellemetesnek mondani.

Azonban az igazsággal megegyezőleg be kell vallanom, hogy a városban, amennyire egy pár nap alatt tapasztalhattam, a nyugalom és biztonság teljes; az utcákon, dacára a tömegek sűrűségének, lármás civakodást, vagy egyenetlenségét nem lehet hallani, — az emberek a legnagyobb tolongásokban is illedelmesen térnek ki egymásnak; mi több: a számos katolikus papok teljes ornatusokban, akár a templomban, sértetlenül és teljes szabadsággal közlekednek.

A magyarok közül még a dunai és tengeri gőzösökön volt szerencsém találkozni a nagy Szécsényi gróf unokájával; derék, és tudományosan is jól kiképzett ifju; és amennyire kivehettem, kecsegtet a remény, hogy idő folytával hazánk közügyeinek egyik hathatós tényezőjét fogja személyében tisztelhetni. Egy pár napra, ideérkezésem után, volt szerencsém az idősb Széchenyi gróf és tábornoknak is bemutatva lenni, kinek szeretetteljes fogadása, hiszem, hogy az általam feljebb jelzett kellemetlenségeket nem is mérvben fogja kárpótolni.

*Gondolom, hogy nem lesz érdektelen az érseki székesegyház homlokzatán létező következő felírást itt egészben visszaadni.*



*D. O. M.*

*Templum in suburbano crescente in dies oppidanorum numero difficillimis temporibus erectum, in fidei catholicae testimonium Spiritui S. dicatum a Juliano Maria Hellerau Petrensi Archi episcopo Const. Sedi Apost. Potest. Praefecto Vice Sacra 1846.*

*Jam inde ab anno 1855 variis terrae-motibus sua mole fatiscens D. Paulus e Comitibus Brunoni Tarorensis Archiepiscopus C. P. Praesul Iure apostolico V. S. adnitante maxime Clero, aere a populo couflato arduo molimine elegantiori forma sartum tectum restituit anno 1865.*

§. 26. t ö r ö k n y e l v t a n i t ö r e d é k.

A mainapság Európában divatozó törzs nyelvek, ugymint latin, német és szláv, tudvalevőleg szanszkrit eredetűek, vagyis az ugynevezett indó-germán nyelvek fájához tartoznak; melyeknek gyökszavai kézzel foghatólag közös eredetre mutatnak. Ezekből azonban a magyar és vele együtt a török nyelv egészen eltér, sőt tekintve ezen két nyelvnek szervezetét és constructióját, ugylátszik, hogy közöttök némi rokonság létezik; de csakis a belsőszervezet vagyis constructió tekintetében; mert a szavak közös gyökerét, úgy, mint azt az említett indó-germán nyelvekben feltalálhatni, a magyar és török nyelvekben hiába keresnők. Ugyanis a nasus, Nase, nos — oculus, Auge (a régi németeknél o g, oko — nox, Nacht, nocs — sol, Sonne, sunce — sal, Salz, sol — casa, Haus, khizsa — nix, Schnee, snig s több száz, ezekhez hasonló

szavak a jelzett három nyelvben teljesen közös gyökére mutatnak; míg ellenben a magyar és török nyelvekben, ha hasonló hangzású szavak olykor ugyanazon értelmet adják vissza, ezeket nem annyira közös gyökből származóknak, mint inkább hosszabb együtt lakás folytán egymástól elkölcsönözött kifejezéseknek kell tekinteni. Ilyenek a többi közt: árpa, balta, dolmány, fene, kalpak, csuha, papucs, kapu, szakáll stb.

Egészen másképp van a dolog a nyelv szervezetével; ezen tekintetben a magyar és török nyelvek között épen oly viszony forog fenn, amilyen van a fentemlített indó-germán nyelvek közt egymásra vonatkozólag. Ezen utolsó nyelvekben megvan a nemi különbség: masculin, foeminin, és neutrum; megvannak az ezeknek megfelelő articulussok: hic, haec, hoc; der, die, das, ovaj, ova, ovo; végre a declinatio, conjugatio, szóval a nyelvek összes szervezete kézzelfoghatólag egy kaptára szabatra látszanak.

Ellenben; a magyar és török nyelvekben hiányzik először a nemi különbség — azaz: nincs bennök a him, nő és közép nemű megkülönböztetés; articulussok gyanánt pedig csupán csak ez és a z, a töröknél b u és s u kifejezéseket használják.

Továbbá: az indógermán nyelvek a declinációkban nem nélkülözhetik az articulussokat; például a latin haec dies, hujus diei, huic diei, hanc diem, ab hac die — a német: der Tag, des Tages, dem Tage, den Tag, von dem Tage, a szláv: ovaj dan, ovoga dana, ovome danu, ovog dana, od ovoga dana.

Ellenben a magyar és török articuluss helyett utótagok által segít magán: n a p, napé, napnak, napot, naptól — g ü n, günün, güné, günü,

günden ; — plurális : günler, günlerin ; günleré ; günleri ; günlerden.

Hasonló viszony van a conjugációknál is : a indó germán nyelvek kénytelenek a név mását (pronomeneket) használni, mint például a latin ego video, tu vides, ille videt, stb. a német : ich sehe, du sehest, er sieht ; a szláv : ja vidim, tu vidis, on vidi stb.

Ezekről eltérőleg a magyar és török névmások vagyis pronomenek nélkül is képes conjugálni, amennyiben az igék gyök tagja után bizonyos ragokat alkalmaz ; így például a magyar : lát ni igének lát gyöktagja után ok, unk, tok, nak, vég, vagy utó-ragok hozzáadásával segít magán, p. o. látok, látsz, lát, látunk, láttok, látnak. Ugyanezt teszi a török is, amidőn a görmek (látni) igének gör gyöktagja után a következő ragokat helyezi : görüjor-um — látok ; görüjszun — látsz ; görüjor — lát. Görüjor uz, — látunk ; görüjor szuz — láttok, görüjorlár — látnak.

Észrevételek. 1. Hogy a magyar az ő szavainak alkotásában az euphoniára, vagyis összehangra nagy súlyt fektet, kitetszik azon gondoskodásból, amelylyel egy-egy szóban vastag és vékony hangzatu betűk alkalmazását amennyire lehet, mindenkor kikerüli ; így például nem mondja : látek, hallek, annél, mennál, boldogség, gyönyörüság — hanem látok, hallok, ennél, mennél, boldogság, gyönyörüség stb. Ugyanigy cselekszik a török is, csak hogy még nagyobb pontossággal és lelkismeretességgel ; mert még az igék határozatlan, vagyis infinitiv módjának végtagját is ezen szabályszerint alkalmazza ; egészen eltérőleg a magyartól, aki az említett módot mindig csak ni taggal fejezi ki, enni, jönni, látni, aludni, stb ; ellenben a török aszerint, amint az igének gyöktagja vastag, vagy vé-

kony magánhangzóból áll, az infinitiv módnak végtagját is hozzá idomitja, így például: *j a z m a k*, *irni*; *g ö r m e k*, *látni*; *d u r m a k*, *megállapítani*; *e s z e r m e k*, *harapni*, *j a t m a k*, *lefeküdni*; *d ü s m e k*, *leesni sat.*

2. Az utóragok, melyek a török igék módosítására ezek gyöktagjaihoz illesztetnek, nem oly légből kapott és önálló értelemnélküli szótagok, mint a magyar *t a k*, *t e k*, *t a m*, *t e m*, *t a n d o m*, *t e n d e m*, vagyis: *láttak*, *tettek*, *láttam*, *tettem*, *látandom*, *teendem sat.*, hanem valóságos értelmet kifejező igék, melyeket a magyar *v a g y o k*, *v a g y*, *v a g y o n*, a latin *s u m*, *e s*, *e s t* és *l e n n i*: *e s s e* igékkel szokott kifejezni; azon különbséggel, hogy ezen ragképző ige az euphonia szabálya szerint mindenkor az ige gyöktagjának magánhangzóját veszi fel.

3. Megjegyzendő még, hogy ezen utóragot képező ige önállólag a török nyelvben nem használatik, hanem csak mint módosító segédeszköz vétetik alkalmazásba; azonban épen úgy conjugáltatik, mint a magyar *vagyok*, *vagy*, *vagyon*, vagy a latin *sum*, *es*, *est*, míg mellette az igének gyökragja változatlan marad.

Nagyobb világosság kedvéért áljon itt az említett segédigének önálló conjugatiója, amint az a különböző magánhangzókkal bíró igegyökökhez hozzájuk illesztetik.

*Indicativi modi tempus praesens.*

**A j e l e n t ő m ó d t é n y l e g e s i d e j e.**

*em*, *im*, *um*, *üm*, — *vagyok*;  
*szen*, *szin*, *szun.* *szün*, — *vagy*;  
*der*, *dir*, *dur*, *dür*, — *vagyon*;  
*ez*, *iz*, *uz*, *üz*, — *vagyunk*;

szez, sziz, szuz, szüz. — vagytok;  
lár der, ler dir, lár der, ler dir — vagynak.

*I m p e r f e c t m — a l i g m u l t i d ö.*

edem, idim, udum, üdüm — valék;  
eden, idin, udun, üdün — valál;  
ede, idi, udu, üdü — vala;  
edek, idik, uduk, üdük — valánk;  
edenez, idiniz, udunuz, üdünüz — valátok;  
edelar, idiler, udulár, üdüler, — valának.

*Perfectum. Multidö.*

dem, dim, dum, düm — voltam;  
den, din, dun, dün — voltál;  
de, di, du, dü — volt;  
dek, dik, duk, dük — voltunk;  
denez, diniz, dunuz, dünüz — voltatok;  
delár, diler, dulár, düler — voltak.

*Plusquamperfectum. Régmultidö.*

emes-em, imis-im, umus-um, ümüs üm — voltam volt.  
emes-szen, imis-szin, umus szun, ümüs-szün voltál volt;  
— emes, imis, umus. ümüs, volt vala. —  
emes ez, imis iz, umus uz, ümüz üz, voltunk volt.  
— emes szez, imis sziz, umus szuz, ümüs szüz, voltatok volt,  
— emeslár, imislér, umuslár, ümüslér, voltak volt.

*C o n d i t i o n e l, feltételi ige.*

Eszszaam, iszszaam, uszszaam, üszszaam, ha volnék;  
eszszaan, iszszaan, uszszaan, üszszaan, ha volnál,  
eszsza, iszsze, uszsza, üszsze, ha volna, —  
eszszaak, iszszeak, uszszaak, üszszeak, ha volnánk;  
— eszszaanez, iszszaanez, uszszaanez, üszszaanez, ha volnátok;  
— eszszaalár, iszszaalér, uszszaalár, üszszaalér, ha volnának.

*Imperativ. Parancsoló.*

Szen, szin, szun, szün — legyen.  
alem, elim, alem, elm — legyünk ;  
en, in, un, ün — legyetek ;  
szenlár, szinler, szunlár, szünler — legyenek.

*Participium. Részeltető.*

J o l e n i d ő.

iken, ken — levén.

1. M u l t i d ő.

Mes, mis, mus, müs — volt.

2. M u l t i d ő.

Idük, dek, dik, duk, dük — volt vala.

G e r u n d i u m

ep, ip, up, üp — miután volt.

Még egyszer szükségesnek találom megjegyezni, hogy ezen most conjugált ige, önállólag, ugymint a magyar: vagyok, vagy, vagyon, a török beszédben nem használtatik, hanem csak mint igemódosító segédeszköz illesztetik az igék, verbumok gyökérsyllabái után, s pedig az euphonia szabályai szerint mindenkor a gyökértagban létező magánhangzóhoz alkalmazva. Mint-hogy tehát kétféle, t. i. vastag a, o, u, és vékony e, i, ö, ü-magánhangzók fordulnak elő az igék gyökértagjaiban, azért ezen segédigének magánhangzó betűi is eszerint váltakoznak ; vagyis, mint az első rovat mutatja : em, im, um, üm ; stb. Az előadott paradigmában hiányzó időket (tempora) olmak (lenni) ige segítségével pótolja ; melyet szinte úgy conjugálva, mint az előbbit, az igék gyökértagjához illeszti.

Az előadottakból kitetszik, hogy a török nyelv-

ben nincs is tulajdonképeni ige, vagyis verbum, melyet önállólag lehetne conjugálni, hanem még az indicativ módnak jelen idejét is kénytelen a jelzett segédige hozzáragasztásával kifejezni, amint ezt itt csak az első személyekben felterjesztendő concret conjugatio meg fogja mutatni.

*I. Conjugatio e m végtaggal.*

J a z m a k = írni, scribere.

I n d i c a t i v i p r a e s e n s :

Jazajor-um — betű szerint: én író vagyok = irok.

I m p e r f e c t u m.

Jazajor udum — én író valék = irék.

1. P e r f e c t u m.

Jazdem — író voltam = irtam.

2. P e r f e c t u m.

Jazmes-em — író voltam = irtam.

1. F u t u r u m, j ö v e n d ő.

Jazarem — író leszek = irandok.

2. F u t u r u m.

Jazadjagh-em — kellend írnom.

3. F u t u r u m

Jazmale-i-em — Szükség, hogy irjak.

C o n d i t i o n e l.

Jazar eszszam — ha én írnék.

I m p e r a t i v.

Jaz — irjál; — Jaz szen — irjon;

Jaz alem — irjunk; — Jaz en — irjatok;

Jaz szen lár — irjanak.

P a r t i c i p i u m. R é s z e l t e t ő.

1. Jazan — író; — 2. Jazar, jazajor — aki irt.  
3. Jazdek — amit irt; — 4. Jazmes — irt.

F u t u r u m, j ö v e n d ő.

1. Jazadjak — irni köteles;  
2. Jazmale — kellend irni.

G e r u n d i u m.

Jazep — miután megírta.

*II. Conjugatio — im végtaggal.*

E t m e k t e n n i — f a c e r e.

Indicativi praesens. Jelen idő;  
édéjor-um — teszek — cselekszem.

I m p e r f e c t u m.

Édéjor udum — tévék, cselekvék.

H a t á r o z a t l a n j e l e n i d ő.

Édé-r-im — teszem a jövőben, vagy fogom tenni.

H a t á r o z o t t m u l t.

1. Ét-dim — tettem; — 2. étmis-im — tettem;  
3. étmis idim — tettem volt.

H a t á r o z o t t j ö v ő.

1. édédje-y-im — kellend tennem;  
2. étméli-y-im — szükség hogy tegyen.

C o n d i t i o n e l.

- 1 éder-iszszem — ha tenném;  
2 ét-szem — ha tenném.

I m p e r a t i v p a r a n c s o l ó.

ét, vagy eylé — tedd; ét-szin — tegye ő;  
édélím — tegyük; édin — tegyétek;  
ot-szinlér — tegyétek.



S u b j u n c t i v.

édé-jim — hogy én tegyem.

P a r t i c i p e.

édén — tevő — cselekvő.

*III. Conjugatio u m végtaggal. Ol m a k, lenni, fieri.*

I n d i c a t i v p r a e s e n s — j e l e n i d ő.

olujor-um — lesznek;

I m p e r f e c t u m.

olujor-udum — levék;

H a t á r o z o t t m u l t.

1. oldum — lettem; 2. olmus-um — lettem vala;  
3. olmus-udum — lettem volt.

H a t á r o z o t t j ö v ő.

1. oladjagh-em — leendek;  
2. olmale-y-em — kell hogy legyenek.

C o n d i t i o n e l.

1. olum-uszszam — ha lennék;  
2. ol szam — ha lennék.

I m p e r a t i v.

ol — légy; olszun — legyen;  
olalem — legyünk; olun — legyetek;  
o'szunlár — legyenek.

S u b j u n c t i v.

ola-y-em — hogy legyenek.

P a r t i c i p e.

1. olán — levő; 2. olur-olujor — aki lett;  
2. olduk — ami lett; 4. olmus — lett;  
5. oladjagh — kellvén lenni;  
6. olmale — szükség hogy legyen.

*IV. Conjugatio — ü m végtaggal: gör mek-  
látni — videre.*

**I n d i c a t i v p r a e s e n s — j e l e n i d ő.**

görűjor-um — látok ;

**I m p e r f e c t u m.**

görűjor-udum — láték.

**P e r f e c t u m — m u l t i d ő.**

1. gör-düm — láttam ; 2. görmüs-üm — láttam.

**P l u s q u a m p e r f e c t u m.**

görmüs-üdüm — láttam volt.

**F u t u r u m — j ö v e n d ő.**

1. göredje-y-m — kell látnom ;

2. görmeli-y-im — szükség hogy lássak.

**C o n d i t i o n e l.**

1. görür-iszszem — ha látnék ;

2. gör-szem — ha látnék.

**I m p e r a t i v.**

gör — láss ; gör-szün — lásson ;

gör-elim — lássunk ; gör-ün — lássatok ;

gör-szünlér — lássanak.

**S u b j u n c t i v.**

göre-y-im — hogy én lássak.

**P a r t i c i p e.**

1. gören — látván ; 2. görür-görűjor — aki lát ;

3. gördük — ki mit lát ; 4. görmüs — látott ;

5. göredjek — kellvén látni.

**G e r u n d i u m.**

görüp — látott.

A declinatiók hasonlóképen a szavak végtag-

jaiban létező magánhangzók szerint szabályoztatnak.

### I. Declináció; d j á n — lélek.

Nom.-djan — lélek; Gen-djanen — léleké;

Dat.-djana — leleknek; Acc.-djane — lelket;

Abl.-djandan — lélektől.

djanlár — lelkek;

djanlaren — lelkeké; djanlara — lelkeknek;

djanlare — lelkeket; djanlardan — lelkektől.

### II. Declináció.

Nom. ten — test; gen. tenin — testé; dat. tené — testnek; acc. teni — testet; abl. tenden — testtől; tecler — testek; tenlerin — testeké; tenleré — testeknek; tenleri — testeket; tenlerden — testektől.

### III. Declináció.

Ruh — Szellem.

Nom. Ruh — szellem; gen. Ruhun — szellemé; dat. Ruha — szellemnek; ace. Ruhu — szellemet; abl. Ruhdan — szellemről; ruhlár — szellemek; ruhlaren — szellemeké; ruhlara — szellemeknek; ruhlare — szellemeket; ruhlardan — szellemektől.

### IV. Declinatio.

Gün -- Nap.

N. gün — nap; g. günün — napé; d. güné — napnak; ac. günü — napot; abc. günden — naptól; günler — napok; günleren — napoké; günleré — napoknak; günleri — napokat; günlerden — napoktól.

Magánhangzókkal végződő szavak declinációja.

# I. O d a - s z o b a.

N. oda — szoba; g. odanen — szobáé; d. odaja — szobának; acc odaje — szobát; abl. odadán — szobától; odalár — szobák; odaláren — szobáké; odalára — szobáknak; odaláre — szobákat; odalárdán — szobáktól.

# II. D é r i — B ő r.

N. déri — bőr; g. dérinin — bőré; d. dérié — bőrnek; ac. dériji — bőrt; bb. dériden — bőrtől; derilér — bőrök; derilerin — bőröké; dérilére — bőröknek; dériléri — bőröket; dérilerden — bőröktől.

# III. K u t u — s z e l e n c e.

N. kutu — szelence; g. kutunun — szelencéé; d. kutuija — szelencének; ac. kutuiu — szelencét; ab. kutudán — szelencétől; kutulár — szelencék; kutularen — szelencéke; kutulara — szelencéknek; kutulare — szelencéket; — kutulardan — szelencéktől.

# IV. S z ü r ü — f a l k a.

N. szürü — falka; g. szürüün — falkáé; d. szürüié — falkának; ac. szürüjü — falkát; ab. szürüden — falkától; szürüler — falkák; szürülerin — falkáké; szürülere — falkáknak; szürüleri — falkákat; szürülerden — falkákról.

# N é v m á s o k — p r o n o m e n e k.

ben — én; benim — enyim; báná — nekem; beni — engem; benden — tőlem; biz — mi; bizim — mienk; bizé — nekünk; bizi — minket; bizden — tőlünk; szen — te; senin — tiéd; szaná — neked; sené — téged; szenden — tőled; sziz — ti; szizin — tiétek; szize — nektek; szizi — titeket; szizden — tőletek.

O — ő : onun — övé ; ona — neki, onu — ötet;  
ondán — tőle ; onlár — ók ; önlaren — övék ;  
onlára — nekik ; onlare — őket ; onlardán — tőlök.

### T ö r ö k s z á m o k.

1 bir, 2 iki, 3 üts, 4 dört, 5 bes, 6 alti, 7 jedi  
8 szekiz, 9 dokuz, 10 on. 11 on bir, 12 ou iki,  
13 on üts stb. 20 jirmi, 30 otuz, 40 kirk, 50 eli  
60 altmis. 70 jetmis. 80 szeksen, 90 dokszán,  
100 jüz. 1000 bin, 1 000,000 million.

Ezen nyelvtani vázlatot nem azért irtam, hogy  
azzal a török nyelvnek tüzetes és kimerítő ismer-  
tetésével szolgálják, mert erre több idő, és na-  
gyobb avatottság kívántatnék, mint amilyenvel én  
rendelkezhetem, hanem megkísérlettem ezt, legin-  
kább igen tisztelt olvasóim közül azoknak kedvéért,  
akik a nyelvészet iránt különös hajlammal visel-  
tetvén, jó néven veszik, ha a török nyelvről bár-  
mily csekély fogalmat képezhetnek maguknak; egy-  
üttal pedig alkalmat nyernek megítélni, hogy van-e  
és minő rokonság a török és magyar nyelvek kö-  
zött ; következésképen, lehet-e hitelt adni Ham-  
mernek. *Geschichte des Osmanischen  
Reichs* című classicus munkájában felhozott  
abbeli áíításának, hogy a magyar és török, két  
testvérnemzet volna. Én legalább, amennyire al-  
kalmam volt a török nyelvtant fölületesen átnézni,  
a két nyelv minőségéből semmikép sem hiszem a  
két nemzet közti testvériséget lekövetkeztethetni.

Mert abból, hogy, mint Hammer állítja, mind  
a két nép egykor ugyanegy tájból, Kaukáz vidé-  
kének Chuaresm nevű tartományából költözött ki  
Európába, még nem következik, hogy ezen két nép  
ott is ugyanegy nemzeti családot képezett volna,  
miután egyik a másikat több száz, sőt ha a hun-

nokat is hozzá veszszük, ezer év után követte a kiköltözésben, ezen idő alatt pedig, az akkori általános népvándorlás folytán, az előbb kiköltözött magyarok helyét, egy egészen idegen, p. o. a mai török nép foglalhatta el.

Ezt megerősíti még azon körülmény is, hogy a testvér-nemzetek nyelvében, ha mindjárt több ezer évek folytak is le elválásuk óta, mindig akadni némely nyomokra és gyökerekre, amelyekből egykori összetartozásukra lehet következtetni; mint ezt a fentebb többször említett indó-german népek szám-nevezésénél lehet legjobban észrevenni. Az: unus, eins, jedan; duo, zwey, dva; tria, drey — tri; sex, sechse, sest; septem, sieben, sedam; octo, achte, osam; decem, zehne, deset; mindjárt első tekintetre elárulják egy közös gyökből való leszármazásukat; azonban kérdem, lehet-e ezt az általam feljebb szándékosan leírt török számokról is mondani? És valamint a számok, úgy a többi szavak is, a magyartól tökéletesen eltérnek; a nyelvek után tehát a két nemzet testvériségére lekövetkeztetni, szerény véleményem szerint, mindvégig csak a költők feladata marad.

De nem csak a magyarok, hanem a horvátok is számtalan sok török szavakat használnak, ilyenek a pécsi b a l u k á n i kis tó, mely elnevezés világosan a török b a l u k — hal és h á n é — tanya vagy telep szavakból származik. Azután a város déli részén fekvő t a s t s u p r i a — kőhid, a török tas-kő és k ö p r i — hid szavaknak értelmezése, Hasonló módon a budai külvárosi temetőnek nyugati oldalán elterülő üres, s jelenleg a gazometer által különített tért m é z á r l u k n a k nevezik, ami török nyelven t e m e t ő t jelent, világos bizonyossággal annak, hogy ezen egész tér hajdan török temető volt. Hasonló a pécsi püspöki t e m p l o m n a k

itshisszár — belső vár-elnevezése, mely név, az egykor körül árkolt és körülfalazott templomot és püspöki residentiát teljes joggal megillette; 1820-ban nem csak az árkok voltak meg teljes mélységükben, hanem ezeknek közepe táján, azon a helyen, amelyen most a sétatér közepén levelező ut létezik, állott egy iszonyu terjedelmű és magasságú ódon torony, melynek homlokzatáról nem egyszer olvastam le a következő felírást: Sigismundus Ernestus Episcopus Quinque-Ecclesiensis me fieri fecit. 1495. Sőt jelen voltam, midőn a toronyban volt körülbelől hatvan mázsás harangot leeresztették, mely alkalommal kötél szakadás következtében az iszonyu magasságból leesett harang oly mélyen furta be magát a földbe, hogy csak koronája látszott ki. Az ekkor megsérült munkások egyikét, ki munkaképtelenné válása miatt, a püspöki templom pénztárából holta napjáig bizonyos pénzösszeggel gyámolítottatott, a hatvanas évek közepe táján, magam kísérttem ki az örök nyugalomra. A horvát nyelvet értők kedvéért legyen szabad itt még nébányat a két nemzet által közösen használt szavakból felhozni: Vereszia — hitel; fucsia — hordó; szanduk — láda; szate — óra; bója — festék; duvár — fal; kulundzsia — ezüstmives; Miana — korcsma; furuna — kálha; ekszer — szeg; csekics — kalapács; makaze — ólló; tutkalo — enyv; bárut — lőpor; ortak — társ; gajda — zene; zejtin — olaj; tabak — ivpapír; top — ágyu; hangyzsár — tör; bárják — zászló; konák — szállás; szokák — utca; kázan — üst; peskir; abrosz; tava — serpenyő; jásztuk — vánkös; jorgan — paplan; kasika — kanál; szirese — ecett; secser — cukor; hodzsak — kémény; csilit, — lakat; merdevina — létra; pengyer — ablak; cselik — acél; bákar — réz; pászuly — bab;

kajszí — barac ; dud — szeder ; bádem — mondola, kátrán — szurok ; déva — teve ; szákat — béna ; dusman — ellenség ; deda — nagyapa ; csorapa — harisnya ; dugme — gomb ; dzsep — zseb ; csizma — csizma ; kesza — erszény ; kandzsia — ostor ; mamuze — sarkarkantyu ; bez — vászon ; kájmak — tejföl ; pirincs — riskása ; pekmez — lekvár ; rákia — égett bor ; kolyiba — gunyhó ; csárdák — csárdák ; budzsák — kuckó ; pelin — öröm ; besika — bölcső ; indi — tehát ergo ámma — de, aber ! horoz kokas vishnya — megy : csoban — kanász, stb, mely szavak mind a két nyelvben ugyan azon értelmet adják vissza, azonban dacára ezen közbasználatnak, nem hiszem, hogy találkozhatnék a népek történelmét ismerő ember, aki ezen két nép közt nemzetiségi rokonságot feltételezni merészelne, valamint a magyart nem lehet a tótok ivadékának mondani azért, hogy nyelvének jókora része tót szavakat foglal magában. Annál kevésbbé lehet a magyar és török közt nemzetiségi rokonságot gyanítani, miután eltekintve mind a két nyelvnek feltűnőleg közös természetétől, a szavak egymástól tökéletesen különböznek.

## §. 26. A k o n s t a n t i n á p o l y i t a l a j.

A talaj, melyen Konstantinápoly fekszik, alig egy pár lábnyi, sok helyütt még ennél is kisebb vastagságú, s pedig nem is egészen termő humus, hanem sárgás porhanyó föld által takart merev kőszikla a schystek fajából, mely, úgy látszik, egykor egy mindent elborító vizözön által ide hordott, s itt rétegesen lerakott földből vált megszámlálhatlan évezredek folytán kemény kősziklává. Azonban ezen kősziklás talaj okozza azt is, hogy az itt és a környékben virágzó flóra nélkülözi azon dúsgazdagságot, vagyis hiányzik banne azon buja növény-



zet, mely e tájat, tekintve déli égalji fekvését, méltán megilletné. Az egy Cypruson kívül, mely mint a fenyő, képes a legkeményebb kőszirtben is gyökeret verni, s némely helyeken a fehér és fekete szederen kívül, a többi fánemek csak sporadicus, s valószínűleg valamivel több és jobb földdel takart. völgyekben, kisebb-nagyobb csoportokban láthatók; de a táj többi része kopár és meztelen. Ezt legvilágosabban kivehetni a ferikői negyedek környező dombokon, amelyeken a csak nem napfényre kitolakodott kőszikla még a fünek és gaznak tenyészését is kétséssé teszi, minek folytán, hozzájárulván a napnak is égető sugarai, ezen egész táj a desolatio képét ölti magára.

Ami azonban az élvezetek után sóvárgó szem itt elveszít, azt más helyen és oldalon emberi kezek által emelt tárgyak annyira mennyire kipótolják. T a s k i s l á -nak nevezett nagyszerű lak-tanya előtti terjedelmes terrace — azon alkalmas pont, amelyről szép s csendes időben naplamente előtt lehet a Bosphorus tulsó oldalán fekvő Skutarinak bájos fekvését legjobban megbámulni. A vízszínétől egész a hegy tetejéig amphitheatrális modorban egymás mellé, sőt látszatra egymás tetejére balmozott épületek; az ezek közül kimagasló hófehérségű moscheák; ezeknek az ég felé felnyúló sudar minaretjeik; különösen pedig a távozni készülő napsugaraknak a házak üvegablakaikból rámaikba foglalt gyémánt tükröket képező csillogása; és végre ezeknek mintegy staffage gyanánt szolgáló rostélyozott török ablakok setésége — — — oly ellenállhatlan kélérzést gerjesztenek a néző lelkében, hogy bizonyos fájdalom fogja el egész valóját, midőn a napnak teljes lenyugvása mindezen varázs tüneményeket egyszerre megsemmisíti.

Azonban mindezen szemkápráztató tünemények — csakis a bizonyos távolsági viszonynak csalóka szüleményei; annak, aki magába a városba belép, s ennek girbe-görbe utcáit; fából imigy-amugy összetákolt házait és tyukszemeket gyártó utca kövezetét egyszer megizlelte — egyedüli élvezete abból áll, hogy ezen bizonyos távolságból bámulást gerjesztő szépségnek minél előbb hátat fordithasson.

És vajjon nem így vagyunk-e minden anyagi kéjelvezeteinkkel? Addig, míg azokat képzeletünkben, tehát némiképen bizonyos távolságból izlelgetjük, vajmi nectár- és ambrózia-féle kortyoknak és falatoknak tetszenek előttünk; azonban alighogy eltelünk velök és sokszor még előbb is csak a szájt és szemet összehuzó és az utolsót nem ritkán még könnyekkel is elárasztó keserü utóíz azon egyedüli nyeremény, mely belőlök emlékezetünkben fennmarad. Vanitas vanitatum!

Vége.

## Tartalom mutató.

	Lap.
I Fejezet. Konstantinápoly őstörténelmének rövid vázlatá . . . . .	4
II. Fejezet. Körjárat az erősítési falak körül . . .	11
III. Fejezet. A külvárosok . . . . .	18
IV. Fejezet. A bosporusznak ázsiai oldala . . . . .	35
V. Fejezet. Konstantinápoly általános felfogása . .	42
VI. Fejezet. Jelesebb építmények és emléksobrok . .	53
VII. Fejezet. Muzulmán egyházi építmények . . . .	64
VIII. Fejezet. Török tanintézetek . . . . .	74
IX. Fejezet. A török hadsereg . . . . .	78
X. Fejezet. Egyházi és iskolai intézetek . . . . .	81
XI. Fejezet. Helyi szokások és különösségek . . .	92
§. 1. A török természete . . . . .	94
§. 2. A nők viselete . . . . .	95
§. 3. A házaló kereskedők sokasága . . . . .	96
§. 4. A török mértékletessége . . . . .	97
§. 5. A lövonatu vasutak . . . . .	99
§. 6. A gazdátlan ebek sokasága . . . . .	100
§. 7. Az éjjeli őrök . . . . .	103
§. 8. A vasárnapi nap megülrése . . . . .	104
§. 9. A török pénzek . . . . .	104
§. 10. A járdák . . . . .	105
§. 11. A cigány jósnők . . . . .	106
§. 12. Az olvasó tartása . . . . .	107
§. 13. A rovásos ügyvitelek . . . . .	108
§. 14. A török postai közlekedés . . . . .	108
§. 15. A török órajárás . . . . .	108
§. 16. A bérkocsik . . . . .	108
§. 17. Az ipariskolák . . . . .	109
§. 18. A belnyugalom és biztonság . . . . .	109

	Lap.
§. 19. A szabadság . . . . .	110
§. 20. A nők távoltartása a külügyekről . . . . .	115
§. 21. A tengeri hajókázás . . . . .	116
§. 22. A színházak . . . . .	116
§. 23. A Konstantinápolyban lakó magyarok . . . . .	117
§. 24. A háremi nők sétakocsizása . . . . .	119
§. 25. Az urnapi szent körmenet Konstantinápolyban . . . . .	120
§. 26. Török nyelvtantöredék . . . . .	125
§. 27. A talaj, melyen Konstantinápoly fekszik . . . . .	140

## Sajtóhibák.

Lap.	Sor.	helyett :	olvasd :
13	26	Justini	Justiniáné
15	12	balakbazarkapu	balukbazarkapu
37	1	e herulok	a herulok
60	10	az első	az első
70	32	cunellirozott	canellirozott
82	1	agy is	vagy is
82	18	Adrianot	Adriant

Halász Mihálynak munkáiból a budapesti „Hunyadi Mátyás“ című nyomda útján (helyben) kaphatók: Zöldfa-utca 43. sz. alatt.

1. „**Vándor-Emlekeim**“ Európa nevezetesebb helyeiről. 500 lapra terjedő nagy nyolcadrét alakú munka ára (in loco) 1 frt.

2. „**Svéd-Norvég missiók**“ tíz ivre terjedő egy csinos kőmetszetű ábrával, és térképpel ellátott kötet ára (in loco) 1 frt.

3. „**Konstantinápoly**“ A kilenc ivnyi munka (in loco) 60 krajcár.